

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**FRANZ KAFKA’NIN ESERLERİNDE TANINMA VE
YABANCILAŞMA PROBLEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Meliha ÜNAL
14920003

Danışman
Doç. Dr. Naciye YILDIZ

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**FRANZ KAFKA’NIN ESERLERİNDE TANINMA VE
YABANCILAŞMA PROBLEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Meliha ÜNAL
14920003

Danışman
Doç. Dr. Naciye YILDIZ

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Franz Kafka’nın Eserlerinde Tanınma ve Yabancılaşma Problemi Üzerine Bir İnceleme” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

30.09.2019

Meliha ÜNAL

T.C

DİCLE U T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Meliha ÜNAL tarafından yapılan “Franz Kafka’nın Eserlerinde Tanınma ve Yabancılaşma Problemi Üzerine Bir İnceleme” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı

Adı Soyadı

Başkan: Prof. Dr. Rüstem ERKAN

Üye: Prof. Dr. İlknur ÖNER

Üye: Doç. Dr. Naciye YILDIZ

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 30/09/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

Sosyal bir varlık olan birey, yaşadığı toplum içerisinde diğer bireylerle sürekli etkileşim halindedir. Birey, bu etkileşimler sonucunda kurduğu çeşitli ilişki ağları ile diğerleri tarafından sevilme, saygıdeğer bulunmak, kabul görmek, onaylanmak ve takdir edilmek ister. Bireyin sahip olmayı istediği bu özelliklerin tümü ‘tanınma’ kavramı ile ilgilidir. Toplumun diğer üyeleri ve kurumları tarafından tanınan birey, tanındığı ölçüde diğer bireylerle ve toplumla olumlu ilişkiler geliştirebilir. Aksi halde, tanınmanın gerçekleşmediği ya da eksik gerçekleştiği durumlarda ise birey, diğer bireylerle dayanışma içine giremez, onlara yabancılaşır ve onlardan uzaklaşır. Bu bağlam çerçevesinde bakıldığında 20. yüzyılın önemli yazarlarından biri olan Franz Kafka çevresindeki bireyler tarafından kendi olduğu haliyle kabul görememekte ve aynı zamanda mevcut düzene, işleyişe, kurallara, beklentilere de anlam verememektedir. Düzenin kendisini nasıl çaresiz bıraktığının farkındadır ve bunu eserlerinde gerek doğrudan gerekse de dolaylı bir şekilde dile getirmiştir. Çalışmanın amacı da Kafka’nın yaşadığı tanınma ve yabancılaşma problemlerini kurduğu sosyal ilişkiler çerçevesinde incelemektir. Bu amaç doğrultusunda Kafka’nın metinleri incelenmiş ve betimsel analiz yöntemi ile sosyolojik ve sosyal psikolojik boyutlarıyla analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada bana rehberlik eden tez danışmanım Doç. Dr. Naciye Yıldız’a, çalışma boyunca bana ve kitaplarıma sabır gösteren canım anneme ve yardımcıları için minik Ali’nin annesine en içten sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

MelihaÜNAL
Diyarbakır-2019

ÖZET

Bu çalışma Franz Kafka'nın eserlerindeki tanınma ve yabancılaşma problemlerinin sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmesini konu edinmiştir. Çalışmada öncelikle tanınma, yabancılaşma ve sosyal onay kavramlarının tanımına ve ilgili kuramcılarının görüşlerine yer verilmiştir. Yazıları yaşantısının birer aynası olma niteliğine sahip olduğu için ikinci bölümde Kafka'nın yaşamı, kişiliği ve edebi yönü ele alınmıştır. Kafka eserlerinde mevcut toplumsal düzen içerisinde sistemin dışında kalan bireyin nasıl kabul görmediğini ve dışlandığını çarpıcı bir biçimde dile getiren bir yazardır. Kafka bireylerin belirli kalıplar içerisinde alınmaya çalışıldığı, aynılaştırıldığı bir toplumda özellikle Yahudi kimliği ile kendi olma mücadelesi vermiştir. Bu mücadele kendini insanlardan ve toplumdan uzaklaştırdığı, kendi içine dönerek yazılarına sığındığı bir mücadeledir. Ayrıca aile ilişkilerinin duygusal bağdan yoksunluğu ve babası ile kurmuş olduğu negatif bağ da tanınma ve yabancılaşma problemleri yaşamasına zemin hazırlamıştır. Üçüncü bölümde ise Kafka'nın eserlerinden örnekler verilerek tanınma ve yabancılaşma problemlerinin nasıl yansıtıldığı ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda “Babaya Mektup” ve “Günlükler” adlı eserlerine özellikle ağırlık verilmiştir. Babaya Mektup, babası ile olan ilişkileri ve tanınma problemi açısından; Günlükler ise diğer sosyal ilişkileri ve yabancılaşmanın birey üzerindeki olumsuz etkilerini anlama açısından önemlidir. Çalışma tüm bu yönleri ile Kafka'nın eserlerinde tanınma ve yabancılaşma sorunsalı üzerinde durarak özellikle tanınma bağlamında ilgili literatüre katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler

Franz Kafka, Tanınma, Yabancılaşma, Sosyal Onay

ABSTRACT

This study was conducted on recognition and alienation problems in Franz Kafka's works with a sociological perspective on the subject of examination. Firstly, in the study, the definition of recognition, alienation and social approval concepts and the views of relevant theorists are stated. In the second part, his writings have the qualities of being a mirror of his life Kafka's life, personality and literary aspect are discussed. In his works Kafka has expressed strikingly how the individual who is out of the system is not accepted and excluded in the social society. Kafka has struggled to be its own especially with its Jewish identity individuals are trying to get into certain molds, in a society where it is mirrored. This is a struggle that removes itself from the people and society and turns himself into a refuge in his writings. In addition, the lack of emotional bonds and family relations with his father the negative link that he has established has created the basis for the problems of recognition and alienation. In the third part by given examples from Kafka's works, it has been tried to reveal how alienation and recognition problems are reflected. In this context, his works of art named "Letter to the Father" and "Diaries" were particularly considered important. The letter to the Father is important in terms of relationships with the father and the problem of recognition; the Diaries is important in terms of understanding the other social relations and the negative effects of alienation on the individual. The study aims to contribute to the relevant literature in the context of recognition especially in Kafka's works by focusing on the problem of recognition and alienation.

Keywords

Franz Kafka, Recognition, Alienation, Social Approval.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLO LİSTESİ	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE SORULARI	6
1.2. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	8
1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	9
1.4. ARAŞTIRMANIN ANA KAVRAMLARI.....	12
1.4.1 Sembolik Etkileşimcilik Kuramı ve Kavramları	17
1.4.2 Tanınma Kavramı.....	22
1.4.3.Yabancılaşma Kavramı	31

İKİNCİ BÖLÜM

FRANZ KAFKA: YAŞAM ÖYKÜSÜ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

2.1. KAFKA’NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ	38
2.2. KAFKA’NIN KİŞİLİĞİ	41
2.3. KAFKA’NIN EDEBİ YÖNÜ.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAFKA'DA TANINMA VE YABANCILAŞMA SORUNSALI

3.1. KAFKA'DA TANINMA	54
3.2. KAFKA'DA YABANCILAŞMA	59
3.3. TANINMA VE YABANCILAŞMA SORUNLARININ ORTAYA ÇIKTIĞI SOSYAL İLİŞKİLER	66
3.3.1. Aile İlişkileri	67
3.3.2. Din Meslek ve Hukuk İlişkileri	95
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	113

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Yazara Ait Eserlerin Tablosu.....	11
Tablo 2: Yazara Ait Kavramlar Tablosu	15
Tablo 3: Sosyal Kuramcılara Ait Kavram Tablosu	16

GİRİŞ

Tanınma (recognition) ve *yabancılaşma (alienation)*, birey ve toplum üzerinde önemli etki ve sonuçlara sahip iki kavramdır. Sahip oldukları önem itibariyle bu kavramlar sosyal bilimlerde felsefe, sosyoloji, psikoloji, siyaset ve hukuk gibi birçok alanda kuramcılar tarafından çeşitli yönleriyle ele alınarak inceleme konusu yapılmıştır ve yapılmaktadır. Sosyolojik bakış açısıyla tanınma kavramı, genel bir ifade ile başkaları tarafından kabul görme, onaylanma, sayılma ve sevilme anlamlarında; yabancılaşma kavramı ise kişisel özerkliğin kaybı, kendi özüne ve başkalarına uzaklaşma anlamlarında kullanılmaktadır.

Yabancılaşma aşırı uyum, yalnızlık veya normsuzluk gibi farklı biçimlerle birey üzerinde yansıma bulmaktadır. Bireyin yabancılaşma karşısındaki farklı duruşu, yabancılaşmanın farkında olup olmamasına göre değişkenlik göstermektedir. Özellikle “herkes gibi olma” şeklinde ifade edilebilecek olan aşırı uyum durumunda birey kendisine sunulan kuralları ve kendisinden beklenen işlevleri sanki kendi tercihiymişçesine kabul etmektedir. Bunda kitle iletişim araçlarının rolü büyüktür ve birey böylesi bir durumda yabancılaştığının farkında olamamaktadır. Bunun yanı sıra toplumun yabancılaştığının farkında olan birey ise kuralların ve belirlenen sınırların dışına çıkarak farkında olmanın huzursuzluğunu yaşamaktadır. Ancak tanınmada durum yabancılaşmadan farklıdır. Çünkü tanınma problemi yaşayan birey hangi alanda olursa olsun tanınmadığının farkındadır ve bunun olumsuz etkilerini hissetmekte ve tanınabilmenin mücadelesini vermektedir. Öyleyse denilebilir ki sosyal ilişkiler içerisinde tanınmak, bireylerin ve çeşitli nitelikteki grupların en büyük arzu ve amaçları arasında yer alan, eksikliğinde veya yokluğunda ise bireylerin çeşitli mücadelelere girmelerine sebep olan bir durumdur.

20. yüzyıl Alman Edebiyatının ünlü yazarlarından biri olan Çek asıllı Franz Kafka yabancılaşan bir toplumsal düzen içerisinde –ki bu durumun farkındadır- birtakım sosyal koşulların da etkisiyle kendi yaşamında tanınma ile ilgili sorunlar yaşamış ve buna bağlı bireysel bir mücadele vermiştir. Bu mücadele ve çatışma hali onun kendini yazma eylemine adanmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte eserlerindeki her detay kendi sancılı yaşantısının ve ruhsal durumunun izlerini taşımaktadır.

Bireyin sosyal-duygusal gelişimi ve ortaya çıkardığı eserler toplumla olan etkileşiminden bağımsız değildir. Bir edebi eser oluşturulduğu dönemin koşullarından ve bu koşulların sanatçı üzerindeki etkilerinden izler taşır. Bu nedenle edebiyat, bir yazarın psikolojik durumuna ve içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel yapısına ayna tutan en önemli kaynaklardan biridir. Ve bu bağlantılar neticesinde edebiyat ve sosyoloji arasında birbirlerinden beslenmeleri, birbirlerine kaynaklık etmeleri ve veri sağlamaları bakımından sıkı bir ilişki söz konusudur. Karşılıklı bir ilişki ve etkileşim içinde olan edebiyat ve sosyoloji toplumsal olandan ayrı düşünülemez.

Edebiyat ve sosyolojinin karşılıklı etkileşimleri yeni bir bilim dalı olarak edebiyat sosyolojisinin doğmasına yol açmıştır. Edebiyat sosyolojisi, edebiyat ile toplumsal olay ve olgular arasındaki ilişkileri inceleyen; günlük hayat ile edebi eseri meydana getiren tüm koşulları bir arada değerlendiren bir bilim dalıdır.

Toplumsal çözümlemelerin daha sağlıklı sonuçlara varabilmesi için edebi metinlerin de incelenmesi ve incelenen bu metinlerin toplumsal gerçeklikle nasıl bir ilişki içinde oluşturulduklarının geniş bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle hem edebiyatın hem de sosyolojinin en azından kesişim alanı sosyal yaşamdır ve bu açıdan birbirlerine temas etmeksizin varlıklarını sürdürmeleri neredeyse imkânsızdır. Bir toplumbilimcinin edebiyattan uzakta bilim yapması ya da tam tersi bir edebiyatçının toplumdan kendini soyutlayarak edebiyata katkıda bulunması mümkün

değildir. Çünkü hem edebiyat hem de kaynağını birebir toplumsal yaşamdan alan sosyolojinin gelişimi her ikisinin de birbirleriyle olan ilişkileriyle doğru orantılıdır.¹

Tanınma ve yabancılaşma kavramları özelinde eserleri incelenecek olan Kafka yalnızlığın, dışlanmışlığın, umutsuzluğun ve korkunun insanıdır. Kafka'nın kendisini ailesine ait hissedememesi, babasının kurmuş olduğu baskı ve otoritenin onu güçsüz düşürmesi, toplumda etkili olan kapitalist düzenin ve bürokrasinin bir parçası olamayışı, konuştuğu dil, yaşadığı şehir ve mensubu olduğu din gibi birçok unsurun olumsuz etkisi toplum içinde sosyal değer görememeyi ve sosyal onay alamamayı beraberinde getirmiştir. Kafka sosyal değer vermenin önceden belirlenen ölçütleri karşısında kendisini toplumsal alanda olumlama olanağı bulamamıştır. Sosyal onay alamaması ve kendini olumlama olanağı bulamaması gibi etkenler, Kafka'nın tanınma problemi yaşamasına, yabancılaşmasına ve kendi içine dönük bir yaşam sürmesine neden olmuştur. Kafka, insanlarla ve dünya ile kurduğu bu negatif bağlantıların etkisiyle ve tüm yalnızlığıyla kendini edebiyata adanmış, kendini edebiyatla var etmeye ve yüceltmeye çalışmıştır. Yaşadığı hayatta en anlamlı ve en heyecan verici alan olarak edebiyatı görmüştür. Kafka'nın tüm eserleri, hem kurgusal romanları ve öyküleri hem de günlükleri ve mektupları, yaşadığı tanınma ve yabancılaşma sorunlarının birer kanıtı niteliğindedir.

Kafka, özellikle otorite, bürokrasi, din ve yabancılaşma alanları üzerine yapılan birçok çalışmaya konu olmuş bir yazardır. Bu çalışmada ise diğer çalışmalardan farklı olarak Kafka'nın yaşadığı “tanınma” problemi ve tanınmanın bir problem olarak yaşandığı sosyal ilişkiler ağı ele alınmıştır. Bu bağlamda Kafka'nın dünyası hakkında bize en detaylı bilgileri vereceği düşünülen **Günlükler, Babaya Mektup, Otl'a'ya ve Ailesine Mektup, Milena'ya Mektuplar, Aforizmalar, Mavi Oktav Defterleri** adlı eserleri ve kurgusal olarak yabancılaşma ve tanınmanın çarpıcı bir biçimde dile

¹ Merve Özgenli, “**Türk Toplumunun Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi**”, (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2014), s.6.

getirildiği **Dönüşüm** ve **Dava** adlı eserleri incelenmiştir. İncelenen eserlerde yansıma bulan tanınma ve yabancılaşma sorunlarına neden olan sosyolojik ve sosyal psikolojik etkenlerin altyapıları doküman incelemeleri ve betimsel analizler yapılarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Analizler yapılırken Kafka'nın kişisel ve sosyal gelişiminde büyük rol oynayan baba olgusu, aile, evlilik, meslek ve din konuları üzerinde durulmuştur. Çalışmada Kafka'nın mektup ve günlüklerine daha yoğun bir şekilde yer verilmiştir. Bunun nedeni Kafka'nın metinlerinde kendini gösteren tanınma ve yabancılaşma kavramlarını dolaylı bir şekilde değil de doğrudan anlamaya ve analiz etmeye çalışmaktır

Kafka'nın yaşadığı tanınma sorunu aile içinde babası ile olan ilişkisiyle başlayıp sonrasında din ve kapitalist düzenin etkisiyle toplumsal alana doğru yayılarak devam ettiğinden tanınmanın hem sosyolojik hem de sosyal psikolojik boyutu ele alınmıştır. Tanınma ve yabancılaşma kavramları ele alınırken sosyolojik açıdan G.W.Friedrich Hegel, Jürgen Habermas, Axel Honneth, Karl Marx, Emile Durkheim gibi kuramcılarının düşünce sistemlerinden yararlanılmıştır. Sosyal psikolojik açıdan ise insan ilişkileri, kendini başkalarının gözünden görme ve öz-saygı gibi kavramlar çerçevesinde George Herbert Mead'in görüşlerinden; anne-baba tutumları, çocuk eğitimi, kişilik kuramları, modern toplumun birey üzerindeki etkisi gibi konular çerçevesinde ise Alfred Adler, Carl Gustav Jung, Erich Fromm ve Karen Horney gibi kuramcılarının görüşlerinden yararlanılmıştır.

Çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın metodolojik ve kavramsal çerçevesi yer almaktadır. Bu bağlamda ele alınan tanınma, yabancılaşma ve sosyal onay kavramları ile sembolik etkileşimcilik kuramının kavramları çalışmanın kavramsal boyutunu oluşturmaktadır.

İkinci bölümde Kafka'nın eserlerine kaynaklık eden yaşam öyküsü, karakteri ve edebi yönü onu daha açık bir şekilde anlamamız önemi itibariyle ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise tanınma ve yabancılaşma kavramları Kafka'nın metinleri çerçevesinde incelenerek aile ilişkileri, iş yaşamı, din olgusu, kadınlar ve evlilik bağlamlarında analiz edilmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Kafka eserlerinde çağdaş toplumsal düzenin ve özgürlüğün eleştirisini yapan bir yazar olarak sosyolojiye ait aile, toplumsal cinsiyet, hukuk, din gibi birçok alt disiplini içeren metinler yazmıştır. Bu nedenle ki Kafka, Axel Dornemann ve Lewis Coser gibi kimi kuramcılar tarafından bir tür sosyolog olarak görülmüştür. Bununla bağlantılı olarak bu bölüm aile sosyolojisi ve cinsiyet sosyolojisi ile ilgili analizler içermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde çalışmanın amacı, soruları, sınırlılıkları, çalışmada izlenen yöntem ve çalışmanın ana kavramları olarak çalışmaya kaynaklık eden sembolik etkileşimcilik kuramı ve kavramları ile tanınma, yabancılaşma kavramları ele alınacaktır.

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE SORULARI

Özü yalnızlık olan Kafka hem kendine hem de içinde yaşadığı aileye, topluma ve dünyaya yabancılaşan bir bireydir. Çağın koşullarının ve toplumsal sistemin bozucu etkisiyle bir aidiyet sorunu yaşamıştır. Bu tüm eserlerinde kendini gösteren temel toplumsal bir durumdur. Aynı zamanda yabancılaşmanın ve etkileşimde bulunduğu bireylerin, grupların, kurumların etkisiyle de yaşadığı tanınma problemi eserlerine yansıyan bir diğer olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyolojik bir olgu olarak tanınma kavramı, cinsiyet, fiziksel özellikler, din, ideolojiler ve meslekler açısından herhangi bir fark gözetmeksizin bireyin toplum içinde bir yer edinmesi, dışlanmaması ve kendisini o çevrenin bir üyesi olarak görmesi anlamına gelir. Bu tanınma gerçekleşmediği takdirde ve birey kendini diğer bireylerle eşit haklara sahip onurlu bir üye olarak hissetmediğinde, içinde bulunduğu topluma karşı aidiyet ve dayanışma gibi olumlu duygular besleyemez. Bununla birlikte tanınmamış olmanın, dışlanmanın beraberinde getirdiği maddi ve manevi imkânlardan yoksun bırakılmalar da bireyin çeşitli mücadeleler içine girmesine neden olur.

Yabancılaşma kavramı insanın toplumsallığının, yaratıcılık ve etkinliğinin bastırılması, çarpıtılması ve işlevsiz hale getirilmesi durumlarını temelinde barındırmaktadır. Ve yabancılaşmış yaşam biçimi, toplumsal süreçte bireyi kendisi dışında belirlenmiş bir robot haline getirmekte ve bireyin kendi öz-eğilimleri ile mevcut yaşam biçiminin çeliştiği noktalarda çeşitli psikolojik ve sosyal bozukluklar yaşamasına neden olmaktadır.²

Tanınma ve yabancılaşma iç içe geçmiş kavramlardır. Bu nedenle de çalışmada birbirlerinden bağımsız düşünülmemiştir. Toplumsal düzen içerisinde birtakım koşullar bireyde yabancılaşmaya neden olmakta ve yabancılaşan birey de bu etkiyle toplum içinde bir tanınma problemi yaşamaktadır. Ya da bunun tersi bir süreç olarak birey ötekiler tarafından tanınmayıp dışlandığında onlardan uzaklaşıp onlara karşı yabancı hale gelebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, yukarıda genel çerçevesi çizilen tanınma ve yabancılaşma kavramlarının sosyolojik bir bakış açısıyla Kafka'nın eserlerinde nasıl ve hangi boyutlarıyla yansıtıldığını incelemektir. Çünkü Kafka'nın eserleri yabancılaşma, tanınma, otorite, bürokrasi, aile ilişkileri ve toplumsal düzenle ilgili birçok olguyu barındırması bakımından sosyolojik incelemeye değer görülmektedir. Ayrıca metin okumaları sırasında Kafka'nın eserlerinin pedagojik olarak da incelenebilir olduğu dikkat çekmiştir. Çalışmada ise baba ile olan ilişkilerinin anlatıldığı bölümde kısmen bu konuya da değinilmiştir.

Kafka, ailesinin ve toplumun baskısını yüksek bir yoğunlukla üzerinde hisseden bir bireydir. Ayrıca toplumdaki mevcut sistemin işleyişine de bir türlü akıl erdirememektedir. Çalışmada Kafka'nın metinlerinden yola çıkarak bu baskılanmanın ve sistemin etkisiyle yaşanan tanınmama, yabancılaşma, yalnızlaşma, dışlanma, içe kapanma, kabul edilmeme ve onay görmeme gibi durumların, toplumsal bir olgu veya

² Hüseyin Akyıldız, “Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, s.166.

kurum olarak aile, aile ilişkileri, baba otoritesi, iş yaşamı, din, kadınlar ve evlilik alanlarında bulduğu yansıma ile Kafka'nın metinlerinde nasıl işlendiği ve yorumlandığı ortaya çıkartılmak istenmiştir.

Yapılan literatür taramalarında Kafka üzerine yapılmış önceki çalışmaların çoğunlukla bürokrasi, otorite ve yabancılaşma kavramları ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın konusu ve amacı belirlenirken de göz önünde bulundurulan nokta bu kavramlara ek olarak ve daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak “tanınma sorunsalı” bağlamında Kafka üzerine bir inceleme yapmaktır. Kafka'nın eserleri üzerinden, Kafka'nın anlatımıyla aile, din ve evlilik içindeki tanınma ilişkileri ve yabancılaşmayı nasıl tasvir ettiği incelenmiştir. Çalışma bu yeni bakış açısıyla Kafka üzerine yapılan diğer çalışmalara ve sosyolojik açıdan Türkiye'deki literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın hareket noktasını oluşturan bazı temel sorular vardır ve çalışmada bu sorulara cevap aranmaktadır.

- Kafka'nın metinleri tanınma ve yabancılaşma problemlerini içermekte midir?
- Kafka'nın metinleri tanınma ve yabancılaşma problemlerini içeriyorsa bu problemler hangi sosyal ilişkiler düzeyinde işlenmektedir?
- Sosyal ilişkilerde yaşanan tanınma ve yabancılaşma problemleri Kafka'da nasıl yansıtılmaktadır?

1.2. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmada Kafka'nın bütün eserlerine yer vermek mümkün olmamıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak özellikle mektupları ve günlükleri incelenmiş olup “Dönüşüm” ve “Dava” adlı eserleri dışında hiçbir öykü ve romanına değinilmemiştir. Bu nedenle çalışma bize yazarın yazarlığı ile ilgili bilgi vermemektedir. Sadece metinlerine

sinen yaşam alanları ve bu alanların oluşturduğu etkiler ile ortaya çıkan tanınma ve yabancılaşma kavramları hakkında yansımalar sunmaktadır ve bununla ilgili yorumlar yapılabilmektedir. Bu, araştırmanın ilk sınırlılığıdır.

Araştırmanın ikinci sınırını kavramın derinliği oluşturmaktadır. Tanınma kavramı felsefe, sosyoloji, psikoloji, hukuk ve siyaset gibi birçok alanın ortak konusudur. Böylesine geniş yelpazede bulunan bir kavramı tüm boyutlarıyla ele almak oldukça zordur. Bu nedenle kavram, çalışmanın amacı doğrultusunda ilgili belli başlı kuramlar çerçevesinde ele alınmıştır.

Her dilin kendine özgü bir kültürel alt yapısı vardır. Bu nedenle esas olan her yazarı kendi dilinde okumaktır. Ancak çalışmada Kafka'nın çeviri metinlerinden yararlanılmıştır. Bu durumun da araştırmanın üçüncü sınırlılığını oluşturduğu söylenebilir.

1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışma, teorik ve yorumlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Konusu itibariyle Kafka'nın eserlerinin tanınma ve yabancılaşma kavramları çerçevesinde analizini içermektedir. Araştırmaya veri sağlamak amacıyla yöntem olarak döküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, nitel araştırmalarda doğrudan gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda çalışılan araştırma problemiyle ilişkili yazılı ve görsel materyal ve malzemelerin analizine kaynaklık etmesi amacıyla kullanılan bir yöntemdir.³ Döküman incelemesi sırasında Kafka'nın tüm eserlerini çalışmada kullanmak mümkün olmadığı için amaçlı örneklem yöntemlerinden benzeşik (homojen) örnekleme yöntemi ile veriler toplanmıştır. Bu örneklem türünün seçilmesindeki amaç araştırmanın kapsamı ve sorularıyla ilgili olarak belirgin bir metin grubu oluşturup verileri etkili bir biçimde tanımlamak ve analiz etmektir. Örneklem kapsamında

³ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006, s.187.

Kafka'nın yaşantısına dair doğrudan bilgi verecek olan kişisel dökümanları özellikle mektupları ve günlükleri seçilerek çalışmaya kaynaklık etmesi sağlanmıştır. Ayrıca “Dönüşüm” ve “Dava” adlı iki eserinde tanınma ve yabancılaşma durumlarını merkezde işlediği için bu eserler özellikle örneklem içerisine dâhil edilmiştir. Kafka'nın incelenen eserleriyle ilgili belirli sorular oluşturulmuştur. İncelemeler ve sorular ışığında elde edilen veriler, niteliksel veri analiz türlerinden betimsel analiz yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz, verilerin özgün biçimlerine sadık kalarak, bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntılar ile çözümlemeler yaparak kullanılan kelimelere, ifadelere, sembolik anlatımlara ve benzetmelere dayanarak tanımlayıcı bir analiz yapmayı mümkün kılmaktadır.⁴ Bu yaklaşıma göre veriler daha önceden belirlenen araştırma sorularının ortaya koyduğu noktalara göre özetlenmekte ve ilişkilendirilmeler yapılarak yorumlanmaktadır.⁵

Betimsel analiz yöntemi doğrultusunda çalışmanın amacı, soruları ve kavramsal-kuramsal çerçevesinden yola çıkarak veri analizi için bir çerçeve oluşturulmuştur. Kafka'ya ait kaynaklardan elde edilen metinler bu çerçeveye göre okunup düzenlenmiştir. Düzenlenen veriler tanımlanarak gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenmiş, tanımlanan bulgularla ilişkilendirilmiş ve açıklanmıştır.

Literatür taraması sonucunda ulaşılabilen kaynaklar ışığında Kafka'nın Türkçe'ye çevrilen eserleri ve çalışmada kullanılan eserlerine ait bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

⁴ Belkıs Kümbetoğlu, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2012, s.154.

⁵ Yıldırım ve Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, s.224.

Tablo 1: Yazara Ait Eserlerin Tablosu

Kafka'nın Türkçe'ye Çevrilen Eserleri	Çalışmaya Kaynaklık Eden Eserleri
Bir Savaşın Tasviri	
Yargı	
Dönüşüm	X
Ceza Sömürgesi	
Bir Köy Hekimi	
Açlık Sanatçısı	
Dava	X
Şato	
Kayıp (Amerika)	
Aforizmalar	X
Çin Seddi'nin İnşası	
Bir Kardeş Cinayeti	
Mavi Oktav Defterleri	X
Babaya Mektup	X
Milena'ya Mektuplar	X
Taşrada Düğün Hazırlıkları	
Fellice'ye Mektuplar	
Ottla'ya ve Ailesine Mektuplar	X
Günlükler	X
Akbaba	
Bir Köpeğin Araştırmaları	
Şarkıcı Josefine ya da Fare Ulusu	
Mutsuzluk	

Tablo 1, yazarın Türkçe'ye çevrilen eserlerine ve çalışmanın amacına uygun olarak çalışmaya kaynaklık eden eserlerine ait bilgileri içermektedir. Yazarın Türkçe'ye çevrilen 24 eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden “Dönüşüm”, “Dava”, “Aforizmalar”, “Mavi Oktav Defterleri”, “Babaya Mektup”, “Milena'ya Mektuplar”, “Ottla'ya ve Ailesine Mektuplar” ve “Günlükler” olmak üzere 8 eser çalışmada kullanılmıştır.

Çalışmanın hem sosyolojik hem de sosyal psikolojik yönleri bulunmaktadır. Aile ilişkileri ve toplumsal ilişkiler hem sosyolojinin hem de sosyal psikolojinin ilgilendiği konular arasında yer almaktadır. Bu nedenle çalışma her ne kadar Kafka'nın metinlerden hareket edip öznel özellikler gösterecek olsa da çalışmanın sosyolojik ve sosyal psikolojik

yatkınlıklar göstereceği de ileri sürülebilir. Çalışmada Kafka'nın içinde bulunduğu ilişkiler, sosyolojik ve sosyal psikolojik kavramlarla açıklanmaya çalışılmış ve bu ilişkiler, bireysel ve duygusal ilişkiler olarak değil sosyal ilişkiler olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda ilişkilerdeki öznel boyutun aşılıp karşılıklı ilişkisellik içine oturtulduğu söylenebilir. Bu da kuşkusuz sosyolojinin inceleme nesnesidir.

1.4. ARAŞTIRMANIN ANA KAVRAMLARI

Araştırmanın kavramsal çerçevesi başlığı altında ilk olarak çalışmanın hareket noktasını oluşturan “tanınma” ve “yabancılaşma” kavramlarının ek olarak da Kafka'nın yaşadığı tanınma probleminin temelinde yatan ötekiler tarafından onaylanmama durumu ile ilgili ‘sosyal onay’ kavramının kısa tanımlarına yer verilmiştir. Ardından tanınma, yabancılaşma ve sosyal onay kavramlarının Kafka'nın metinlerinde hangi gündelik kavramlarla karşılık bulduğuna değinilmiştir. Kafka, eserlerinde bir düğüm gibi yaşamına sirayet eden tanınma, yabancılaşma ve sosyal onay kavramlarının yansımaları olan bir dizi gündelik kavramı sürekli yineleyerek yaşadığı sorunu bu kavramlar üzerinden ifade etmiştir.

İkinci olarak, tanınma ve yabancılaşma kavramlarına açıklık getirmek ve ayrıca Kafka'nın karşı karşıya kaldığı tanınma ve yabancılaşma problemlerine ışık tutmak amacıyla referans alınan sosyal kuramcılarının görüşlerine yer verilmiştir. Referans alınan görüşler sosyolojik ve sosyal psikolojik boyutlar içermektedir. Çünkü tanınma ve yabancılaşma kavramları neden-sonuç ilişkiselliği içinde bu iki alanın da konusu içine girmektedir.

Üçüncü olarak, kavramsal çerçeve ile ilgili olarak araştırma için önemli bir yer tutan sembolik etkileşimcilik kuramının kavramlarına, tanınma ve yabancılaşma kavramlarına detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

Tanınma kavramı içinde hukuki, ahlaki, dini, kültürel ve insan ilişkileri ile ilgili birtakım eksenler barındıran çok yönlü bir kavramdır. Bireyin kendini gerçekleştirmesi ve içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesi toplumun diğer üyeleri tarafından bir birey

olarak tanınmasına aynı zamanda devletin yasaları tarafından diğer insanlarla eşit haklara sahip bir vatandaş olarak kabul görmesine ve bu haklarının güvence altına alınmasına bağlıdır.

Tanınmanın nicelik yönünden *bireysel* ve *kollektif* tanınma olmak üzere iki ayrımı yapılmaktadır. Bireysel tanınma, bireyin kendi olarak tanınması, bir meşruiyet kazanması ve bu meşruiyet kaynaklı haklara sahip olması, bu hakları talep edebilmesi yani özne olması anlamına gelmektedir.⁶ Kollektif tanınma ise grupsal bir tanınmayı içerdiği için burada ‘toplumsal çerçeve’ önemli bir kavramdır. Toplumsal çerçeve, toplumsal ilişkileri yapılandırmanın, öngörülebilirliğin ve dolayısıyla özgürlüğün kaynağı olabildiği gibi aynı zamanda buna dair tehdit de oluşturan bir şeydir. Bu toplumsal çerçeve çoğunlukla en az iki grubun çekişmesine sahne olur: kimliği tanınmayanlar ve tanınanlar.⁷ Bu bağlamda Kafka ile ilgili derinleşmenin olduğu bölümlerde detaylı bir şekilde yer verileceği üzere Kafka’nın özne olarak aile içinde ve duygusal ilişkilerinde bireysel tanınma problemi yaşadığı ve Yahudi kimliği ile toplumda kolektif tanınma probleminin bir parçası olduğu ve tüm bunların etkisiyle de toplumsal dayanışmadan uzak kaldığı görülmektedir.

Tanınma ile bağlantılı olan ve çalışmada merkezi öneme sahip kavramlardan biri de “sosyal onay” kavramıdır. Sosyal onay, tanınmanın göstergelerinden biridir. Her birey, ötekilerin kendileri hakkındaki düşüncelerine önem verir ve onlar tarafından kabul edilme ve onaylanma ihtiyacı hisseder. Ve bu ihtiyaç doğrultusunda ötekiler tarafından onaylanan birey tanındığını fark eder.

Sosyal onay, insan davranışlarını yönlendiren önemli bir ihtiyaçtır. Başkalarının hayranlığını, takdirini kazanmak, övgü arama eğilimi, iyi bir insan olarak kabul edilme

⁶ Semih Altıntaş, “**Siyaset Teorisinde Hegelyen Tanınma Kavramı**”, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015), s.75.

⁷ Altıntaş, “**Siyaset Teorisinde Hegelyen Tanınma Kavramı**”, s.87.

ihtiyacı aynı zamanda bir gruba ait olma isteği ile ilişkili bir kavramdır.⁸ Her toplumun ve her sosyal ortamın belirli normları vardır. Bu normlar neyi, ne zaman ve nasıl yapacağımızı bize iletir. Bireyler bunlara uygun tutum ve davranışlar sergilediği ölçüde kabul görür ve toplumun sosyal onayını alacağını düşünür. Denilebilir ki bu normlar, dışlanmanın ya da kabul görmenin şartlarını ve sınırlarını çizer. Sosyal onay aynı zamanda bireyin aidiyet arayışında önemli bir güdüdür. Ve bireye saygınlık kazandığını, değerli ve önemli olduğunu hissettir.⁹

Yabancılaşma ise tarihsel süreç içerisinde teknik, medeniyet ve kapitalist hayat tarzıyla beraber gelişen bir süreç, bireyi ve toplumu psikolojik ve sosyal yönlerden kuşatan bir kavramdır. Yabancılaşmanın özünde bireyin kendi benliğini unutması yatar. Kişi bir başkasının, bir eşyanın, bir sosyal kurumun karşısında kendini yitirmiş ve ona bağımlı hale gelmiştir. Kendini dünyanın merkezi, eylemlerinin sahibi olarak göremez; tersine eylemleri ve bu eylemlerin sonuçları, onun boyun eğdiği hatta taptığı efendileri olmuştur.¹⁰

Kafka, eserlerinde tanınma, yabancılaşma ve sosyal onay kavramlarıyla ilişkisellik içinde olan birtakım ifadeleri sıklıkla kullanmıştır. Kafka'nın eserlerinde sıklıkla kullandığı bu ifadelerin dökümü Tablo 2'de yer almaktadır.

⁸ Burcu Karaşar ve Selahiddin Ögülmüş, “Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Onay İhtiyacının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 29 (2), s.471.

⁹ Zeynep Kaban Kadioğlu, “Kitle İletişim Araçlarının Şekillendirdiği Sosyal Kimlikler ve Aidiyet Duygusu Ekseninde Tüketici Davranışları”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 45, s.106.

¹⁰ Vejdi Bilgin, **Bizi Kuşatan Toplum**, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2010, s.185-186.

Tablo 2: Yazara Ait Kavramlar Tablosu

Araştırmanın Temel Kavramları	Kafka'nın Metinlerinde Geçen İlişkili İfadeler
Tanınma Sosyal Onay Yabancılaşma	Baskı
	Otorite
	Yalnızlık
	Dışlanmışlık
	İçe kapanma
	Değersizlik
	Çaresizlik
	Mutsuzluk
	Yorgunluk
	Huzursuzluk
	Umutsuzluk
	Suçluluk
	Üzüntü
	Kaygı
	Korku
	Kötümserlik
	Cesaretsizlik
	Güvensizlik

Tablo 2’de, “Araştırmanın Temel Kavramları” sütununda çalışmanın merkezinde bulunan “tanınma”, “sosyal onay” ve “yabancılaşma” kavramları bulunmaktadır. “Kafka’nın Metinlerinde Geçen İlişkili İfadeler” adlı sütunda ise Kafka’nın yaşadığı tanınma, onaylanmama ve yabancılaşma problemlerinin etkisiyle eserlerinde sıklıkla kullandığı ifadelerin bir dökümü verilmiştir. Bu ifadeler yazarın hayatını çembere alan “baskı”, “otorite”, “yalnızlık”, “dışlanmışlık”, “içe kapanma”, “değersizlik”, “çaresizlik”, “mutusuzluk”, “yorgunluk”, “huzursuzluk”, “umutsuzluk”, “suçluluk”, “üzüntü”, “kaygı”, “korku”, “kötümserlik”, “cesaretsizlik” ve “güvensizlik” kavramlarıdır. Yazarın eserlerinde geçen bu ifadeler bizi tanınma, sosyal onay ve yabancılaşma kavramlarına götüren yollar niteliğindedir.

Araştırmada Kafka'nın metinleri ve metinler ile tanınma ve yabancılaşma kavramları arasındaki ilişki incelenirken sosyolojik ve sosyal psikolojik düzeyde birçok sosyal kuramcının kavramlarından ve görüşlerinden yararlanılmıştır. Tablo 3'te yararlanılan bu kuramcıların isimleri ve araştırmada kullanılan kavramları yer almaktadır.

Tablo 3: Sosyal Kuramcılara Ait Kavram Tablosu

Sosyal Kuramcılarının İsmi	Araştırmada Kullanılan Kavramları
Hegel	Özne/Ben/Bilinç/Özbilinç/Tanınma
Mead	Benlik/Kimlik/Genelleşmiş Öteki/Kendine Değer Bıçme/Özsaygı
Cooley	Ayna Benlik
Kant	Etik Kuram/Saygı
Habermas	İletişimsel Eylem
A. Honneth	Tanınma/Sosyal Onay
Marx	Emek/Yabancılaşma
Blauner	Yabancılaşma
N. Fraser	Tanınma
K. Horney	Nevrotik Kişilik/Nevrotik Uzaklaşma/ Temel Kaygı
A. Adler	Sosyal İlgi/Kişilik
Jung	Kişilik/içedönük-Dışadönük Tutum
E. Fromm	Yabancılaşma/Sevgi
E. Durkheim	Kollektif Bilinç

Tablo 3'te araştırmanın konusu ve amacı doğrultusunda faydalanan sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji ve felsefe alanındaki kuramcıların kavramlarına yer verilmiştir. Bu kavramlar kullanılırken çalışma ile bağlantısı göz önünde bulundurularak kavramların toplumsal yönleri üzerinde durulmuştur. Hegel'in, "özne", "ben", "bilinç", "özbilinç" ve "tanınma"; Mead'in, "benlik", "kimlik", "genelleşmiş öteki", "kendine değer bıçme" ve "özsaygı"; Cooley'in "ayna benlik"; Kant'ın "etik kuram" ve "saygı"; Habermas'ın, "iletişimsel eylem"; A. Honeth'in "tanınma" ve "sosyal onay"; Marx'ın

“emek” ve “yabancılaşma”; Blauner’in, “yabancılaşma”; N. Fraser’in, “tanınma”, K. Horney’in, “nevrotik kişilik”, “nevrotik uzaklaşma” ve “temel kaygı”; A. Adler’in, “sosyal ilgi” ve “kişilik”; Jung’un, “kişilik”, “içedönük-dışadönük tutum”, E. Fromm’un “yabancılaşma” ve “sevgi”, E. Durkheim’in “kollektif bilinç” kavramlarından yararlanılmıştır.

Araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken “sembolik etkileşimcilik kuramı”nın kavramlarından da yararlanılmıştır. Sembolik etkileşimcilik ‘birey’i ön plana çıkartan çağdaş dönem sosyoloji kuramlarındandır. Kurama göre “*insan eylemi, kadın ve erkekler arasında inşa edilmiş yorumsal bir eylemdir.*”¹¹ Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de göreceğimiz üzere Kafka, ailesinin, çevresindeki diğer bireylerin ve kurumların etkisiyle duygusal ve ruhsal olarak şekillenerek bir tanınma ve yabancılaşma problemi yaşamıştır.

1.4.1 Sembolik Etkileşimcilik Kuramı ve Kavramları

Sembolik etkileşim, psikolojik bir gelenekten doğan bir Amerikan sosyolojisi ekolüdür. George Herbert Mead bu bakış açısının kurucusu kabul edilmektedir. Kuram, insan davranışının öznel ve yorumlayıcı yönlerinin çözülmesini öne çıkarmaktadır.¹² Mead’ın fikirlerini geliştiren Blumer ise aynı zamanda “sembolik etkileşimcilik” kavramını 1937 yılında ilk defa kullanan kişi olmuştur. Blumer’a göre sembolik etkileşimcilik şu üç önermeye dayanır: İnsanlar şeylere karşı, şeylerin kendilerine ifade ettiği anlamlara göre tavır alırlar. Bu anlamlar, birinin muhataplarıyla olan etkileşiminden çıkarsanır ve bu anlamlar yorumsal bir süreçte değişime uğrar.¹³

¹¹ Veysel Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji**, Aktüel Yayınları, İstanbul 2005, s.44.

¹² Margaret M. Poloma, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Doç.Dr. Hayriye Erbaş (Çev), Eos Yayınevi, Ankara 2007, s.227-228.

¹³ Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji**, s.42.

Etkileşimciler, her zaman insanların kendi bedenlerini, duygularını, benliklerini, özgeçmişlerini, konumlarını, daha doğrusu yaşamlarını içinde sürdürdükleri daha geniş toplumsal dünyaları hangi yollarla anlamlandırdıklarını incelemeye ilgi duymuşlardır.¹⁴

Birey olarak var olma, kişinin içinde bulunduğu toplumsal sistemin o bireyin bireyselliğinde kendini gerçekleştirmesinden, somutlaştırmasından ayrı düşünülmemelidir.¹⁵ Çünkü bireyler, öteki bireylerle girdikleri etkileşim ve toplumsallaşma süreci sonunda birey olmayı içselleştiren varlıklardır. Diğer canlılardan farklı olarak bir düşünme kapasitesiyle doğan insan bu düşünme kapasitesini sosyal etkileşimle yani toplumsallaşma süreci içinde biçimlendirir. İnsanlar birbirleri ile olan etkileşimlerinde çevrelerine birtakım sembolik iletiler verirler ve verdikleri bu iletilerle birbirlerine dair algılar oluştururlar. İnsanların kendilerine ve diğer insanlara karşı düşünme biçimleri ve davranışları bu algılardan kaynaklanır. Bu durumda birey özneler, nesnelere ve durumlara anlam atfeden ve atfettiği anlamlara göre eylemde bulunan biri olarak süreç içinde aktif bir konumda yer alır.

Hegel'e göre birey, bütün ile bir birlik içinde olmalıdır. Çünkü birey tek başına kendi ayakları üzerinde duramaz. İnsan, ancak hemcinslerince tanındığı, onların gözünden kendine baktığı ve kendi özellikleri üzerinden kabul edildiğinin bilincinde olduğu ölçüde hakiki anlamda bir öz-bilince sahip olabilir. Kendimize, ancak başkalarının gözünden yansıyan kendi bakışımızda kendimiz olarak erişebiliriz.¹⁶ Hegel'in bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere tanınma kavramı başkalarının varlığı ölçüsünde bir geçerlilik bulur. Başkalarının varlığının birey üzerindeki etkisi de sembolik etkileşimciliğin temel dayanak noktasıdır. Dolayısıyla tanınma kavramı ile sembolik etkileşimcilik kuramı bu bağlamda birbirleri ile ilişki içerisindedir.

¹⁴ Sosyoloji Sözlüğü, "Sembolik Etkileşimcilik", Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2005.

¹⁵ Axel Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele; Sosyal Çatışmaların Ahlaki Grameri Üzerine**, Özgür Aktok (Çev), İthaki Yayınları, İstanbul 2016, s.13.

¹⁶ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.14.

İnsanlar, sadece kendileri dışındaki nesneleri tanımakla kalmaz, kendilerini de nesne olarak görebilirler. Böylece genç bir adam kendisini bir öğrenci, bir koca ve yeni baba olmuş biri olarak görebilir. Kendinin bu görüntüsü de tüm diğer nesnelerde olduğu gibi sembolik etkileşim sürecinde olur.¹⁷ Kafka toplumsallaşma sürecinde kurduğu ilişkiler sonucunda yaşadığı tanınma ve yabancılaşma problemlerinin etkisiyle kendini bir çocuk, bir yetişkin, bir çalışan, bir sevgili olarak hep yetersiz görmüştür. Kafka'nın bu yetersizlik ve beraberinde gelen kendine dair tüm olumsuz algıları temelde başkalarının onu nasıl gördüğü ile ilgilidir.

Etkileşimcilik kuramı birçok önemli kavramı içinde barındırır. Bu kavramlarından birincisi 'benlik' ve 'kimlik' kavramlarıdır. Sosyal olandan bağımsız olamayan birey, doğrudan veya dolaylı olarak diğer insanların varlığından, söz ve davranışlarından etkilenir ve onları etkiler. Birey, bu etkileşim süreci içinde kendini diğer insanların gözünden görür ve kendini onların tutum ve davranışlarına göre şekillendirir. Bu şekillenme doğrultusunda bireyin kendi kapasitesi, sınırları, amaçları ve hedefleri ile ben kimim sorusuna verdiği yanıtla kendini tanıması ve değerlendirmesi benlik kavramı ile ilgilidir. Aynı zamanda benlik, bireyin kendini, başkalarını ve dünyayı nasıl göüp algıladığı ve anlamlandığı ile ilgilidir.

Benlik, sosyal ortam içerisinde bulunan bireylerin gerçekleştirdikleri, sosyal etkileşimler sonucu elde ettikleri, sosyal deneyimlerle şeklini bulan, her an kullanabilecekleri ve yeniden üretilip şekil verebilecekleri potansiyelleridir. Sosyal yaşamda bireyin gerçekleştirdiği tüm sosyal etkileşimler bireye kendisi ve diğerleri hakkında bilgiler, deneyimler sunar. Bu deneyimler kişinin bu ortamdaki rehberi, yol göstericisi olma işlevini yerine getiren benliği ortaya koymaktadır. Benliğin dışarıya yansıyan kısmı kimlik ise, sosyal olarak şekillenmiş bu potansiyelin bireyin kendi tercihleri doğrultusunda ortaya koymuş olduğu ve diğerlerine özellikle yansıtmak, göstermek istediği seçilmiş tercihlerinden oluşur. Fizikî çevre, sağlık şartları, biyolojik

¹⁷ Poloma, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, s.236.

miras gibi faktörlerin yanı sıra tüm sosyal faktörler ile bireyin yaşadığı grup tecrübesi ve kendine has olan tecrübesi de benliğin oluşumuna katılarak kişiliğin gelişmesini devam ettirirler.¹⁸

İkinci kavram ‘genelleşmiş öteki’ kavramıdır. Bireyin benlik oluşumunun sağlandığı süreçte grubun ve toplumun diğer üyeleri birey için genelleşmiş ötekilerdir. Bireyi etkileyen, bireyin davranışlarını şekillendiren kısacası birey üzerinde etkisi olan herkes genelleşmiş öteki olarak ifade edilebilir. Birey için ilk genelleşmiş ötekiler toplumsallaşma sürecinde ilk etkileşime girdiği grup olan ailesi, anne ve babasıdır. Bireyin davranışlarına ve düşünce yapısına yön veren öncelikle anne ve babanın çocuktan beklentileri ve çocuğa örnek oluşturdıkları rol-model davranışlarıdır. Çocuk, aileden öğrendikleri ile çevresini ve hayatı anlamlandırmaya başlar ve davranışlarını bunlara göre şekillendirir. O halde, çocuğun tutum ve davranışları ilk olarak aslında anne ve babanın birer ürünüdür. Bunu çocuk ya da birey ilerleyen dönemlerde gelişen çevresi ve katıldığı diğer gruplarla devam ettirir. Yani denilebilir ki, bireyin öznel davranışları aslında toplumsal kaynaklıdır.

Mead’e göre birey için toplumsallaşma süreci, tüm toplum üyelerinin davranış beklentilerinin genelleşmesinden ortaya çıkan davranış normlarının içselleştirilmesi biçiminde gerçekleşir.¹⁹ Birey, içinde bulunduğu topluma ve dünyaya karşı eğilimlerinde sosyal olanın etkisinden bağımsız değildir. Birey, sosyal etkileşimler yoluyla toplumsal normları ve beklentileri öğrenir. Bu genel kalıplar bireye yöneleceği meşru yolları ve yerine getirmesi gereken ödevleri söyler. Böylelikle birey, kendini genelleşmiş ötekilerin bakış açısından toplumun bir üyesi olarak kavrar, ait olduğu sosyal gruplar ve kurumlar üzerinden kendini anlamlandırır ve ona sunulan norm ve amaçlar doğrultusunda bir kimlik geliştirmeye çalışır.

¹⁸ Hasan Sankır, “**Sembolik Etkileşimci Yaklaşım Çerçevesinde Plastik Sanatlarda Kadın Sanatçı Kimliği**”, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010), s.24.

¹⁹ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.132.

Eğer öznenin, genelleşmiş ötekinin sosyal davranış normlarını üstlenmek yoluyla kendi topluluğunun sosyal olarak kabul edilen bir kimliğine ulaşması gerekiyorsa o halde bu özneler-arası ilişki için “tanınma” kavramını kullanmak uygun olacaktır. Büyüyen çocuk, kendi etkileşim eşlerini, onların normatif tavırlarını içselleştirmesi yolunda tanıdığı ölçüde, kendi kendisinin onların sosyal işbirliği bağlamının bir üyesi olarak, tanınmış olarak farkına varır.²⁰

Üçüncü kavram ‘kendine değer biçme’ kavramıdır. Bireyin yaşantısı çoğunlukla onu etkileyen ötekilere bağlıdır. Kendine değer biçme de ötekilerin bireye verdiği anlam ve önem çerçevesinde bireyi değerlendirmelerinin algısal ürünüdür. Birey, toplumun ona atfettiği değerlere göre kendini tanımlar. Atfedilen bu değer bireyin ötekiler tarafından tanınması ile bağlantılıdır. Birey ötekiler tarafından tanındığı ölçüde değer gördüğünü hisseder. Bu şekilde değer ve kabul gördüğünü hisseden birey, kendine dair olumlu bir algı geliştirir.

Mead, kişinin kendi değerinin bilincini betimlemek için ‘öz-saygı’ kavramını kullanmıştır. Bununla bir bireyin, kendi topluluğunun üyeleri tarafından belli bir tür kişi olarak tanındığında edinebildiği, kendi kendisine karşı aldığı olumlayıcı tavır kastedilir. Dolayısıyla, öz-saygının derecesi öznenin kendi etkileşim eşi yoluyla onay bulduğu özelliklerin ya da yetilerin bireyselleştirildiği ölçüye bağlıdır.²¹

Kişinin öz-saygı geliştirebilmesi, kendini sevmesi ve kendine değer vermesi çoğunlukla ötekilerin, özellikle de çocukluk döneminde ailenin çocuğa aktardığı iyi bir insan olduğu, koşullara bağlı olmadan sevildiği ve her şartta yanında bulunduğu inancına bağlıdır. Her insanın kusurları, başarısızlıkları ve hataları vardır ama bunlar o insanın iyi ve değerli olmasına engel değildir. İşte tam da burada insan, tüm kusur ve başarısızlıklarına rağmen sevilme ve sahiplenilmek ister. Kişinin sevildiğini bilmeye ve bunu hissetmeye ihtiyacı vardır. Bu, ona hayat içinde daha güvenilir bir ortam sağlar.

²⁰ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.133-134.

²¹ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.135.

Aksi halde kişiye işe yaramaz ve değersiz biri olduğunu hissettirmek kişinin kendine güvenmesinin ve saygı duymasının önündeki en büyük engellerdendir. Kişi sevgi ve değerden ne kadar yoksun olursa zayıflığı ve güçsüzlüğü de o kadar artar. Hayattaki etkinliği azalır, kararsız ve endişeli bir kişiliğe sahip olur.

Çalışmayla ilgili olarak etkileşimcilerin kavramlarından ele alınacak son kavram ‘ayna benlik’ kavramıdır. Tıpkı bir aynadaki yansımalar gibi, benlik de başkalarında algılanan yansımalara dayanır; ya da Cooley’in ortaya koyduğu haliyle “Herkes herkesin aynasıdır, herkes başkasını yansıtır.” Ayna benliğin üç bileşeni vardır: Bizim görünüşümüzün başka insanlardaki imgelemi, insanların o görünüş hakkındaki yargılarının imgelemi, kendimize dair duygularımız.²²

Aynaya baktığımızda görüntü bize aittir ama düşüncelerimizde, davranışlarımızda başkalarının izleri vardır. Çeşitli yollarla kendimizle ilgili olan algılarımızda ötekilerden etkileniriz ve aynı zamanda onları etkileriz. İnsanlara bizim hakkımızdaki düşüncelerini bildiğimizi, görebildiğimizi söyleriz. Aslında insanların bizim hakkımızdaki düşünceleri bizim onlar hakkında düşündüklerimizdir. Yani bizim insanlar hakkındaki görüşlerimiz bizim onlardaki yansımamızdır.

1.4.2 Tanınma Kavramı

Kavramsal çerçeve başlığı altında araştırmanın temel kavramı olan “tanınma” kavramı ele alınırken özellikle Axel Honneth’in “Tanınma Uğruna Mücadele” adlı eseri referans olarak kullanılmıştır. Honneth, tanınma kavramını Hegel’in felsefi boyutta yazdığı gençlik metinlerinden yola çıkarak sosyolojinin ve sosyal psikolojinin klasik ve çağdaş görüşleriyle harmanlayıp eleştirel bir bakış açısıyla ele almıştır.

Tanınma kavramı çeşitli sosyal bilimlerin kapsamı dâhilinde bulunan önemli bir kavram olması itibarıyla birçok kuramcının ortak konusu olmuştur. Her kuramcı

²² Sosyoloji Sözlüğü, “Ayna Benliği”, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2005.

yaşadığı dönemin koşulları ve kendi düşünce sistemleri doğrultusunda tanınma kavramına açıklık getirmeye çalışmışlardır. Çalışmanın bu bölümünde, farklı kuramcıların bakış açılarından tanınma kavramı ve tanınma türleri incelenecektir.

Öznenin kurulumuna ve özneler arası ilişkilere dair savunulan görüşler tanınma kavramına yüklenen anlamları değiştirmektedir. Kimi görüşlere göre özne, başka bir öznenin varlığına ve başka bir özne ile etkileşime ihtiyaç duymadan kendi ontolojik statüsünü kendi içinde barındırır. Bu toplumsallığın göz ardı edildiği bir görüştür. Bu görüşün aksine Hegel'in sistemindeki özne ise kendini tanıyabilmek ve varlık iddiasında bulunabilmek için başka bir özneye ihtiyaç duymaktadır. Tanınma bu şekilde gerçekleşebilmektedir. Özne, başka bir özne üzerinden kendini görüp, idrak edip tanıyabilecektir. Varlığı, diğer varlıklarla kurduğu ilişkide açığa çıkacaktır. Bu nedenle Hegel, öznenin kurulumun tarihsel, toplumsal, kültürel bir arka planı yokmuşçasına olmuş ve bitmiş bir şey olarak ortaya konması fikrini reddetmektedir.

Hegel, bireyi yani özneyi toplumsallık içinde eriterek bir varlık tanımı yapmış ve bireyin tanınmasını başka bireylerin varlığı ve anlamlandırması üzerine inşa etmiştir. Bu nedenle Hegel'e göre özne diğer öznelerden bağımsız olamayacak şekilde onları etkileyen ve onlardan etkilenen bir sosyal varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle denilebilir ki bireyin kendini gerçekleştirmesi yolunda ötekilerin birey hakkındaki görüşleri ve onu nasıl gördükleri ile ilgili tüm düşünceleri o yolun temel taşlarını oluşturur. Hegel'e göre bu yapı 'özbilinç' sayesinde kurulabilmektedir. Özbilinç, bireyin diğer bireyler üzerinden, adeta bir prizma kırılması işlevi görerek kendini görmesini sağlamaktadır. Bilincinde bir varlık olan insan, özbilincin sağladığı yetiler ile birlikte diğerlerinde aynı zamanda kendini görür. Tanınma da işte bu noktada karşımıza çıkar: özne, başka bir özne ile olan etkileşimi ve özbilincinin sağladığı imkânlar aracılığıyla onlarla etkileşiminden önceki ben'inden başka bir yapıya dönüşür. Hem kendi yapısını korumuş hem de diğer ben'ler ile birlikte genişlemiştir. Benzer şekilde G. H. Mead de bireyin sosyal bir varlık olduğu gerçeğini ve ben kimliğinin

sosyal bir kökeni olduğu fikrini kabul eder ve bireylerin kendi kimliklerini öznelarası bir tanınmaya borçlu olduğunu söyler.²³

İki öznenin etkileşim süreci içerisinde ilk etapta emin oldukları şey kendileridir. Emin olamadıkları şeyler ise karşısındakinin böyle bir varlığa sahip olup olmadığı ve karşısındakinin kendisini kendi olduğu haliyle görüp görmediğidir. İşte bu yüzden kişi kendisine ilişkin öznel kesinliğinden karşıdaki kişi bağlamında emin olamaz ve bir tereddüt yaşar. Bu tereddüt durumu ise kişinin bütünlüğe ulaşamaması ve hep bir huzursuzluk içinde kalmasına neden olur. Kişinin bu mevcut ihtimale verdiği yanıt ise tanınma mücadelesidir. Hegel'e göre birey başkası tarafından tanınmak, sayılmak ve özbilincine ulaşmak için mücadele edecektir.²⁴

Immanuel Kant ise etik görüşleri çerçevesinde tanınma kavramına katkıda bulunmuştur ve Kant, bu etik anlayışında saygı duygusunu ön plana çıkartmıştır.²⁵ Axel Honneth de ilerleyen paragraflarda yer vereceğimiz üzere tanınma kavramının tanımını yaparken Kant'ın vurguladığı saygı duygusunu da tanımına yerleştirmiştir. Kant'ın saygı kavramına önem vermesinin nedeni şudur: Kant'a göre insan bir 'şey' değil, akıl sahibi ve kendi başına amaç olan bir varlık olduğundan, şeylerde olduğu gibi fiyatı değil, değerliliği söz konusudur. Çünkü fiyatı olanın yerine, eşdeğer olarak başka bir şey de konabilir; oysa her türlü fiyatın üstünde olan, dolayısıyla eşdeğeri olmayan ise değerlidir.²⁶ Dolayısıyla Kant'ın bağımsız ve biricik bir varlık olarak ele aldığı insanın bu değerliliği de saygı duyulmayı gerektirir.

Habermas ise öznelarası ilişkileri ve öznelarası bir sosyal eylemi "iletişimsel eylem kuramı" ile açıklar. İletişimsel eylem, dil ve eylem yetisi bulunan en az iki öznenin kişilerarası ilişkilerinde oluşan duygularını, düşüncelerini, eylem

²³ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.122.

²⁴ Altıntaş, **Siyaset Teorisinde Hegelyen Tanınma Kavramı**, s.37.

²⁵ Ogün Ürek, "Kant'ta Etik Değerler Olarak Özgürlük ve Saygı", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 13, s.190-191.

²⁶ Ürek, **Kant'ta Etik Değerler Olarak Özgürlük ve Saygı**, s.195.

planlarını ve etkileşimlerini görüş birliğine ulaşma amacına uygun bir şekilde eşgüdüm içinde düzenleyerek gerçekleştirdikleri anlama arayışına ilişkindir.²⁷ İletişimsel eylem özneler tarafından karşılıklı beklentilerle ve ortak duyusal normlarca meşrulaştırılmaktadır. İletişimsel eylem için yönlendirici kurallar toplumsal normlardır. Bu kurallara öznelerarası bir şekilde paylaşılan dil ve davranışlar hakkındaki beklentiler eşlik eder. Ayrıca Habermas’a göre içinde yaşadığımız dünya yalnızca nesneler dünyası değil aynı zamanda bir ‘yaşam dünyası’dır. Olgular herhangi bir tür zihinsel etkinlik için yalnızca ‘orada’ bulunmaz fakat toplumsal ya da öznelerarası bir biçimde bilindiği, tanındığı anlamında ‘orada’ bulunurlar.²⁸

Habermas, iletişimsel eylem kuramını ve onun vücut bulduğu yaşam dünyası kavramını, kapitalizmin ve modern dünyanın getirdiklerine bir karşılık verme çabası olarak, öznelerarası ilişkileri ve toplumsal dünyayı ifade edecek biçimde kullanmaktadır. Bu görüş, özne merkezli usun yerine iletişimsel olarak kurulan ve özneler arası boyutta anlaşılan aklın önceliğine dayanmaktadır. Bu noktada yaşam dünyası dilin ve karşılıklı konuşmanın öznesinin iletişim, özdeşünüm ve başkalarını anlamanın edimcisi olarak kendisine kurucu, kumanda edici kurumsal bir yapı yerine gündelik yaşamın olağan dil ve örüntülerini temel almaktadır.²⁹

Habermas’ın öznelerarası ilişkilerin ideal özünü açıklamaya çalıştığı “iletişimsel eylem” kavramının yerine Honneth öznelerarasılığı “tanınma” kavramı altında düşünür. Kavramlar farklılaşsa dahi her iki düşünür de bu temel kavramlar ile bir anlamda toplumdaki bireyleri etik, politik ve hukuki açılardan bir arada tutan, onları bütünleştiren, onların dayanışma içinde olmalarını sağlayan sosyal bağların normatif koşullarını ifade etmektedir.³⁰

²⁷ Yılmaz Yıldırım, “Jürgen Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, s.259.

²⁸ Vildan İyigüngör, “Karl Popper ve Jürgen Habermas’ın Üç Dünya Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı 23, s. 54.

²⁹ Yıldırım, **Jürgen Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı**, s.254.

³⁰ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.8.

Axel Honneth, Hegel'in sosyal gerçekliği somutlaştıran yönünü, Habemas'ın özneler arası ilişkilerin ideal özünü dile getirdiği “iletişimsel eylem” modelini ve Kant felsefesinin etiğini oluşturan saygı kavramını harmanlayarak bir tanınma tasnifi yapmıştır. Honneth tanınma kavramını akli olduğu kadar akli olmayan pratikleri, bilişsel olduğu kadar bilişsel olmayan duyguları, bilinci olduğu kadar bilinçdışını da kapsayan bir çerçeveye oturtmuştur. Ayrıca tanınma, karşımızdaki tarafından saygı görme, özerk bir birey olarak kabul edilme, sevilme, sayılma gibi pek çok farklı kelimeyle ifade edilebilecek bir özneler arası ilişkiler ağına işaret etmektedir.³¹

Karl Marx ise diğer kuramcılardan farklı olarak kişinin kendini gerçekleştirmesine, toplumla bütünleşmesine ve tanınma teorisine çatışmacı bir perspektiften yaklaşarak katkı sunmuştur. Kapitalist düzen, ekonomik sistem, üretim ilişkileri, emek ve yabancılaşma kavramlarını dikkate alarak bir öznelerarası tanınma tasnifi yapmıştır.

Marx kendi kuramında bir öznenin kendisi ve başkası karşısında emek yoluyla deneyimlediği “iki katlı onay”dan bahsetmektedir. Kişi kendisini üretilmiş nesnenin aynasında yalnızca belli yetilerin olumlayıcı olarak karşılık düştüğü bir birey şeklinde değil, aynı zamanda somut bir etkileşim eşinin ihtiyaçlarının giderilmesini sağlayabilen bir kişi olarak kavrayabilir. Marx'a göre üretim araçları üzerinde tek bir sınıfın denetleme gücünün olduğu kapitalist sistem, emek yoluyla insanlar arasında dolaylanarak iletilen tanınma ilişkilerini kaçınılmaz olarak bozan bir toplumsal düzendir. Çünkü bu düzende insanlar üretim araçlarından koparılarak kendi etkinliklerinin üzerindeki bağımsız kontrol olanağını kaybetmiş olurlar.³²

Tanınma kavramının ne olduğuna ve ilgili kuramcıların yaklaşımlarına değindikten sonra A. Honneth'in “Tanınma Uğruna Mücadele” adlı eserinde tanınmanın aracı olarak ifade ettiği tanınma biçimlerine yer vermek kavrama açıklık getirmesi

³¹ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.9.

³² Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.234-235.

bakımından faydalı olacaktır. Aslında tanınma biçimleri ile ilgili ayrım ilk olarak Hegel'in teorisinde yer almaktadır. Hegel'den sonra gelen kuramcılar ise Hegel'in teorisine katkı sağlamışlardır. Hegel, yaşam alanı olarak belirlediği aile, sivil toplum ve devlet olmak üzere üç tanınma alanı sunmuştur. Honneth de Hegel'in mevcut teorisine daha ayrıntılı bir analizle yönelerek sevgi ilişkilerinin söz konusu olduğu 'duygusal tanınma', hakların söz konusu olduğu 'hukuki tanınma' ve değerlerin söz konusu olduğu 'dayanışmacı uzlaşma' olmak üzere üç tanınma biçimi belirlemiştir. Ve sırasıyla bu üç tanınma modelinin 'kendine güven', 'kendine saygı' ve 'onur'a karşılık geldiğinin üzerinde durmuştur. Honneth, kişinin, sadece kendine güven, kendine saygı ve onurun toplu biçimde kazanılmasıyla kendisini koşulsuz bir biçimde, hem özerk hem de bireyselleşmiş, kendi amaçlarını ve arzularını tanımlayabilen bir varlık olarak görebileceğini belirtmiştir.³³

Hegel için sevgi ilişkisi, bağımsızlığa verilen onayın, duygusal bir güvenin, ortaklaşa bir ilginin sürekliliği karakterine sahip bir tanınmadır. Sevilen kişi bağımsızlaşmadan sonra da ilginin sürdürüleceği konusunda duygu zemininde güvende olmalıdır. Burada bağımsızlığın ilgi yoluyla eşlik edilen ve desteklenen bir onayı söz konusudur.³⁴ Bu ifadede bağımsızlıktan kasıt, bireyin bağ kurduğu birincil duygusal ilişkilerinde sağlıklı bir şekilde dengeyi bulabilmesidir. Bu ilişkideki ilk figür annedir. Bebeğin anneye muhtaçlığı döneminde onunla kurduğu bağ, annenin bebeğin ihtiyaçlarına cevap vermesi ile bebeğin ihtiyaçlarını karşılayan bu varlığa güvenmesi ve ihtiyaçların bitiminde de anneye olan güvenini sürdürebilmesi ile ilgilidir. Bu güvene dayalı ilişki biçimi diğer tüm sevgi ilişkilerinde de kendini gösteren ve istenen bir durumdur.

Hukuk ilişkisi karşılıklı tanınmanın diğer biçimidir ve tanınma en temelde bir hak talebidir. Tanınmanın bir hak talebi olması iki sonuç doğurur. Bunlardan ilki bir hak

³³Fırat Mollaer, "Kimlik Politikasını Yeniden Düşünmek: Çağdaş Tanınma Tartışmasının Birikimi",

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 16 (4), s.1139.

³⁴ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.179.

talebi olarak tanınmış olmak zamanla bir statüye dönüşecektir. Bu statünün getirisi tanınmış olmakla birtakım haklara sahip olmak ve bu hakları talep edebilmek; talep karşılık bulamadığında ise bunun yasal sonuçları olması anlamına gelir. İkinci sonuç ise hak talebi bireyi hak talep eden ve hakkı için mücadele eden aktif bir özne olarak varsayar. Bu Hegelyen tanınma sürecinde bireyin özne olması demektir.³⁵

Tanınma ilişkisinde bireylerin birbirlerine karşı verdiği mücadele bireysel formda bir mücadeledir. Ancak devletin kendi varlığının bir sonucu olarak bireye sunmuş olduğu vatandaşlık hakkı ve hukuk sisteminin yapısı ve içeriği ile bu tanınma mücadelesi toplumsal bir forma dönüşür. Birey, devletin kendisine sunduğu haklar çerçevesinde sınırlı da olsa bir özgürlük alanı elde eder. Denilebilir ki devlet tarafından tanınmayan, vatandaşlık statüsüne konmayan ya da çeşitli haklardan mahrum bırakılan bireyler toplum tarafından da tanınmayacak ve dışlanacaktır. Doğal olarak bireyin devlet tarafından özne olarak sayılmasının araçlarından biridir hukuk sistemi.

Mead, hukuki tanınmayı genelleşmiş öteki kavramı ile açıklamaya çalışmıştır. Her insan öznesi ancak bir topluluğun üyesi kimliğiyle toplumda tanınıyorsa herhangi bir hakkın taşıyıcısı olarak görülebilir. Çünkü topluluğun diğer üyeleri hakların taşıyıcısı olarak tanınmayı bireye öğretir ve böylelikle bireyler kendilerini tüzel kişiler olarak kavrayabilirler.³⁶ Özellikle dinleri ve kültürleri bakımından azınlıkta kalan gruplar ötekiler tarafından kabul edilmeyince bir tanınma probleminin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Üstelik bu yok sayılma durumu devlet tarafından da desteklenirse tanınma probleminin şiddeti katlanarak artacaktır.

Tanınma durumunun kişiye kazandırdığı birtakım değerler mevcuttur. Mead'e göre sevgi durumunda çocuk, anne ilgisini sürekli deneyimleyerek bir güven duygusu kazanır. Buna benzer şekilde yetişkin özne de hukuki tanınma deneyimi ile eylemlerini diğer herkes tarafından kendi özerkliğinin saygı duyulan ifadesi olarak kavrayabilir. Ve

³⁵ Altıntaş, **Siyaset Teorisinde Hegelyen Tanınma Kavramı**, s.4.

³⁶ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.180-181.

denilebilir ki sevgi ilişkisi için öz-güven ne ise hukuk ilişkisi için de öz-saygı aynı şeydir.³⁷ Bir özne, hukuki tanınma deneyiminde kendisini kendi topluluğunun diğer tüm üyeleriyle söylemsel bir istenç biçimlenmesine katılım yetkisi veren özellikleri paylaşan bir kişi olarak görebilir. Kendini bu şekilde olumlayıcı olarak kendisiyle ilişkilendirme olanağı öz-saygı olarak ifade edilebilir.³⁸

Sağlıklı bir öz-ilişkiye ulaşabilmek için insan özneleri, duygusal ilgi ve hukuki tanınma deneyimi dışında onların kendi somut özellikleri ve yetileriyle olumlayıcı olarak devamlı ilişkileneceklerini sağlayacak şekilde sosyal değer görmeye ihtiyaç duyarlar. Sosyal değer verme, hukuki tanınmadan farklı olarak insanların kendi kişisel farkları üzerinden karakterize edildiği özelliklere yönelir. Bu da bir uyumlama ortamını içerir. Bir toplumun kültürel öz-anlayışı, kişilere sosyal değer vermenin kendilerine uyumlandığı ölçütleri önceden verir. Çünkü onların yetenekleri ve performansları hangi ölçüde kültürel olarak tanımlanmış değerlerin gerçekleşmesine etkiye bulunduklarına göre özneler-arası yargılanır. Bu ölçüde karşılıklı tanınmanın bu biçimi, üyelerinin ortak amaçlara uyumlanma yoluyla sosyal bir değer topluluğu oluşturduğu sosyal bir yaşam bağlamının varsayılmasına da bağlıdır.³⁹

Tanınma deneyimi ile öz-ilişki kurma arasında oluşan bağlam, kişisel kimliğin özneler-arası yapısından ortaya çıkar. Bireyler yalnızca onlarla uzlaşan ya da onları cesaretlendiren bir başkasının bakış açısı üzerinden kendileriyle belli özellik ve yetilerin kendilerine karşılık geldiği bir varlık olarak ilişki kurmayı öğrenmeleri sayesinde kişi olarak kendilerini yorumlayabilirler. Böyle özelliklerin kapsamı ve bununla birlikte olumlayıcı öz-ilişki derecesi, tikel kişinin kendisiyle özne olarak ilişkilendirilebildiği her yeni tanınma biçimiyle artar. Böylece sevgi deneyimine öz-güven olanağı; hukuki

³⁷ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.197.

³⁸ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.200.

³⁹ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.201-203.

tanınma deneyimine öz-saygı olanağı ve son olarak dayanışma deneyimine öz-değer olanağı içkindir.⁴⁰

Şu ana kadar tanınmanın tanımı ve tanınma biçimlerinden bahsedildi. İlgili birçok kuramcının görüşlerine yer verildi. Peki, neydi tanınmayı bu denli önemli kılan şey? Doğrudan söylemek gerekirse tanınmayı özne ve toplum açısından önemli kılan şey aslında ‘tanınmanın yokluğu’dur. Tanınmanın yokluğu yani tanınmanın karşıtı olan sayılmamak, aşağılanmak, kabul görmemek, onaylanmamak ve dışlanmak gibi durumlar bireyin benlik yapısına zarar verir ve bireyin psikolojik olarak yaralanmasına sebep olur. Bireyin tanınma duygusu yara aldığı anda ise birey bir mücadele içinde bulur kendini. Bu mücadele içten içe bireysel formda olabileceği gibi aynı duyguyu paylaşan insanların oluşturdukları sosyal grupların karşı duruşları şeklinde de olabilir ve bu karşı duruşlar çoğu zaman çatışma formlarına da dönüşebilir. Bireyler sosyal yaşamda kimliklerinin tanınmasını talep eder ve kabul görmek isterler. Bu talebin karşılanmaması beraberinde bir sosyal mücadeleyi getirir.

Bu bağlamda N. Fraser’a göre tanınmamak, eksik tanınmak ya da yanlış tanınmak kişinin öznelliğine zarar veren, adeta onu imkânsız kılan bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanınma, bireyin yaşama hakkını, hayatına devam etme garantisini, kendini gerçekleştirmek için atacağı adımlarda özgür olmasını, önüne bir engel konulmamasını ve bunu da meşru kabul edilmiş bir çerçevede yapmasını içerir. Tanınma, ister birey ister bir kültür ve ulus düzeyinde olsun o şeyin hukuksal, teorik ve pratik bir statüye sahip olması ve bu statü sayesinde kriminalize ve asimile edilmemesi; bazı hak ve borç sahipliğine ehil olabilmesidir. Tanıma ile tanımama arasındaki fark da en temelde hakları talep edebilme, haklara sahip olabilme ve toplumsal iletişim ortamında eşit olma noktasında ortaya çıkar.⁴¹

⁴⁰ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.277.

⁴¹ Altıntaş, **Siyaset Teorisinde Hegelyen Tanınma Kavramı**, s.72.

Tanınma konusunda yaşanan problemler kişinin hayatını, yaşama biçimini ve tüm değer setlerini etkileyerek kimliğinde de ciddi tahribatlara yol açar. Çünkü kimliğin inşasında ötekilerin kişiye attığı anlam ve değer yargıları, kişinin kendine dair algılarını etkileme kapasitesine sahiptir. Tıpkı Hegel'in o ilk karşılaşma durumunda kişilerin kendiliklerinin ben olmayanda tanınıp tanınmadığından emin olamamalarının ve bu yüzden bütünlük hissine erişememelerinin yarattığı huzursuzluğa benzer bir durum söz konusudur burada. Bu etki kapasitesi eksik ya da yanlış bir tanıma ya da direkt tanınmamanın topyekûn inkârı esnasında kişinin kendisiyle çarpıtılmış bir ilişki kurmasına sebep olacaktır. Artık söz konusu durum kişinin olduğu kişi olarak tanınması olmaktan çıkacak ve kişinin olduğu kişi olmasını dahi engeller bir pozisyona yerleşecektir.⁴²

Kafka da gerek duygusal alanda gerekse de toplumsal alanda bir tanınma problemi yaşamıştır ve yaşadığı bu tanınma problemi ile ilgili olarak bir mücadele içine girmiştir. Bu mücadele içsel, aktif olmayan, kendi halinde ve yazılarıyla yükselen bir mücadeledir.

Tanınma probleminin ve mücadelesinin bir sebebi ve sonucu olarak Kafka'nın yaşadığı bir diğer problem de yabancılaşma problemidir. Bu başlık altında son olarak ele alınacak kavram yabancılaşma kavramıdır.

1.4.3. Yabancılaşma Kavramı

Çağdaş toplumlarda insanın karşı karşıya kaldığı en büyük problemlerden biri yabancılaşmadır. Yabancılaşmanın ortaya çıkışının çok eskilere dayandığı ile ilgili çeşitli görüşler –ilk günah, özel mülkiyetin edinilmesi- mevcut olsa da yabancılaşma, özellikle 19. yüzyılda sanayileşmeyle birlikte yaşanan hızlı değişim ile toplum içinde etkisini yoğun bir şekilde hissettirmiştir. Bu nedenle de bu yüzyıldan itibaren bir kavram olarak incelenmeye değer bulunmuş ve ilgili çalışmalar hız kazanmıştır.

⁴² Altıntaş, *Siyaset Teorisinde Hegelyen Tanınma Kavramı*, s.73.

Yabancılaşma kavramı John Lewis'in yakındığı şekliyle zaman içerisinde kimsenin dilinden düşmeyen basit ve bulanık bir kavram olup çıkmıştır. Aslında sözcük çok anlamlı bir insan yaşantısına gönderme yapmaktadır. Bu yaşantı, bir hüznün, bir zihin perişanlığı, yoğun bir yalnızlık duygusudur ve en kötüsü de kaçınılmaz bir sonudur. İnsanın içinde bulunduğu duruma gönderme yapan içeriğe sahip bir kavramdır.⁴³

Yabancılaşmayı kavram olarak ilk kullanan Hegel olmuştur. Hegel'e göre yabancılaşma, insanın fiziki ve ruhi varlığı arasındaki ayrım sonucu ortaya çıkan bir kavramdır. Ruh, maddi dünyadan duygusal anlamda uzaklaşmakta veya farklılaşmaktadır. Böylelikle insan kendisine ve çevresine yabancılaşmakta, kendisini düşünen ve hisseden bir varlık olarak görememektedir.⁴⁴

Marx, Hegelin yaptığı tanımlamayı soyut ve tinsel olduğu gerekçesiyle eleştirerek yabancılaşma kavramına maddeci ve daha somut bir yaklaşımla açıklık getirmeyi amaçlamıştır. Marx'a göre yabancılaşma, modern yaşamın beraberinde getirdiği ruhsal bir sakatlıktır. İnsanoğlu gerçekte ne hayalinde oluşturduğu varlık ne de olması gereken varlık değildir. İnsanın varlığı toplumsal yapı tarafından belirlenmekte ve bu belirlenme sonucu gerçekleşen insanın varlığı da insanın özüyle çelişmektedir.⁴⁵ Marx'a göre belirli koşullarda ya da belirli toplumlarda insana öyle şartlar sunulmaktadır ki, insan kendi etkinliğinde ve eserlerinde kendini tanımama anlamında kendi kendisine yabancı hale gelmektedir.⁴⁶ Marx bu anlamda yabancılaşmanın nedenini toplumsal ve ekonomik ilişkilere indirgemıştır. Marx'a göre sanayileşmeyle ve kapitalist düzenle birlikte başlayan ekonomik yarış işçinin emeğinin sömürülmesine ve işçinin değersizleşmesine neden olmuştur. İşçi artık çalıştığı işin bir parçası haline gelerek

⁴³ Ufuk Kadıpınar, “**Yabancılaşmanın Diyalektiği; Hegel, Marx ve Kafka Üzerine Bir Araştırma**”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001), s.1.

⁴⁴ Duygu Altınoluk Düzaş, “**Franz Kafka Romanlarında İnsan Doğası Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme**”, (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013), s.7-8.

⁴⁵ Akyıldız, “**Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma**”, s.164.

⁴⁶ Raymond Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Korkmaz Alemdar (Çev), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2006, s.165

nesneleşmiştir ve böylelikle işçi hem kendine hem ürettiği nesneye hem de içinde yaşadığı topluma ve diğer insanlara yabancılaşmıştır.

Yabancılaşan insan üzerinde özellikle kapitalist sistemin etkili olduğunu vurgulayan Marx için kapitalizm, sadece adaletsiz ve yetersiz bir ekonomik üretim sistemi olmayıp aynı zamanda ahlak dışı ve sömürücü, insanın gerçek doğasını yadsıyan, onu kendi emeğinin ürünlerinden koparan ve ekonomik ‘vahşi bir orman’da diğer insanlarla karşı karşıya getiren bir sistemdir. Marx için insan doğasının özüne bağlı güç, insanların işbirliği içinde doğayı dönüştürdükleri üretim sürecinde açık bir biçimde ifade bulur. Ancak bu kendini ifade ve toplumsal işbirliği sınırlandırıldığı veya engellendiği takdirde yabancılaşma ortaya çıkar.⁴⁷

“*Kişinin insani nitelik ve yeteneklerinin farkına varamaması durumu*”⁴⁸ olarak ifade ettiği yabancılaşmayı Marx dört temel biçimde ele almıştır. Birincisi işçinin ürettiği ürünün kendine ait değil işverene ait olması sebebiyle işçinin ürüne, emeğine yabancılaşmasıdır. İkincisi ayrıntılı işbölümü yüzünden işçinin ‘çarkın bir dişlisi’ haline gelerek üretim süreciyle bağlantısı olmadığını hissetmesidir. Artık onu güdüleyen, işin sağladığı iç doyum değil işin sonunda alacağı ücretin verdiği geçici doyumdur. Üçüncüsü işçiler arasındaki ilişkilerin iş arkadaşlığından öte rekabete dönüşmesi; işveren ve işçi arasındaki ilişkinin de efendi-köle ilişkisine dönüşmesidir. Dördüncüsü ise sonunda bireyin kendi insani doğasını tanıyamaz hale gelmesi, kendini sadece iş aracılığıyla ifade etmesi ile birlikte işin artık sadece bir övünme ve başarı kaynağı haline gelmesidir.⁴⁹

Üretim sürecinde birey emeğini özgür bir biçimde kullanarak etkinlikte bulunabilirse emek anlam kazanır. Oysa kapitalist sistemde bireyin etkinliği, başka birinin –işverenin- boyunduruğu altında yaptığı bir etkinliktir. Ortaya çıkardığı ürün de

⁴⁷ Martin Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, Özlem Balkız ve Diğerleri (Çev.), Sentez Yayıncılık, Ankara 2012, s.125.

⁴⁸ Bilgin, **Bizi Kuşatan Toplum**, s.54-55

⁴⁹ Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, s.125-126.

kendisine ait değildir. Ve bireyin zaman içerisinde başka birinin denetiminde yine başka birileri için sarf ettiği emeği giderek anlamsızlaşır ve birey kendi emeğine yabancı hale gelir.

Emeğin yabancılaşması sadece emeğin ve ürünün yabancı hale gelmesi değildir. Burada emek ve emek sonucu ortaya çıkan ürünün hem hükmedenin hem de emek sahibinin biçimini alması durumu söz konusudur. Yabancılaşmış emek insanı doğadan, kendinden, kendi etkin işlevlerinden uzaklaştırarak insanı soyut ve yabancılaşmış bir varlık haline getirir. İnsanın bilinçli bir varlık olarak hareket etmesinin, öz-varlığını hissedip varoluşunu gerçekleştirmesinin önüne geçer.⁵⁰ Böylelikle kendini açığa çıkartma ve gerçekleştirme olanağı bulamayan birey hem kendi ile olan ilişkilerine hem de insanlarla olan ilişkilerine yabancılaşır.

Marx'a göre yabancılaşma durumundan payını alanlar ya da almak zorunda kalanlar yalnız çalışanlar değil aynı zamanda girişimcilerdir. Çünkü sahip oldukları malların amacı başkalarının gereksinimlerini karşılamak değildir. Amaçları kar sağlamak için malları pazara taşımaktır. Böylelikle girişimciler de dolaylı olarak pazarın birer kölesi haline gelmektedirler. Ücretlileri sömürerek işlerinde yine de insanlaşamazlar, sadece anonim bir mekanizma yararına yabancılaşırlar.⁵¹

Serveti gittikçe artan bir toplumda, kapitalistler arasındaki yarış gittikçe sertleşir. Sermayenin tek elde toplanması hızlanır ve büyük kapitalistler küçük kapitalistleri ezer. Böylelikle ezilen kapitalistlerin bir kısmı işçi sınıfına karışır. Bu yeni katılımlar sonucu işçi sınıfındaki artış ile yine ücretlerin düşmesi sıkıntısı baş gösterir ve işçi sınıfının birkaç büyük kapitaliste bağımlılığı artar. Artan işçi sayısı, işçilerin kendi aralarındaki rekabetin iyice kızışmasına ve doğallıktan uzaklaşmalarına neden olur. Bunun sonucunda ise orta kapitalistlerin bir kısmının işçi sınıfına katılması gibi zorunlu olarak, işçi sınıfının bir kısmı da dilenenler ve açlıktan ölenler sırasına geçer. Bu yüzden, işçi

⁵⁰ Kadıpınar, “Yabancılaşmanın Diyalektiği; Hegel, Marx ve Kafka Üzerine Bir Araştırma”, s.74.

⁵¹ Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, s.166.

için en elverişli toplumsal durumda –serveti gittikçe artan bir toplum- bile işçinin zorunlu olarak karşılaşacağı sonuç, fazla çalışma ve zamanından önce ölüm, makineleşmek ve köleliktir.⁵²

Politik iktisat kurallarına göre, işçinin üretimi ne kadar çoksa tüketimi de o kadar azdır; ne kadar çok değer yaratırsa kendisi o kadar değersizleşir; emek güçlendikçe işçi güçsüzleşir; emek akıllandıkça işçi ahmaklaşır ve doğaya köle olur. Emek, zenginler için gerçekten çok güzel şeyler meydana getirir ama işçi için ürettiği yalnızca yoksunluktur.⁵³

Varoluşçuluğun kurucularından Kierkegaard’a göre toplum bireyin kişiliğini, doğruluğunu ve ahlakını ortadan kaldırır. Böylece toplum insanı kendinden kopararak benliğine yabancılaştırır.⁵⁴ Marx da aynı şekilde “*insanlar ya da toplumlar, içinde kayboldukları ortak örgütler kurar*”⁵⁵ ifadesiyle yabancılaşmanın toplumsal kaynaklı olduğuna vurgu yapmıştır.

Blauner ise yabancılaşmayı, sosyo-psikolojik bir yaklaşımla özerklik, sorumluluk, toplumsal etkileşim ve kendini gerçekleştirme gibi bireyin insan olarak değerini ortaya koyan koşulların ve ortamların sağlanamaması durumu şeklinde tanımlamaktadır. Bu bakış açısına göre yabancılaşmada bireyin subjektif değerlendirmeleri ve çalışma hayatına yüklediği olumsuz anlamlar da çalışanın işe yabancılaşmasında belirleyici bir faktör olarak önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Blauner yabancılaşmayı, ‘güçsüzlük’, ‘anlamsızlık’, ‘yalıtılmışlık’ ve ‘kendine yabancılaşma’ olarak dört boyutta ele almıştır. Buna göre güçsüzlük, çalışanın yaptığı iş üzerinde kontrol sahibi olamaması durumunda kendini göstermektedir. Anlamsızlık ise, çalışanın yaptığı işe bir değer yükleyememesidir. Diğer bir boyut olan yalıtılmışlıkta örgüt ile özdeşleşememe, kendini örgüte ait hissedememe, örgütün hedeflerine karşı

⁵² Karl Marx, **1844 Felsefe Yazıları**, Murat Belge (Çev.), V Yayınları, Ankara 1986, s.23-24.

⁵³ Marx, **1844 Felsefe Yazıları**, s. 75.

⁵⁴ Akyıldız, **Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma**, s.165.

⁵⁵ Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, s.166.

duyarsız kalma söz konusudur. Son olarak kendine yabancılaşmada ise, işin çalışanı kendini ifade etmesine ve kendini gerçekleştirmesine fırsat vermemesi durumu vardır. Bu durumdaki çalışan, yaptığı işten doyum sağlayamamaktadır ve işi sadece yaşamak için bir araç olarak görmektedir. Çalışanın işe yabancılaşması, duygusal tükenme, iş tatminsizliği, işle özdeşleşememe ve güvensizlik gibi sorunları doğurabilmektedir. İşe yabancılaşan birey, zihinsel ve duygusal anlamda yaptığı işle bağıını koparmıştır.⁵⁶

Modern dünyanın yabancılaşmış yapısı, toplumsal ve iktisadi boyutun da etkisiyle kişiler arası ilişkileri azaltırken, bürokrasinin artan gücü, bireyi egemen gücün yani sistemin bir parçası haline getirmektedir.⁵⁷ Sistemin parçası haline gelen ve yabancılaşan insan diğer insanlarla uyum ve iletişim kurmakta zorlanır. Normal şartlarda her insan günlük hayatın yorgunluğundan sıyrılmak, kendini dinlemek ve ruhunu arındırmak için zaman zaman insanlardan uzaklaşmak ve yalnız kalmak isteyebilir. Ancak K. Horney'e göre kişi başkalarıyla ilişki kurarken dayanılmaz bir güçlük yaşar ve yalnızlığı da bundan kaçmanın başlıca yolu olarak görürse bu uzaklaşma, nevrotik bir uzaklaşmadır. Burada mesafeli kişi aslında genel anlamda insanlara yabancılaşmıştır. Yabancılaşma, insan ilişkilerindeki bozukluğun bir göstergesidir. Burada kişi başkalarına yabancılaştığı gibi aynı zamanda kendi benliğine de yabancılaşır. Yani herhangi bir duygusal deneyime duyarsızlaşması, hissizleşmesi, kim olduğunu, neyi sevdiğini, neyi sevmediğini, neyi arzuladığını, neyi umduğunu, neden korktuğunu bilememesidir. Bu kişiler kendileriyle başkaları arasında duygusal bir mesafe koyma ihtiyacındadırlar. Kişi bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde başkalarıyla ister aşk, ister tartışma, isterse de dayanışma olsun herhangi bir duygusal ilişkiye girmeme konusunda kararlıdırlar.⁵⁸

⁵⁶ Ufuk Kaya ve Neslihan Serçeoğlu, “Duygu İşçilerinde İşe Yabancılaşma: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı 2013/1, s.320.

⁵⁷ Uğur Gündüz, “Kafka Metinlerinde İletişim, İletişimsizlik ve Yabancılaşma Olgusu Üzerine”, **Selçuk İletişim Dergisi**, Sayı yok, s.92.

⁵⁸ Karen Horney, **İçsel Çatışmalarımız**, Zeynep Koçak (Çev), Sel Yayıncılık, İstanbul 2017, s.56-57.

Çalışmanın kavramsal çerçevesi buraya kadar detaylı bir biçimde tartışıldı. Çalışmanın izleyen bölümünde ise yukarıda üzerinde durulan kavramların Kafka'nın eserlerinde nasıl yansıtıldığı tartışılacak ve açığa çıkartılmaya çalışılacaktır. Ancak bundan önce yazarın yaşamının ve kişiliğinin bilinmesi araştırmanın konusunu açıklama bağlamında aydınlatıcı olacağı düşüncesiyle öncelikle Kafka'nın yaşamı ve kişiliği üzerinde durulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

FRANZ KAFKA: YAŞAM ÖYKÜSÜ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Bütün edebi metinler onu meydana getiren sanatçısından izler taşır. Bu nedenle sanatçının yaşam öyküsünü, kişiliğini ve edebi tavrını bilmek metinleri sağlıklı yorumlamak açısından gereklidir. Sanatçı, toplum ve sanatçının ortaya çıkarmış olduğu ürün birbirleriyle kesişen çemberler gibidirler. Bu kesişen ortak paydayı anlamak önemlidir. Bu öneme istinaden bu bölümde tanınma ve yabancılaşma olgularını eserlerinde işleyen Kafka'nın yaşam öyküsüne, kişiliğine ve edebi yönüne değinilecektir.

2.1. KAFKA'NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ

*“Uyudum, uyandım, uyudum, uyandım; kepaze bir yaşam”*⁵⁹ ifadesiyle yaşamına dair bir ipucu veren Franz Kafka, 3 Temmuz 1883 tarihinde, Yahudi kökenli tüccar Hermann Kafka ile eşi Julie Kafka'nın ilk çocukları olarak Prag'da dünyaya gelmiştir.⁶⁰ Ailenin en büyük çocuğu olan Kafka'nın iki erkek kardeşi küçük yaşta hayatlarını kaybetmişlerdir. Kafka çocukluğunu ve gençliğini kız kardeşleri Elli, Valli ve Ottla ile birlikte geçirmiştir.

Kafka liseyi bitirdikten sonra üniversite öğrenimine 1901- 1906 yılları arasında önce kimya bölümünü okuyarak başlamış ve daha sonra babasının isteği ile hukuk

⁵⁹ Franz Kafka, **Günlükler**, Kamuran Şipal (çev.), Cem Yayınevi, İstanbul 2015, s.14.

⁶⁰ Fatma Karahalil, **“Siegfried Lenz ve Franz Kafka'nın Eserlerindeki Baba Motifinin İncelenmesi”**, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2013), s.22.

bölümüne geçiş yaparak öğrenimine devam etmiştir. Hukuk öğrenimi sırasında sanat tarihi ve asıl istediği bölüm olan Alman edebiyatı derslerini de takip etmiştir.⁶¹ Kafka hayatının bu döneminde ölene dek yakın dost olarak kalacağı ve Kafka'nın ölümünden sonra onun vasiyetine uymayıp eserlerini yakmak yerine yayınlanmasını sağlayan ve böylelikle dünya edebiyatına katkıda bulunan Max Brod ile tanışmıştır.

Kafka, 1908 yılında Prag İşçi Kaza Sigortasında memur olarak çalışmaya başlamıştır.⁶² Hastalığı nedeniyle çalışma hayatı sıklıkla kesintiye uğrasa da emekli oluncaya kadar bu kurumda çalışmaya devam etmiştir.

Kafka'nın, doğduğu yer olan Prag'la yıldızı bir türlü barışmamıştır. Gençlik dönemlerinde sürekli ailesinden ve Prag'dan uzaklaşmak için planlar yapmıştır. Ancak tüm çabalarına rağmen bir türlü Prag'dan kendisini kurtaramamış ve hayatının büyük bir kısmını birkaç günlük iş seyahatleri ve hastalığı nedeniyle gitmek zorunda olduğu sanatoryumlar dışında Prag'da geçirmiştir. Ailesinden uzakta kaldığı dönemlerde mektuplaşarak ve kartpostallar yollayarak onlarla olan iletişimini sürdürmeye çalışmıştır.

Temmuz 1914'te bir gezideyken anne ve babasına yazdığı bir mektupta Kafka içinde bulunduğu durumdan memnun olmadığını dile getirerek iş yerinde beklediği mutluluğa erişmesinin mümkün olmadığını, aslında genel anlamda Prag'da mutlu olma şansının bulunmadığını ve Prag'dan uzaklaşmak istediğini belirtmiştir. Uzaklaştığı takdirde ailesinin de hoşnut kalacağı bir kişi olacağını ve bunu kendisini en mutlu hissettiği işe, yani edebiyata odaklanarak yapacağını anlatmıştır. Kafka ailesinin şu anki durumda kendisinden bir evlat olarak memnun olmadıklarının farkındadır ve bunun asıl sebebinin yapmak istediği işi yapamamasından kaynaklandığını ve bunda da esas sorumlunun babası olduğunu ifade etmiştir. Çünkü babası edebiyatla ilgilenmesi

⁶¹ Karahalil, **Siegfried Lenz ve Franz Kafka'nın Eserlerindeki Baba Motifinin İncelenmesi**, s.22.

⁶² Franz Kafka, **Ottla'ya ve Ailesine Mektuplar**, Kamuran Şipal (çev.), Cem Yayınevi, İstanbul 2013, s.199.

konusunda Kafka'yı hiçbir zaman desteklememiş, kendi zihninde çizdiği bir yolda Kafka'nın ilerlemesini, örneğin hukuk fakültesini bitirmesini ve kendisi gibi biri olmasını arzu etmiştir. Kafka da kendini edebiyat çalışmalarına vermek için sıklıkla Berlin'e gitme planları yapmıştır. Berlin Kafka'nın kaçış rotasıdır.

Çocukluğunda babasının Kafka üzerinde kurduğu baskı, Yahudi asıllı olması, toplumsal sorunlar, dışlanmışlık ve ilerleyen dönemlerde yakalandığı tüberküloz hastalığı Kafka'nın sıkıntılı ve içe dönük bir yaşam geçirmesine sebep olmuştur.

Kafka hayatı boyunca otoritenin bulunduğu her yerden kaçma arzusunda olmuştur. Otorite ve baskıyla karşılaştığı ilk yer ailesidir ve bu baskıyı uygulayan da babasıdır. Babasının koymuş olduğu anlam veremediği kurallarla, onun emirleriyle bunaltıcı bir aile ortamında büyümüştür.

Kafka'nın yaşamında merkezi bir öneme sahip olmasına ve çok arzulamasına rağmen aslında kaçtığı bir olgu da evliliktir. Özellikle de yazarlığını ve edebiyat hayatını sekteye uğratacağını düşündüğünden evlenmeye pek yanaşmamıştır. İki kez Felice Bauer ile nişanlanmış nişanı bozmuştur. Sonrasında Julie Wohryzek ile nişanlanmış ve vazgeçmiştir. Son olarak da ölümüne az bir zaman kala Dora Diamontla hayatını birleştirmiştir. Kafka'nın evlilikle ilgili bu kararsız, karışık hali K. Horney'in nevrotik kişilerde kendini gösterdiğini söylediği bağımsızlık ihtiyacıyla açıklanabilir. Horney'e göre bağımsızlık ihtiyacı nedeniyle nevrotik kişiler uzun süreli yükümlülüklerden kaçınır. Bir yıldan uzun süren bir sözleşme imzalamak ya da evlenmek onlar için büyük bir güçlüktür. Toplumsal davranış kurallarına ya da geleneksel değerlere uymak hoşlarına gitmemektedir. Gerilimden kaçmak için bunlara uyuyormuş gibi görünseler de, zihinlerinde tüm geleneksel kuralları ve standartları mutlak bir biçimde reddederler.⁶³ Kafka da bağımsızlığa duyduğu bu ihtiyaç ile sağlıklı duygusal ilişkiler kuramamaktadır. Çünkü zaten kendini bağımlı, yetersiz ve zayıf biri olarak görmektedir ve bu bağımlılığı

⁶³ Horney, *İçsel Çatışmalarımız*, s.59-60.

artıracak ilişkilerden de uzak durmayı tercih etmektedir. Ayrıca önceki bölümde yer verdiğimiz üzere Hegel'in ifade ettiği gibi sevgi ilişkileri, bağımsızlığın bir onayını ve duygusal güveni içermelidir. Deneyimlediği ilişkilerin bu içeriğe sahip olamayışı Kafka'yı diğer tüm ilişkilerinde de olumsuz etkilemiştir.

İç dünyasının karanlığından kendini bir türlü kurtaramayan ve belki de kurtarmak istemeyen Kafka, 3 Haziran 1924 yılında yakalandığı tüberküloz hastalığının ilerlemesiyle hayatını kaybetmiştir.⁶⁴ 11 Haziran'da Prag'da Yahudi Gömütlüğü'nde toprağa verilmiştir.⁶⁵

2.2. KAFKA'NIN KİŞİLİĞİ

Kişilik, bireyi diğer insanlardan ayıran özelliklerin bütünüdür. Kişiliğin oluşmasında doğuştan getirilen kalıtsal faktörler ile bireyin sonradan katıldığı çevrenin sosyal etkisi söz konusudur. Çalışmada kişiliğin sosyal yönü üzerinde yoğunlaşmıştır.

Adler'e göre insan sosyal bir varlıktır ve insanı anlamak için onu, içinde bulunduğu çevrede daha geniş sosyokültürel bağlamda başkalarıyla olan ilişkileriyle incelemek gerekir. Çünkü kişiliğin gelişiminde sosyal belirleyiciler oldukça önemlidir ve birey, toplumla kaynaşıp iç içe girerek birey olma niteliği kazanır. Adler, insanların diğerleriyle ilişki kurmak için doğuştan bir potansiyele sahip olduğu fikrini savunmuştur ve bu durumu 'sosyal ilgi' kavramı ile ifade etmiştir. Sosyal ilgi, toplumsal duygu, topluluk duygusu, dayanışma duygusu, insanlığın bir üyesi olduğunu hissetme ve insanlıkla özdeşleşme anlamlarına gelmektedir.⁶⁶

*“Umutsuz, ilkbaharda bir samanlık, ilkbaharda ince hastalığa yakalanmış biri”*⁶⁷ olarak kendini ifade eden Kafka, kendisine ve hayata dair umutlarını yitirmiş bir

⁶⁴ Karahalil, **Siegfried Lenz ve Franz Kafka'nın Eserlerindeki Baba Motifinin İncelenmesi**, s.23.

⁶⁵ Kafka, **Ottla'ya ve Ailesine Mektuplar**, s.219.

⁶⁶ Banu Yazgan İnanc ve Eşef Ercüment Yerlikaya, **Kişilik Kuramları**, Pegem Akademi, Ankara 2016, s.43-44..

⁶⁷ Franz Kafka, **Mavi Oktav Defterleri**, Yekta Majiskül (çev.), Altıkırbeş Yayın, İstanbul 2013, s.27.

insandır. Aslında umutlu olma gibi bir çabası da yoktur. Umutsuzluğu, başarısızlığı, çaresizliği içine sindirmiş, kaderine razı olmuştur. Çünkü hayat, Kafka'ya sürekli yeni umutsuzluklar ve umutsuzluklar sunarak kendisinde bir kabulleniş meydana getirmiştir. Defterine yazdığı “*Uğranan her istasyonda başka başka umutsuzluklar*”⁶⁸ notu onun hayatında bitmek bilmeyen hayal kırıklıkları silsilesine ve bu razı oluşun nedenine bir kanıt sayılabilir.

Kafka'nın metinlerinden yola çıkarak kişiliği hakkında, korkularla dolu, tedirgin, kararsız, kendine güvensiz, her şeye güvensiz, umutsuz bir iç dünyası ve intihara meyilli bir ruh hali olduğu söylenebilir. Ölüm ve intihar Kafka'nın zihnini kurcalayan ve sıklıkla dile getirdiği kavramlardandır. Yaşadığı umutsuzluk, çaresizlik ve soyutlanma onu bu tür olumsuz düşüncelerin müptelası haline getirmiştir. Toplumsal koşulların fenalığı içinde eriyen ve kendini gerçekleştirme, anlamlandırma imkânı bulamayan Kafka için ölüm, onaylanmadığı ve onurlandırılmadığı bir dünyadan kaçışın anahtarıdır. Bütün hayatını, onu sonlandırma arzusuna karşı koyarak geçiren Kafka Eylül 1920'de Milena'ya yazdığı bir mektubunda ölümle ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

*“Ölümü düşününce korkuyor musun? Ben sadece acıdan korkunç korkarım. Bu kötüye işaret. Ölümü istemek ama acıları istememek; kötüye işaret bu. Fakat bunun haricinde ölüm göze alınabilir. İnsan Tevrat'taki güvercin gibi salıverildi, yeşil bir yer bulamadı ve şimdi tekrar Nuh'un karanlık gemisine dönüyor.”*⁶⁹

Ölüm çok radikal bir çare olunca Kafka, aileden ve toplumdan onay görememesi ve onlar tarafından tanınmaması ile ilgili yaşadığı aidiyet problemine insanlardan uzaklaşarak çözüm bulmuştur. Bu kaçınılmaz olarak bir yabancılaşmadır. Kafka, toplumun kendisine sunduğu yalnızlığı üzerine giymiştir adeta. Bu doğrultuda Jung'un kişiliğin ‘içedönüklük’ ve ‘dışadönüklük’ olmak üzere yaptığı temel ayrım anlamlıdır. Bu tipolojiye göre bir değerlendirme yapıldığında Kafka'nın içedönük özellikler

⁶⁸ Kafka, **Mavi Oktav Defterleri**, s.48.

⁶⁹ Franz Kafka, **Milena'ya Mektuplar**, Esen Tezel (çev.), Can Sanat Yayınları, İstanbul 2014, s.269.

sergilediği görülmektedir. İçedönüklükte psişik enerji, öznel-ruhsal yapılara, düşüncelere ve süreçlere yani kişinin iç dünyasına yönelmiştir. İçedönük bireyler, kendileriyle ilgili derin düşünme eğiliminde olan ve kendi iç ilişkileri ile fazlaca meşgul olan kimselerdir. İçedönük tipler, insanlara ve nesnelere karşı güvensiz, çekingen bir tavır alan ve sosyal olmayan kimselerdir. Ayrıca kendi düşünceleriyle baş başa kalmayı başkalarıyla birlikte olmaya tercih eden bu kişiler için düşüncelerinin başkalarınca kabul edilmesi pek önemli değildir.⁷⁰ Kafka’da bu tarz içedönük bir karakter yapısının oluşmasında birçok etken söz konusudur. Babası ile arasındaki duygusal uzaklık, Yahudi asıllı olması, içinde yaşadığı toplumsal düzenin getirdiği baskılar ve sorunlar, yakalandığı tüberküloz hastalığı, fiziki olarak zayıf ve çelimsiz duruşu gibi birçok sebep bu etkenler arasındadır. Ancak temel neden babasının ona karşı olumsuz tutum ve davranışlar sergilemesidir. Babasıyla ve kökleriyle sürekli devam eden bir çatışma ve bitirilmemiş ilişkileri olan Kafka’nın hayatının diğer dönemlerinde de çeşitli tutarsız ilişkiler kurmaya devam ettiği görülmektedir.

Kendine ve çevresine karşı güvensizliği had safhada olan Kafka’nın, “*Yürümek istediğim yolu kendi kendime yürüyemem, o yolu yürümek bile isteyemem, sadece sessizce oturabilirim, başka bir şey isteyemem, istediğim de yok zaten*”⁷¹ sözleriyle her şeyden mahrum olmayı ve çaresizliği kabullenmiş olduğu görülmektedir. Burada biriken tüm olumsuzlanmaların sonunda yaşanan tükenmişlik, kayıtsızlık ve kendine yabancılaşma durumları söz konusudur.

Korku kavramı Kafka’nın günlüklerinde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bu korku aslında dış dünyanın kendi gerçeğinin içeri sızacağından duyulan korku ve ayrıca içteki özgürlüğün suçla yok edileceği korkusu, adeta yaşanmamış bir yaşamdan duyulan pişmanlık, hiçlikten duyulan korkudur. “*Korkum benim maddem belki de benim en iyi*

⁷⁰ Yazgan İnanç ve Yerlikaya, **Kişilik Kuramları**, s.80-83.

⁷¹ Kafka, **Milena’ya Mektuplar**, s.286.

yanımdır.” ifadesiyle Kafka ruhunu saran korkunun büyüklüğünü ve onunla olan barışıklığını anlatmaya çalışmıştır.⁷²

Kafka mücadele verdiği sayılmama, onaylanmama ve yabancılaşma problemleri karşısında sağlıklı bir kişilik geliştirememiş ve kendi kişiliği ile ilgili bir bütünlük sorunu yaşamıştır. Ruhsal anlamda kendini birilerine ve bir şeylere bağlı olarak var etmeye çalışmıştır. Aslında otoriteye, bürokrasiye ve standartlaştırılmış insan modeline karşı olmasına rağmen düzenin getirdiği yabancılaşma, yalnızlık ve aşağılanmışlık duygusunun etkisine hapsolarak yine de bir çeşit bağımlılık halinden kurtulamamıştır. Erich Fromm bunu birlikte yaşamının edilgen bir biçimi olarak ifade etmiştir. E. Fromm’a göre böylesi bir durumda kişi o dayanılmaz ayrılık ve yalnızlık duygusundan kurtulmak için kendisini yöneten, yol gösteren, koruyan bir bakıma onun yaşamı, oksijeni olan birisine sığınır; onun bir parçası olur. İnsan olsun, tanrı olsun sığındığı kimsenin gücünü olduğundan çok büyütür; ona göre sığındığı o şey her şeydir; kendisi ise bir hiçtir ve sığındığı şeyin bir parçası olmaktan başka değeri yoktur. Bu tür bağılıklar, ruhsal veya cinsel isteklerle karışmış da olabilir; o zaman kişinin yalnızca kafasıyla değil, tüm bedeniyle katıldığı bir sığınma durumu çıkar ortaya. Bütün bunlarla da kişi kendi bütünlüğünü yadsır.⁷³ Kafka’nın, babasını çok güçlü ve devasa biri olarak görmesi, kendisini babasının karşısında bir hiç gibi hissetmesi, yazma eylemine sığınması, kadere koşulsuz bağlanması ve mevcut durumunu kabullenip hiçbir şeyi değiştirme çabasına ve umuduna girmemesi E. Fromm’un tarif ettiği yaşamının edilgen biçimi durumuna uygun malzemeyi vermektedir.

Kafka’nın korku ve kaygı dolu kişiliği, duygusal yalıtımı, kendine ve ötekilere karşı duyduğu güvensizlik ve umutsuzluk gibi duyguları K. Horney’in açıklamasını yaptığı nevrotik kişilik tipiyle benzerlik göstermektedir. Günlük hayatta çoğu insan bu tarz sorun teşkil eden olumsuz olarak tanımlayabileceğimiz durumlar ile mücadele

⁷² Fatma Karaman, “**Franz Kafka’nın Güncelerinde Din Olgusu**”, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012), s.64.

⁷³ Erich Fromm, **Sevme Sanatı**, Yurdanur Salman (çev.), Payel Yayınevi, İstanbul 1995, s.26-27.

etmek zorunda kalabilmektedir. Ancak nevrotik kişiler bu duyguları daha yoğun ve yıkıcı bir düzeyde yaşamaktadırlar. Horney'e göre bir kültürdeki bireylerin çoğunluğu benzer sorunlarla karşı karşıyadır, bu da bu sorunların o kültürde var olan belirli yaşam koşulları tarafından meydana getirildiğini gösterir. Dolayısıyla nevrotik kişiliğin çağın ve kültürün zorlukları tarafından üretildiğini ifade eder. Kültür yapısının birey üzerinde yarattığı ruhsal zorluklar kişinin kendisi, arkadaşları ve aile üyeleri gibi bütün aşına olduğu kişiler üzerinden keşfedilebilir.⁷⁴ Kafka için de benzer bir durum söz konusudur. Kafka, toplumsal koşulların zorluklarıyla birlikte toplumdaki diğer üyelerin, ailesinin ve kurumların olumsuz etkileri üzerinden kendini olumsuz bir şekilde kavramıştır. Bu olumsuz kavrayış Kafka açısından birtakım ruhsal ve sosyal sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur.

Kafka'nın sürekli yakındığı ve bir türlü göremediği başkaları tarafından onaylanmak, takdir edilmek ve duygusal yakınlık gibi eğilimlere nevrotikler yoğun bir şekilde bağımlıdır. Bu onaylanmama ve takdir edilmeme durumu doğrudan Kafka'nın bir tanınma problemi yaşadığına işaret eder. Aynı zamanda aşağılık ve yetersizlik duyguları mutlaka görülen özelliklerdir. Bu aşağılık duyguları, şikâyetler, endişeler ya da hakkında her tür düşünmenin lüzumsuz görüldüğü bir gerçek olarak sorgusuz sualsiz kabul edilen sözde kusurlar biçiminde kendini gösterir.⁷⁵ Bunlarla ilişkili olarak denilebilir ki Kafka'da tanınma probleminin neden olduğu toplumsal kaynaklı bir nevrotik durum söz konusudur.

Kafka, toplumdaki mevcut sistemin ve toplumun üyelerinin doğrudan ve dolaylı engellemeleriyle yaşadığı tanınma ve yabancılaşma problemlerinin sonucunda istediği yapıda bir kişi olamamıştır. Kendisine sunulan toplumsal kalıpları reddetmiştir. Yaşadığı bu olumsuzlukların ve bunlara bağlı ruhsal çatışmaların yanı sıra bedensel yetersizliği de hayatla arasına mesafe koymasına neden olmuştur. Çünkü birey, yaradılış yetersizliği

⁷⁴ Karen Horney, **Çağımızın Nevrotik Kişiliği**, Başak Kıcıır (çev.), Sel Yayıncılık, İstanbul 2017, s.24-25.

⁷⁵ Horney, **Çağımızın Nevrotik Kişiliği**, s.26.

kişisel bir düzeye yaklaşmasını önlediği zaman nevrotik bir hayat yaşar. Böylesi bir durumda kişinin gerçek kendisi ile olmak istediği kendisi arasında büyük bir mesafe bulunur. Psikofizik yaradılış olanakları, onun dünya ile işbirliği yapma isteğinin yanında yer almazlar.⁷⁶ Yaradılış olanakları yani beden yapısı Kafka'nın dünya ile işbirliği yapmasının önündeki engellerden biridir. Küçük yaşlardan beri bedeniyle ve kendisiyle barışık biri olamayan Kafka, bu durumu hayata yenik başlama ve bir başarısızlık nedeni olarak görmektedir. Bu negatifliğin kendi iç dünyasında barındırdığı bir eziklik duygusuyla da umutsuzluk ve güvensizlik yaşamaktadır. Vücut yapısındaki çelimsizlik ve zayıflıkla ilgili olarak Kasım 1919'da günlüğüne şu notu düşmüştür: *"İlerlememi önleyen başlıca engellerden birinin vücut durumum olduğu kesin. Böyle bir vücutla bir şey elde edilemez."*⁷⁷ Bedensel yetersizliğin bu denli bireyi yani Kafka'yı etkilemesi yine toplumsal kalıplarla ve beklentilerle ilgilidir. Çünkü toplumda bir erkeğe ait olması gereken güçlü, dayanıklı ve iri olma gibi bir beden profili önceden belirlenmiş ve egemen erkek bedeni olarak evrensel bir şekilde yerleşmiştir. Bu profile uygun olmayan Kafka da zayıf ve çelimsiz bedeniyle bir yetersizlik duygusu yaşamıştır. İşte tam da burada istenilen erkek modeline uymadığı için ötekiler tarafından özellikle babası tarafından onaylanmama ve tanınmama durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu da kendine dair algısını ve kendine biçtiği değeri olumsuz yönde etkilemiştir.

İnsanlardan uzak, iç dünyasıyla başbaşa kalan Kafka kendine, ailesine ve topluma dair tüm gözlemlerini, farkındalıklarını ve şikâyetlerini yazarak yalnızlığına bir nevi arkadaş bulmuştur. Kafka için yazmak bir toplumsallaşma ve aynı zamanda bir direnme platformudur. İzleyen bölümde yazılarıyla dünyaca ünlü bir yazar olmayı başaran ve güncelliğini koruyan Kafka'nın edebi yönü üzerinde durulacaktır.

⁷⁶ Oswald Schwarz, **Cinsiyet Psikolojisi**, Dr. Halis Özgü (çev.), Özgü Yayınevi, İstanbul 1971, s.11-12.

⁷⁷ Kafka, **Günlükler**, s.166.

2.3. KAFKA’NIN EDEBİ YÖNÜ

20. Yüzyılın önemli yazarlarından biri olan Franz Kafka karakteri, edebi tavrı ve özgün üslubuyla kendini günümüze taşımayı başarmıştır. Karmaşık bir karakteri ve çözümlenmesi zor bir edebi yanı olan Kafka, edebiyatçıların ve eleştirmenlerin ilgi odağı bir yazar olmuştur. Hatta Kafka’nın gerçekçiliğini ciddiye alan Axel Dornemann ve Lewis Coser gibi kimi kuramcılar onu, ‘*görüşlerini edebi bir biçimde ifade eden bir tür sosyolog*’ olarak görmektedirler.⁷⁸ İşte bu nedenle Kafka’nın bakış açısından tanınma ve yabancılaşma olgularını ele almak, onun bu olguları nasıl ve hangi bağlamlarda ifade ettiğini incelemek sosyoloji açısından önemlidir.

Kafka, Almanca konuşan ve yazan bir Çek Yahudisidir. Çünkü Almanca imparatorluğun resmi dilidir. O dönemlerde Almanlar Çeklere tepeden bakmakta ve Yahudilerden nefret etmektedirler.⁷⁹ Bu durum Kafka ve Prag’da yaşayan diğer tüm Yahudiler için büyük bir çıkmaz ve toplumsal sorun olmuştur. Kafka bu dil karmaşası içinde yazılarında çok dilli bir şekilde Almancayı, Çekçeyi ve Yiddiş dilini iç içe geçmiş bir şekilde kullanmıştır. Ancak bakıldığında Prag minör bir dilin gerçekleştiği şehirdir.⁸⁰ Minör edebiyat da bu dilin edebiyatıdır. Minör, bir dilin değil daha ziyade bir azınlığın major bir dilde yaptığı edebiyattır. Temel özelliği dilin, güçlü yersiz-yurtsuzlaşmasından etkilenmiş olmasıdır. Kafka bir yersiz-yurtsuzlaştırma olarak Prag Yahudilerine yazı yolunun tıkanıldığını şu şekilde tanımlamıştır: Yazmama olanaksızlığı, Almanca yazma olanaksızlığı, Almanca’dan başka bir dilde yazma olanaksızlığı.⁸¹ Dilin bu şekilde baskılanması Prag Yahudileri açısından bir tanınma problemidir. Almanlar tarafından dışlanmışlardır ve yazma yolları tıkanarak kendi duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ifade

⁷⁸ Michael Löwy, **Kafka: Boyun Eğmeyen Hayalperest**, Işık Ergüden (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018, s.131.

⁷⁹ **Arka Kapak**, “Kafka’nın Günü, Güncesi”, Sayı 10, s.30.

⁸⁰ Gilles Deleuze ve Felix Guattari, **Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin**, Işık Ergüden (çev.), Dedalus Kitap, İstanbul 2015, s.13.

⁸¹ Deleuze ve Guattari, **Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin**, s.45.

edebilmelerinin önüne geçilmiştir. Ayrıca kendi dillerinde yazamamaları da milli bilinç oluşturmalarının önünde bir engel teşkil etmiştir.

Edebiyat dünyası Kafka'yı "kafkaesk" kavramı ile tanımlamaktadır. Kavram ilk kez 1973 yılında Büyük Almanca Sözlüğü'nde yayımlanarak Alman dilindeki yerini resmen almıştır. Sözlükte kafkaesk, "*esrarengiz bir biçimde tekinsiz ve tehditkâr*" anlamında açıklanmıştır.⁸² Kavram ayrıca baskıcı bir atmosfere, kişisellikten çıkmış uğursuz güçlerin insanlararası ilişkileri denetlediği kabus gibi bir dünyaya, yönünü şaşırmış bireyin kaybolduğu labirent biçiminde bürokratik, totaliter ve dolambaçlı yöntemlerle birlikte saçma ve şizofrenik olarak rasyonel bir örgütlenmeye gönderme yapmaktadır.⁸³

Edebiyat, Kafka'nın düşkün dünyaya bir cevabıdır. Kafka'nın yalnızca edebiyat için yaşadığı aşikârdır ve edebiyat onun takıntısı, varlık nedeni ve cankurtaran simididir.⁸⁴ "*Karmaşadan kaçmak, etrafımdaki ve içimdeki sesleri susturmak istiyordum, bu yüzden yazmaya başladım*"⁸⁵ sözüyle kendini ifade eden Kafka'nın eserleri, onun karakterinin ve yaşadıklarının birer yansımasıdır. Yaşadığı kent ve toplum ile olan etkileşimi, ailesiyle ve diğer insanlarla kurduğu negatif iletişimi ve bunların beraberinde getirdiği korku, hayal kırıklıkları, güvensizlik, dışlanmışlık ve aşağılanma duyguları onun tüm eserlerine yansımıştır.

Kafka'nın eserlerinin bir kısmı kurgusal öykü ve roman niteliğinde iken bir kısmı da günlükler ve mektuplar şeklindedir. Kurgusal yapıtlarındaki kahramanlar Kafka'yı; işlenen konular ise Kafka'nın kendi yaşamını, çözemediği veya anlamlandıramadığı ilişkilerini ve içinde kaybolduğu sosyal düzeni temsil etmektedir. Ayrıca Kafka, yakın

⁸² Meral Oralış, "Bedende Açan Çiçekler: Franz Kafka'nın Yara İmgesi", **İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı yok, s.13.

⁸³ Löwy, **Kafka: Boyun Eğmeyen Hayalperest**, s.134.

⁸⁴ Löwy, **Kafka: Boyun Eğmeyen Hayalperest**, s.13.

⁸⁵ Franz Kafka, **Yalnızlık Bir Uçurumdur: Aforizmalar**, Gözde Karalök (çev.), Aylak Adam Yayınları, İstanbul 2017, s.23.

çevresiyle çoğunlukla mektuplaşarak iletişim kurmaya çalışmıştır. Yaptığı gezilerde, iş seyahatlerinde ailesini özellikle de kız kardeşini mektupsuz bırakmamaya özen göstermiştir. Bunun dışında ilişki kurduğu kadınlarla da görüşmek yerine onlarla sık sık mektuplaşmayı tercih etmiştir.

Kafka'nın eserleri imge atmosferleriyle doludur. Bu yüzden Kafka'da okur yoğun bir imge yumağıyla karşı karşıyadır. Bu imgeler dinsel ve fizik ötesi sorunlar olabildiği gibi, aynı zamanda yazarın iç dünyasıyla da ilgilidir. Karanlık, loş ışıklar, mekânların darlığı onun sürekli baskıcı ve bunaltıcı bir atmosferde bulunduğu izlenimini verir. İktidar onun için bu dünyaya has ve dünyevi gücü temsil eden geçici bir olgudur. Bu güç bunaltıcı bir baskı atmosferi oluşturur. Oda kavramı onun iç dünyasına doğru yolculuğa başladığı en küçük mekândır. Karanlık, yağmur imgeleri ise kişide tedirginlik meydana getiren ve onu ölümle ilişkilendiren olgulardır.⁸⁶ Aynı zamanda Kafka'nın eserlerindeki kahramanlar da tıpkı kendisi gibi güçsüz ve savunmasızdır. Hiç beklemedikleri bir anda gelen tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu tehlikelerin sonucu olarak nedensizce ortaya çıkan değişimler de hep olumsuz yöndedir. Eserlerindeki kişiler, genellikle bir kopuş ve bununla birlikte yeni bir oluşla karşı karşıya kalmaktadırlar.⁸⁷

Kafka tüm yazılarının ölümünden sonra yakılmasını istemiştir. Kendine olan güvensizliğinden, yazdıklarını değersiz bulmasından veya duygularını kendine saklamak istemesinden dolayı olacak ki yazdıklarının açığa çıkmasını arzu etmemiştir. Hatta özellikle mektuplarının birçoğunu kendisi hayatta iken yok etmiştir ve yazdığı mektupların zaman zaman alıcıları tarafından yok edilmesini istemiştir. Fakat yakın arkadaşı Max Brod, Kafka'nın bu vasiyetine uymayarak onun ölümünden sonra eserlerini yayımlatmış ve edebiyat dünyasına kazandırmıştır.

⁸⁶ Emin Öktem, “**Franz Kafka ve Romanlarındaki Kahramanların Duygu Durumlarının Nitel Analizi**”, (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2006), s.7-8.

⁸⁷ Esra Kara, “Korkuyu Beklerken ile Yuva Hikâyelerinde Mekânla İlişkisi Açısından Korku ve Paranoya”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt No.5, s.170-171.

Gerek yaşadığı dönemde bulunduğu çevre, ailesi, sevdiği kadınlar ve arkadaşları ile gerekse kendisiyle olan hesaplaşmaları onun varoluşunu yalnızlığında aramasına sebep olmuştur. Bu da onun yaşadığı çevrede bir münzevi olarak görülmesine yol açmıştır; belki de kimilerince gündelik yaşamdaki ilişkilerinde hiç fark edilmemiştir bile. Ancak bu fark edilmemişlik durumu, tıpkı onun yapıtlarında işlediği gibi paradoksal bir şekilde ölümünden yıllar sonra, Kafka'ya ve yapıtlarına olan ilginin çok güçlü bir biçimde uyanmasıyla hem Alman edebiyatında hem de dünya edebiyatında sarsılmaz bir yer edindirmiştir.⁸⁸

Tüm yalnızlıklar içinde kendi içine dönük bir dünya kuran Kafka, huzuru yazmakta bulmuştur. Belki de onun için bu hayattaki tek anlamlı eylem yazmaktır: *“Her birimizin yer altından çıkmak için kendi yöntemi var, benimkisi de yazmak. Bu yüzden yaşama devam etmemin tek yolu yazmaktan geçiyor.”*⁸⁹ Yazmak, Kafka için bir tanınma mücadelesidir. Kafka'nın kendini en rahat şekilde ifade edebildiği ve sığınabildiği bir alandır edebiyat. Jung'un da ifade ettiği gibi kendini içedönük hisseden insanlar, derin duygusal deneyimler yaşar ve bunları diğer insanlarla paylaşmayı pek tercih etmezler. Özel deneyimlerini çoğunlukla sanat yoluyla dışa vurabilmektedirler.⁹⁰ Ancak Kafka'nın babasının Kafka'dan beklentileri ile çalıştığı kurum olan İşçi Kaza Kurumu onun kendini edebiyata vermesinin önündeki en büyük iki engeldir. Kafka 3 Ocak 1912'de günlüğündeki notunda yazmaya olan bağlılığını şu cümlelerle dile getirmiştir:

“İçimde yazma eylemi üzerinde yoğunlaşan bir dikkatin varlığını pekâlâ görmek mümkün. Yazmanın varlığımın en verimli yönü sayılacağı açığa çıktıktan sonra içimdeki tüm güçler o yana üşüştü ve cinselliğin, yeme içmenin, felsefi düşüncelerin ama her şeyden çok müziğin hazlarına yönelik bütün öbür yeteneklerden yüz çevirdi; söz konusu alanlarda yoksul duruma düştüm. Bu da benim için zorunluydu; çünkü elimdeki

⁸⁸ Oraliş, *Bedende Açan Çiçekler Franz Kafka'nın Yara İmgesi*, s.14.

⁸⁹ Kafka, *Yalnızlık Bir Uçurumdur: Aforizmalar*, s.53.

⁹⁰ Yazgan İnanç ve Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, s.84

güçler öyle azdı ki ancak hepsi bir araya geldiği zaman, o da yarı buçuk yazma amacına hizmet edebilirdi.”⁹¹

Kafka'nın aile içinde, iş yerinde ve toplumsal düzende yaşadığı dışlanma ve bu dışlanmanın sebep olduğu güçsüzlük kendisini bir yere veya bir şeylere ait hissedememesine neden olmuştur. Bu ait olamama ile ilgili yaşadığı boşluğu da yazarak doldurmaya çalışmıştır. Yazarak tüm dışlanmışlıklarına karşı yaşama tutunmaya çabalamıştır. Bu nedenle yazmak Kafka için bir varolma ve ayakta kalma mücadelesidir, kendini dile getiriş biçimidir.

Kafka, eserlerinde kendini sıklıkla bir hayvana, böceğe ve orman kaçkınına benzeterек insan türüne ait olmadığını vurgulamıştır. Kendini sürekli insan türünden aşağı olan varlıklarla özdeşleştirmiştir. Hiçbir zaman kendini güçlü ve asil gösterecek benzetmelere başvurmamıştır. Varlığına yüklediği anlama ilişkin yazdıkları dikkat çekicidir:

“Hayat adeta dehşet verici; birkaç insan gibi ben de hissediyorum bunu. Sık sık –ve en gizli benliğimle baş başa kaldığımda belki de her zaman- insan olup olmadığımdan kuşulanıyorum.”⁹²

Kafka'nın ait olduğu yer, yürümeyi hedeflediği yollar hep aydınlık olmaktan uzaktır. Yola kendi isteği ile çıksa bile yolları tıkayan ve yolun sonunu görmekten kaçan yine kendisi olmuştur. Mutluluğa ulaşmaya tam olarak isteği ve cesareti olmadığı için her ne kadar adımlar atsa dahi süreci sürekli tekrar kendi içine ve kendi kabuğuna dönüşle noktalandırmıştır. Bu durumun, K. Horney'in içsel çatışmalar yaşayan insanlar için sözünü ettiği kararsızlık ve ne istediğini tam olarak bilememe durumundan kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca Kafka'nın kendini sıklıkla insan dışı varlıklara benzetmesi, kendini onlarla özdeşleştirmesi yaşadığı yabancılaşmanın etkisiyle kendini

⁹¹ Kafka, **Günlükler**, s.222.

⁹² Kafka, **Yalnızlık Bir Uçurumdur: Aforizmalar**, s.35.

insanlar içinde ayrı bir kategoriye yerleştirdiğini açık seçik göstermektedir. “Ben, orman hayvanı, bir zamanlar ormanda değildim, bir yerlerde pis bir çukurun içinde yatiyordum, sırf ben orada olduğum için pis elbette.”⁹³ Kendini yerleştirdiği bu kategori değersizliğin, aşağılanmanın, hor görülmenin, ait olamamanın kategorisidir. Milena ile olan ilişkisinde kimi zamanlar mutluluk için açık bir kapı bulacak olsa hemen kendine bir hayvan olduğunu ve ormana ait olduğunu hatırlatarak kendini geri çekmektedir. “Daha fazla süremezdi bu. Her ne kadar iyiliksever elini üzerimde gezdirsen de ormandan geldiğimi ve aslında oraya ait olduğumu gösteren tuhaflıkları fark etmen kaçınılmazdı.”⁹⁴ Kafka’nın bu söyleminde görülen şudur ki Kafka’ya göre, Milena istese bile kendisine yardım edemeyecektir. Çünkü Kafka, yardıma muhtaçlığının kaynağında kendisinin olduğunu yani köklerine işlemiş bir problemin varlığından kurtulmasının mümkün olamadığını düşünmektedir. Bir süre sonra da bu olağandışı haliyle Milena’nın da yüzleşeceğini bilmekte ve en çok da bundan korkmaktadır. Çünkü bu yüzleşme sonucunda Milena’yı kaybetmesi onun gözünde kaçınılmaz bir sonudur. Yaşadığı yabancılaşma, tanınmama ve tüm kabul görmemeler bu durumun sürekli olarak tekrarlanacağı ile ilgili bir şartlanma içine girmesine sebep olmuş ve kuracağı tüm ilişkiler için bu döngünün sürekli geçerli olacağı düşüncesinden kendini bir türlü kurtaramamıştır. Bu düşünce Kafka’nın hapsediği bir umutsuzluk ve öğrendiği bir çaresizliktir.

Kafka eserlerinde tüm umutsuzluk ve huzursuzluklarının yanında ölüm olgusunu da işlemiştir. Kafka’ya göre hayat, özellikle de yaşadığı kapitalist düzen insanı sadece sahte mutluluklarla oyalamaktadır. Ancak bu sahte mutlulukların bile bir sonu vardır. Değişmeyen bir gerçekliktir ölüm ve Kafka belki de bu yüzden sürekli tetikte bir acıyla yaşamaktadır. Ona göre “hayatın anlamı, bir gün sona erecek olmasıdır.”⁹⁵

⁹³ Kafka, **Milena’ya Mektuplar**, s.256.

⁹⁴ Kafka, **Milena’ya Mektuplar**, s.256.

⁹⁵ Kafka, **Yalnızlık Bir Uçurumdur: Aforizmalar**, s.5.

Yaşamak güzeldir, fakat yaşamın bir yerlerinde ölüm saklıdır. Ölümün bir son olduğunun farkındalığında yaşamak zordur. Bu farkındalıkla Kafka'nın eserlerinde yaşamın içine sinsice sinmiş bir ölüm vardır. Gözünü yumduğunda tüm sevinçleri ve acıları yok olacaktır. Sürekli içinde yaşadığı dünyanın kalıcı olmadığını ve her şeyin bir sonu olduğunu düşünen bir kişi, yaşayacağı mutlulukların da uzun süreli olacağını kabullenemez. İnsan, kimi zaman yaşadığı dünyanın farklı yerlerini gördüğünde kısa mutluluklara kapılacak olsa da bu kısa mutluluklar, insana uzun süreli mutlulukları yaşatacak kadar güçlü ve sağlam değildir. Bu yüzden Kafka, bilinçli olarak kendini dünyanın geçici-gündelik mutluluklarından uzak tutmaya çalışmıştır: *Ele geçirilen bir ülkeye sığınmak ve çok geçmeden onu işe yaramaz bulmak; çünkü sığınılacak bir yer yoktur.*⁹⁶ Kendisi için dünya üzerinde sığınılacak bir yerin olmayışı Kafka'nın yaşadığı dünyaya yabancılaştığını, kendini güven içerisinde ve bir toplumsal çevreye ait hissedemediğini göstermektedir.

⁹⁶ Umut Balcı, "Franz Kafka'da Mekân ve Yabancılaşma", **International Journal of Social Science**, Cilt No.5, s.36.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAFKA'DA TANINMA VE YABANCILAŞMA SORUNSALI

Bu bölümde tanınma ve yabancılaşma kavramlarının Kafka'nın eserlerindeki yansımaları ele alınacaktır. Kafka'nın bu kavramları bir problem olarak nasıl ele aldığına ve ne şekilde ifade ettiğine eserlerindeki alıntılardan örnekler sunularak yer verilecektir. İlk olarak tanınma ve yabancılaşma kavramlarının Kafka ile olan ilişkisiyle ilgili genel açıklamalar yapılacaktır. Sonrasında ise Kafka'nın yaşadığı tanınma ve yabancılaşma sorunlarının aile, meslek, din ve kadınlar özelindeki etki ve sonuçlarına Kafka'dan alıntılarla detaylı bir şekilde yer verilecektir.

3.1. KAFKA'DA TANINMA

Bireyin yaşantısı toplumsal süreçlerin etkisi altındadır. Birey, tüm deneyimlerini ve öğrenmelerini sosyalleşme süreci dediğimiz bir etkileşim ağı içerisinde oluşturur. Sosyalleşme sürecinde mevcut düzen tarafından toplumsal ve tarihsel koşulların etkisiyle bireye sunulan birtakım değerler ve amaçlar vardır. Birey kendisine sunulan bu değer ve amaçları alarak üyesi olduğu toplumun veya sosyal grubun belirlediği ölçülerde kendi yaşam biçimini şekillendirir. Bu etkileşim ve belirlenme durumu aynı zamanda bireyin kendini gerçekleştirme süreci üzerinde de etkin bir rol oynar. Buna bağlı olarak koşullu bir kendini gerçekleştirme durumu söz konusu olur. Birçok kişi ve grup gündelik hayat içerisinde maruz kaldığı bu koşullu ilişki tarzına karşı kendini bir mücadele halinde bulur.

Kafka, kendi yaşıdığı dönemin koşulları gereği modernleşen dünyada kapitalist düzenin de etkisiyle silikleşen bireyin ve anomileşen sosyal ilişkilerin durumundan sürekli rahatsızlık ve kaygı duymuştur. Kendisi de silikleşen bir birey olarak bu durumla ilgili kendi iç dünyasında önce kendisi ile ve sonrasında yakın çevresiyle hesaplaşmalar yaparak bir tanınma mücadelesi içine girmiştir. Bu mücadele hak arama şeklinde dışa dönük bir mücadele değil, aksine kendini toplumdan ve diğer insanlardan soyutladığı, onlardan olabildiğince uzaklaştığı içedönük ve kendini yazılarıyla yücelttiği bir mücadele olmuştur.

Birinci bölümde detaylı bir şekilde tanınmanın duygusal tanınma, hukuki tanınma ve dayanışmacı uzlaşma olmak üzere üç biçimi olduğundan bahsedildi. Tanınma biçimlerinin ortak yönüne bakıldığında üç tanınmanın başrolünde de genelleşmiş ötekiler bulunduğu görülmektedir ve bu nedenle denilebilir ki tanınma durumlarını belirleyen, ötekilerle kurulan ilişki ve etkileşimlerdir. Bu ilişkiler bireyin benlik oluşumuna, kendine biçtiği değere, öz-saygısına, öz-güvenine, toplum içindeki konumuna ve prestijine dair algısal bir altyapı oluşturur. Birey bu oluşturulan altyapı ile kendini tanımlar. Kafka'nın metinlerinden yola çıkıldığında Kafka'nın bu üç tanınma biçimi ile ilgili birtakım sorunlar yaşadığı görülmektedir. Kafka gerek ailesi ve yakın çevresiyle gerekse de toplumun diğer üyeleri ve kurumlarıyla kurduğu negatif bağlantılar ve sorunlu ilişkiler sebebiyle diğer birçok bireyde olduğu gibi hayatın tüm alanlarına yayılmış bir tanınma problemi yaşamaktadır.

Duygusal tanınma, birincil ilişkilerle ve sevgi ilişkileri ile ilgilidir. Ötekilerle kurulan duygusal bağın sağlıklı ve başarılı olması kişide tanınmaya bağlı bir özgüvenin oluşmasına zemin hazırlar. Bununla ilgili olarak Hegel'e göre sevgi, karşılıklı tanınmanın ilk aşamasını sergiler. Çünkü sevgi pratiğinde özneler karşılıklı olarak somut ihtiyaç doğaları bakımından birbirlerini onaylar ve böylece ihtiyaç sahibi varlıklar olarak birbirlerini tanırlar. Hegel bu sevgi kavramını aile sınırları içinde, örneğin ebeveyn ve

çocuklar arasındaki duygusal ilişkiye de uygulanarak burada tanınmanın duygusal onay ya da teşvik karakterine sahip olduğunu belirtir.⁹⁷ Bu bağlamda Kafka'nın çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemlerine bakıldığında duygusal ilişkilerinin başarısız olduğu görülmektedir. Kafka'nın sorunlu duygusal ilişkileri ilk olarak babası ile olan ilişkilerinde başlar ve genişleyerek tüm çevresine yayılır. Babasıyla arasında olan hem bedensel hem de ruhsal uzaklık sağlam ve güvenilir bir ilişki kurmalarının önüne geçmiştir. Kafka, babasının kriterlerine uygun biri değildir ve bu nedenle de babası tarafından onaylanmamış ve kabul görmemiştir. Kafka, babası tarafından tanınmama durumunu hiçbir şekilde ve hiçbir zaman içine sindirememiştir. Kafka'ya göre, bir babanın isteğine uygun biri olunduğunda babanın çocuğunu sevmesi doğal ve kolay olmalıdır. Aslolan her şeye rağmen, kişinin kendi olduğu haliyle babası veya diğerleri tarafından sevilmesi ve kabul görmesidir. Bu şekilde kendi olduğu haliyle kabul edilmemesi ile başlayan aşağılık kompleksi ve kendine güvensizlik Kafka'nın diğer insanlarla özellikle de kadınlarla olan ilişkilerine de yansımıştır ve Kafka bu ilişkiler alanında da sorunlar ve mutsuzluklarla karşı karşıya kalmıştır. Kafka, babasına yazdığı mektubunda yaşadığı duygusal tanınma problemine bağlı özgüven eksikliğini ve bu problemin diğer ilişkilerini de etkileyişini şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Senin karşında kendime güvenimi kaybettim, onun yerine sınırsız bir suçluluk bilinci geçirdim (Bu sınırsızlığın anısıyla, eskiden bir kişi hakkında doğru bir şey yazmışım: Utancının kendisinden daha uzun ömürlü olacağından korkuyor.) Başka insanlarla bir araya geldiğim zaman, bir anda değişmiyordum...”*⁹⁸

Hukuki tanınma, bireyin insan olarak ve aynı zamanda yaşadığı toplumun bir üyesi olarak haklar talep edebilmesi, haklara sahip olabilmesi ve sahip olduğu hakları kullanabilmesi ile ilgilidir. Hukuki anlamda tanınan birey tanındığı ölçüde kendini topluma ait hisseder ve öz-saygısı gelişir. Aksi durumda birey toplumdan uzaklaşır ve

⁹⁷ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.159.

⁹⁸ Franz Kafka, **Babaya Mektup**, Cemal Ener (çev.), Can Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s.45.

kendine biçtiği değer ve öz-saygısı zedelenir. Kafka, kapitalist sistemin insanı köleleştiren yüzü ve Yahudi olmanın vermiş olduğu değersizlikle birlikte tanınmanın diğer bir biçimi olan hukuki tanınma alanında da sorunlar yaşamıştır. Kapitalist sistemle birlikte insan, özne konumundan çıkıp nesne konumuna getirilmiştir. Böylelikle sahip olduğu haklarda ve yaşam kalitesinde daralmalar meydana gelmiştir. Tüm bunların farkındalığıyla Kafka, düzenin bu işleyişine dâhil olmamak için düzenden ve insanlardan uzaklaşmayı tercih etmiştir. Kafka, Dava adlı romanında anlamlandıramadığı hukuk sistemi ile ilgili şu ifadelerle yer vermiştir:

“Siz tutuklandınız, fakat bir hırsızın tutuklanması gibi değil. İnsan bir hırsız gibi tutuklanırsa kötü bir şey elbette. Ancak bu tutuklanma-. Sizin tutuklanmanız bana daha farklı, tepeden inme bir emirle yerine getirilmiş bir şeymiş gibi geliyor, aptalca bir şey diyorsam kusuruma bakmayın fakat bana anlamadığm, başka birinin de anlamak zorunda olmadığı, anlaşılması güç, tepeden inme bir şeymiş gibi geliyor.”⁹⁹

Bir işleyiş vardır ancak bireyler bu işleyişe akıl erdirememektedirler ve üstelik bu işleyiş adil olmaktan çok uzaktır. Süreç içerisinde sürekli olarak davalar, tutuklamalar, sonu gelmeyen dilekçeler, kurulan mahkemeler vardır ve insanlar yargılanmaktadır ama bu anlamadıkları bir şekilde ve bilmedikleri bir yargı koyucunun isteğiyle olmaktadır. Bu çözümlenemeyen sisteme ek olarak Kafka’nın yaşadığı çevrede Yahudilerin tanınmaması da bir Yahudi olan Kafka’yı oldukça etkilemiştir. Yahudilerin dışlanması, değersiz ve hor görülmesi Kafka’nın ruhuna işlemiştir. Burada bir Yahudi olarak belirli haklardan mahrum bırakılmanın sebep olduğu bir hukuki tanınma problemi ve aynı zamanda sosyal ortama girememenin meydana getirdiği bir dışlanma ve onur kırıklığı ile tanınmanın sosyal dayanışmadan uzak kalma biçimi de görülmektedir. Kafka’nın toplumsal dayanışma duygularını sarsan bir başka durum da çalıştığı sigorta kurumunda güvenlik aygıtlarındaki kusurlar sonucunda işçilerin sürüklendiği sakatlıkları görmesi

⁹⁹ Franz Kafka, **Dava**, Gülperi Sert (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s.18.

olmuştur. Tüm bunların bir araya gelmesi Kafka'nın işleyiştten rahatsızlık duymasına, kendini topluma ait hissedememesine ve toplumla bir bütünlük sağlayamamasına neden olmuştur.

Diğer tanınma biçimi olan toplumsal dayanışma, bireyin sosyal değerler üzerinden tanınma olanağı bulduğu performansları içerir. Bu performanslar bireyin kendi zümresinin tipik özelliklerinden o kadar az ayırt edilmiştir ki o, verili değerın muhatabı olarak bireyselleşmiş bir özneymiş gibi kendisini değil de bunun yerine bütün bir grubu hissedebilmektedir. Bu yüzden, bu tür bir tanınma deneyiminin bireylere kazandırdığı pratik öz-ilişki, grup gururu ya da kolektif onur duygusudur. Burada birey, toplum için değeri bütünüyle geri kalan üyelerce tanınmaya bağılı olan ortak performansları meydana getirebilen bir sosyal grubun üyesi olarak kendisinin farkındadır.¹⁰⁰ Eğer bireyin üyesi olduğu grup, toplumun diğer üyeleri tarafından tanınmıyorsa ve dışlanıyorsa bu sayılmama durumu bireyin onur duygusuna zarar verir. Kafka'nın yaşadığı Prag toplumunda Yahudiler bir grup olarak toplum içinde belirli haklara sahip olmaktan mahrum bırakılmışlardır ve sosyal, ekonomik ve hukuki anlamda dışlanmışlardır. Bu dışlanma, o toplumdaki tüm Yahudilerde olduğu gibi Kafka'nın da kendini o sosyal ortama ait hissedememesine, onlarla işbirliği ve dayanışma içine girememesine neden olmuştur. “Öyle zamanlar oluyor ki, insan ilişkisinin hiçbir türüne uygun olmadığımdan emin oluyorum”¹⁰¹ ifadesi Kafka'nın sosyal ilişkiler ve aidiyet unsuru bakımından toplumda ve insanlar arasında kendine bir yer bulamadığını göstermektedir.

Kendini gerçekleştirme yolunda bireyin toplumsal engellerle karşılaşması ve bireysel değerlerinin küçümsenmesi bireyin kendi yaşam akışı içinde olumlu anlamda ilişkiler kuramamasına neden olur. Birey yaşadığı sosyal aşağılanma ve sosyal onay

¹⁰⁰ Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.212.

¹⁰¹ Kafka, **Yalnızlık Bir Uçurumdur: Aforizmalar**, s.18.

alamama deneyimleri ile kendini gerçekleştirme süreci içerisinde tüm cesaretini yitirerek öz-saygı ve kişisel öz-takdir kaybına uğrar.

Bir öznenin sosyal tanınmadan adaletsiz biçimde yoksun bırakıldığının farkına varabildiğinin psikolojik belirtileri, utanç, öfke, hakarete uğramış ya da hor görülmüş hissetme gibi olumsuzlayıcı duygu tepkilerinin bir araya gelmesidir. Kişinin başarılı bir öz ilişkiye erişebilmesi, kendi yetilerinin ve performanslarının özneler arası tanınmasına bağlıdır. Eğer sosyal onayın böyle bir biçimi herhangi bir aşamada kişinin gelişiminin dışında kalırsa, bu durum onun kişiliğinde aynı zamanda psikolojik bir boşluk açar.¹⁰² Kafka'nın metinlerine bakıldığında Kafka'nın içinde bulunduğu durumları ve olay örüntülerini sosyal tanınmadan yoksun bırakılmanın olumsuz duyguları üzerine inşa ettiği görülmektedir ve bu olumsuz duyguların etkisiyle Kafka kendini “*utangaç, sessiz, silik ve huzursuz bir insanım ben*”¹⁰³ şeklinde ifade etmektedir.

3.2. KAFKA'DA YABANCILAŞMA

Yabancılaşma, insanın sürekli olarak değişen dünya içerisinde kendini evinde hissedememesidir. Üreten bir güç olan insan, tarihsel süreç içerisinde ürünler üretir ve bu ürünler gün geçtikçe çoğalır. Dünyayı zenginleştirir, değiştirir ama kendisi hem maddi hem manevi anlamda yoksullaşır ve içinde yaşadığı bu dünyaya yabancılaşır.¹⁰⁴ Yabancılaşan bu dünya, tüm bireyleri yavaş yavaş içine çekerek onlara robotik, standartlaşmış her şeyin ve herkesin aynı olduğu, bürokratik, kuralcı bir toplum düzeni sunar. Kafka, eserlerinde sıklıkla dile getirdiği gibi böylesi bir toplum düzenine ve kendi duygularını kaybedip aynılaştan insan modeline karşıdır.

Kafka içinde bulunduğu dönemin olumsuz koşullarından oldukça etkilenen bir birey olarak yaşadığı yabancılaşma olgusunun psikolojik, ekonomik, dini ve sosyal

¹⁰² Honneth, **Tanınma Uğruna Mücadele**, s.223.

¹⁰³ Kafka, **Yalnızlık Bir Uçurumdur: Aforizmalar**, s.6.

¹⁰⁴ Mahmut Yurtsever, “**Franz Kafka ve Peter Weiss’in Eserlerinde Güven Arayışı Sorunu**”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011), s.47.

olmak üzere birçok boyutunu eserlerinde hissettirmiştir. Yaşadığı dönemin toplumsal belirsizliği, karanlığı, kapitalist ekonomi, sömürgeler, kutuplaşmalar, savaşın etkileri ve Yahudilere karşı düşmanlığın artmaya başlaması Kafka'nın yaşamına ve dolayısıyla eserlerine yansımıştır. Kafka bu çalkantılı yapının içinde kendisinden, babasından, ailesinden, mesleğinden, dini kimliğinden dolayı acı çekmiştir. Yaşadığı bu acılarla güçsüz düşmüş, umutsuz ve huzursuz bir şekilde yaşamını sürdürmeye çalışmıştır. Başta babasının otoritesi olmak üzere tüm otoritelere kendi iç dünyasında karşı bir tavır almıştır. Tüm bu olumsuz koşulların etkisiyle Kafka ne yaşadığı döneme ne de içinde bulunduğu aileye ve çevreye aidiyet duygusu besleyememiştir. Bu ait olamama durumu insanlardan ve toplumdan geri çekilmesine ve onlara yabancılaşmasına neden olmuştur. O halde denilebilir ki Kafka'nın yaşadığı yabancılaşma, nitelik olarak birbirine benzeyen ve aralarında fark bulunmayan insanlardan oluşan bir toplumda herkes gibi olmamanın yaşattığı yalnızlık duygusudur. Çünkü çağdaş toplumlarda herkes gibi olmak yalnızlıktan kurtulmanın bir yoludur. Ancak bunun farkında ve diğerlerinden farklı olan birey -Kafka- toplum içinde yalnızlığı yaşamak zorunda kalmaktadır.

Kafka'nın Dönüşüm adlı eserinde romanın kahramanı bir sabah böcek olarak uyanırken Dava adlı eserinde de romanın kahramanı bir sabah tutsak olarak uyanır. Eserlerin girişlerinde yer alan bu benzer uyanmalar tesadüf değildir. Kafka'nın burada dile getirmek istediği hayatın insan olarak yaşanamayacağı bir hapisane olduğudur. Bu, dört duvarı olmayan bir hapishanedir. Aynı zamanda yeni bir güne özgür bir insan olarak başlayabilmenin umutsuzluğu içindedir. Kendinden kaçış, otoriteden kaçış, insanlardan kaçış şeklinde kendine, ailesine, tüm topluma ve dünyaya yabancısıdır Kafka, özellikle adı geçen iki eserinde bu durumu çarpıcı bir şekilde dile getirmiştir.

Kafka bir Yahudi olarak Prag'da büyümenin ve yaşamının zorluğunu, dayatılan suçluluk psikolojisinin ağırlığını üzerinden hiçbir zaman atamamıştır. Prag'a karşı, kendisini tüm yargılayanlara karşı içinde hep bir uzaklık hissetmiştir. Bu yargılanma ve kabul görmeme durumu ile ilgili Kafka "Dava" adlı romanına şu sözlerle giriş yapar: *"Biri Josef K'ya iftira atmış olmalıydı, çünkü kötü bir şey yapmadığı halde bir sabah*

tutuklandı.”¹⁰⁵ Bu adalet sisteminin belirsizliği içinde sıkışan, yargılanan, bağımsızlığa ve özgür olmaya özlem duyan masum bir insanın düşüncelerinin dile getirilişidir. Ayrıca baskı ve otorite problemi ile ilgili olarak Kafka’nın babasından kaynaklanan nedenlerden dolayı da ailesiyle arasında kopuk bir ilişki olduğu görülmektedir. Çünkü babası da sahip olduğu otoritesiyle onu yargılayanlardan biridir, hatta yargılayanların ilkidir. Tüm bu uzaklık ve yabancılaşmayı Kafka “Dönüşüm” adlı eserinde net bir şekilde ortaya koymuştur. Eser, “*Gregor Samsa bir sabah bunaltıcı düşlerden uyandığında, kendini yatağında dev bir böceğe dönüşmüş olarak buldu.*” cümlesiyle başlar.¹⁰⁶ Bu ifade kendisini insan olmaya ait hissetmeyen bir zihnin ürünüdür. Burada kendi bedenine yabancılaşma, kendini bir böceğe benzeterек insani yeteneklerini yok sayma ve kendini aşağılama durumu söz konusudur. Yabancılaşma insanın türsel varlığına ve manevi özelliklerine olduğu kadar insanın maddi yönüne yani bedenine yönelik de birtakım olumsuz algı çerçeveleri oluşturur. Çünkü yabancılaşan toplumda insan yerine artık ‘meta’ olan bir beden vardır.

19. yüzyıl düşünürlerinden Kierkegaard, kendi çağındaki insanı, yalnızlık ve önemsizlik duygusu altında ezilen çaresiz bir birey olarak betimlemiştir.¹⁰⁷ Gerçekten de yabancılaşmış insan, mutsuzdur, kendine güvensizdir, kendini değersiz hisseder, kendini keşfedemez, geliştiremez ve kendini gerçekleştirme fırsatı bulamaz.

Dönüşüm adlı eserde Gregor, insanlarla iletişim kuramıyordu, onları anlıyordu fakat kimse onun dilinden anlamıyordu. “*Gregor ise şimdi çok daha dingindi. Demek söylediklerini anlamıyorlardı artık.*”¹⁰⁸ Söylediklerinin anlaşılmasında onun kendini ötekilerden farklı hissetmesi açısından huzur vericiydi. Çünkü düzene boyun eğen ve onu anlamayan insanlarla aynı kategoride yer almak istemiyor, bağımsızlaşmak istiyordu. Burada Habermas’ın “iletişimsel eylem kuramı”nda tanınma için vurguladığı

¹⁰⁵ Kafka, **Dava**, s.1.

¹⁰⁶ Franz Kafka, **Dönüşüm**, Ahmet Cemal (çev.), Can Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s.19.

¹⁰⁷ Nurgül Yavuzer, “İnsanın Saldırgan ve Yıkıcı Doğasını Anlamak”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 23, s.52.

¹⁰⁸ Kafka, **Dönüşüm**, s.31.

dil, iletişim ve başkalarını anlama durumlarının yokluğu söz konusudur. Aynı dili konuşmamak, birbirlerini anlamayan ve onaylamayan insanların olduğu bir topluma tepkidir. Gregor aynı zamanda diğer insanların yediği yiyecekleri de yiyemez duruma gelmişti. Çürümüş ve artık yiyecekler ona daha lezzetli geliyordu. Ailesi - ilk zamanlarda ona en çok yardım eden kızkardeşi bile- onunla aynı odada kalmak, aynı havayı solumak ve görüntüsünü görmek istemiyordu. Bir süre sonra Gregor'un tüm zamanını geçirdiği odası işe yaramayan eşyaların depolandığı bir yer olmuştu. O küçük odada bile yaşam alanı kısıtlanır hale gelmişti. Tüm bu durumlar değersizleşmenin, yabancılaşmanın ve kendini aşağı hissetmenin birer kanıtı sayılabilir.

“Kız kardeşi onun damak zevkini anlayabilmek için eski bir gazetenin üstünde bir sürü yiyecek getirmişti. Durmuş ve yarı çürümüş sebzeler; akşam yemeğinden kalma, üstünde donmuş beyaz sos bulunan kemikler; birkaç kuru üzüm tanesi ve badem; Gregor'un iki gün önce bu yenmez dediği peynir; bir dilim kuru ekmek ve bir dilim tereyağlı, üstüne tuz ekilmiş ekmek. Kız kardeşi bunlarla birlikte içi su dolu bir kap da getirmişti ve kap herhalde bundan böyle yalnız bu iş için kullanılacaktı.”¹⁰⁹

Bu alıntıda yiyeceklerin kalmış veya çürümüş olmasının yanı sıra özellikle su kabının bundan sonra yalnız Gregor tarafından kullanılacak olması ifadesi dikkat çekicidir. Artık nesneleri bile diğer insanlarla veya aile üyeleriyle ortak kullanmadığı, ortak paylaşımın gitikçe daraldığı, aralarındaki mesafenin giderek arttığı ve kendinden duyulan tiksinti dile getirilmektedir.

“Gregor'a bir düşmanmış gibi davranılamazdı; duyulan tiksintiyi bastırıp sabretmek, yalnızca sabretmek aile yükümlülüğünün bir gereğiydi.”¹¹⁰ Kafka'nın Gregor üzerinden yansıtmaya çalıştığı ve ihtiyaç duyduğu şey: koşulsuz sevgidir. Kafka'ya göre kusursuz bir çocuğu her aile sevebilir ama önemli olan çocuğu eksikleriyle, her haliyle, olduğu gibi kabul ederek sevmek ve onu sahiplenmektir. Gregor ailesi için çok fazla

¹⁰⁹ Kafka, **Dönüşüm**, s.43-44.

¹¹⁰ Kafka, **Dönüşüm**, s.63.

fedakârlıklar yapmış, kendi hayatından ödünler vermiştir fakat ailesinin Gregor'daki değişimden ve bu değişimle birlikte yaptığı fedakârlıkların duraksamasından sonra ona kötü bir gözle bakıp onu işe yaramaz bulmaları Gregor'un ailesine öfke duymasına sebep olmuştur. Koşullara bağlı bu sevgi onu derinden yaralamıştır.

Gregor'a ölümcül darbeyi babası vurmuştur. Bir gün babasının öfke ile fırlattığı bir elma bedeninde saplı kalmıştır. Bedenine saplanan elmanın oluşturduğu yarayla birçok yetisini kaybeden Gregor bir süre acı çektikten sonra ölmüştür. Gregor'un hayattan kopmasına neden olan kişinin babası ve babasının fırlattığı elma olması dikkat çekicidir. Bu olayda Gregor'un babasına güven duymadığı ve babasının ona karşı duygularının düşmanca olduğunu hissettiği ayrıca ölüm aracı olarak fırlatılan elmanın da ilk günah olan elmayı temsil ettiği söylenebilir. Çünkü Kafka'ya göre Âdem ile Havva'nın işlediği ilk günah, insanlığın hak etmediği haksız bir durumdur. Bu günahın sonra insanlar günah işlemeye başlamışlardır. Âdem ve Havva tarafından işlenen bu ilk günah adeta yapılacak bütün günahları mübah kılmıştır.¹¹¹ Gregor'un elma ile öldürülmesi de kendisine bir haksızlık yapıldığının ve kendisi üzerinden bir günahın işlendiğini göstermektedir. Gregor'un ölümünü öğrendiğinde babasının verdiği ilk tepki, *"O halde, şimdi Tanrı'ya şükredebiliriz"*¹¹² şeklinde olmuştur. Ölümünden sonra Gregor'un bedenini gündelikçi kadın ortadan kaldırmıştır. Bir cenaze töreninin yapılmaması da bir birey olarak değer görmediğini göstermektedir. Cansız bedenine ne yapıldığını ailesi merak bile etmemiş, hepsi işlerinden izin alarak o günlerini tatile ve dinlenmeye ayırmışlardır. Bu durum Kafka'nın ölümünün kimseyi etkilemeyeceği ve yokluğunun kimsenin umrunda olmayacağı ile ilgili bir düşünceye sahip olduğunu gösterir. Aile üyeleriyle bir bağ kuramamış, onlarla bütünleşememiştir ve dolayısıyla bir soyutlanma ve yabancılaşma söz konusudur.

¹¹¹ Karaman, **Franz Kafka'nın Güncelerinde Din Olgusu**, s.67.

¹¹² Kafka, **Dönüşüm**, s.80.

Birey, herkes gibi olmaktan vazgeçtiğinde, standart kalıpların ve mevcut düzenin sınırlarını aştığında hem ailesi hem de toplum tarafından dışlanmaktadır. Yabancılaşmanın başlama öyküsüdür bu. Oysa birey herkes gibi itaat ettiği, sistemin bir kölesi, düzenin bir devam ettiricisi olduğu takdirde kimse tarafından yadırganmayacak ve dışlanmayacaktır. Gregor da bir böceğe dönüşüne kadar onlardan biridir. Kurallara uyduğunda, düzene boyun eğdiğinde, sınırların dışına çıkmadığında ailesi ve toplum tarafından sevilmekte ve kabul görmektedir. Bir böceğe dönüşmesi de bütün düzene bir tepkidir aslında. Bir böcek olarak beklentileri artık karşılayamayacak ve atıl duruma gelecektir. Böylesi bir birey de aile tarafından istenmeyecektir. Tıpkı eserde aile üyelerinin Gregor'un eskisi gibi olamayacağını anladıktan sonra artık ona katlanamamaları onu bir yük olarak görmeleri ve ondan kurtulmak istemeleri gibi. Bu durum aile kurumunun bireyi standartlaştıran, düzenin kölesi ve devam ettiricisi haline getiren bir sosyalleşme yapısının olduğunu göstermektedir.

Çağdaş Batı toplumlarında, toplumla kaynaşma yalnızlıktan kurtulmanın en yaygın yoludur. Bu kaynaşmada amaç sürüye katılmak olduğu için birey kendisini neredeyse bütünüyle yitirmektedir. Ben de ötekiler gibi olursam, onlar gibi düşünürsem, aynı duygulara sahip olursam korku ve yalnızlıktan kurtulurum düşüncesi mevcuttur. İnsanlar böylesi bir anlayış içindeyken çoğu zaman sürüye katılmaya zorlanmadan bunu kendileri istemektedirler. E. Fromm'a göre insanların çoğu topluma uyma gereksinimlerinin bilincinde değildirler. Sahip oldukları o kalıp inançlara kendi düşünceleri yoluyla ulaştıklarına inanırlar. Bireysel olduklarını ve kendi fikirlerinin çoğunluğun fikriyle aynı olmasının rastlantı olduğunu düşünürler.¹¹³ Kafka'nın yaşadığı toplumda da durum bu şekilde iken Kafka, böylesi bir düzene ait olmayı reddetmiştir ve eserlerinde insanlar arasındaki farkın giderek kalmadığı ve insanların bireyselliklerini yitirdiği bir dünya anlayışını eleştirmiştir.

¹¹³ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.21-22.

Toplumdaki aynılaşma eğilimi aynı zamanda eşitlik kavramının anlamını ve buna baēlı insan yaşantısını da oldukça etkilemiştir. Dinsel açıdan eşitlik, tüm insanlarda aynı tanrı özünün bulunduēu ve herkesin bir olduēu fikrine dayanmaktadır. Bu eşitlik fikri bireyler arasındaki ayrılıklara saygı gösterilmesi gerektiēi ve her ne kadar bir olursa dahi aynı zamanda her bireyin ötekilere benzemeyen kendi başına bir evren olduēu anlayışını da içermektedir. Fakat kapitalist düzende eşitlik fikri bambaşka bir anlam kazanmıştır. Eşitlik dendiēi zaman bireyselliklerini yitirmiş kişilerin eşitliēi anlaşılır olmuştur. Günümüzde eşitlik “bir olmaktan çok aynı olmak” anlamına gelmektedir. Bu eşitlikte soyutlamalar, düşünceleri, duyguları aynı olan, aynı biçimde eğlenen insanlar vardır.¹¹⁴ Kafka da Yahudi asıllı olması nedeniyle toplum içinde hep soyutlanan kesimde yer almıştır ve bu nedenle hep dışlanmıştır. Oysa eşitliēin kendi doēal tanımında Kafka da diēer tüm insanlar gibi tanrının bir parçasıdır fakat içinde bulunduēu düzen bunu reddetmektedir.

E. Fromm’a göre kapitalist düzende baēımsızlıklarını yitiren ve büyük ekonomik imparatorlukların yöneticilerine boyun eğen insanlar ortaya çıkmıştır. Çünkü bu düzen, bir arada kolayca çalışabilecek, beēenileri kalıplaşmış, kolayca etkilenebilen insanlar istemektedir. Bu insanlar zor kullanmadan güdülebilmeli ve çalışmaktan başka amaçları olmadan harekete geçebilmelidirler. Tüm bu nedenlerle çağdaş insan, öbür insanlara ve doēaya yabancılaşmıştır ve bir nesne durumuna gelerek yaşam güçlerini bulunduēu pazar koşulları için bir yatırım aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Bu düzende insanlararası ilişkiler birbirinden kopmuş otomatların ilişkileridir; bu otomatların her biri güvenliklerini sürüye baēlı kalmakta, duygu, düşünce ve eylem bakımından ötekilerden ayrılmamakta bulmuştur. Her insan umutsuz bir yalnızlık, güvensizlik ve huzursuzluk içindedir. Ama mekanik iş düzeni insanların insanca isteklerinin farkına varmasına, kendini aşma, birleşme isteklerinin bilincine varmalarına engel olmaktadır. Ayrıca iş düzenin yanı sıra insan kendisine sunulan müzik, film gibi eğlence tarzıyla

¹¹⁴ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.22-23.

umutsuzluğundan kaçtığını düşünmekte ama yine de tatmin olamamaktadır ve sürekli olarak bunları değiştirmeye, yeni şeyler aramaya devam etmektedir. İnsanların mutluluğu artık eğlenmektir. Eğlenmek de tüketmektir, almanın verdiği doygunluktur. Güzel şeyler, güzel yerler, yiyecek, içecek, kitaplar insanlara sunulur ve bütün bunlar onlar tarafından yutulur. Bu düzende insanlar kişilik olarak gelişmemiştir. Kişilikler, almak, değiş tokuş etmek ve tüketmek üzerine kurulmuştur.¹¹⁵ Kurulan bu düzen aslında insanların yaşadıkları yabancılaşmanın üzerini örtmek için oluşturulan kurmaca bir dünya ile insanın oyalanıp farkındalıklarının azaltılmasına dair bir çabanın ürünüdür. Bu kurmacaya boyun eğmeyip oyuna alet olmak istemeyen insanlar da farkında olmanın ve anlamının mutsuzluğunu yaşamaktadırlar tıpkı Kafka gibi.

Kafka'nın ait olamadığı bu dünya düzeninde yaşadığı tanınma ve yabancılaşma problemlerinin etki ve sonuçları, metinlerinden yansıyan haliyle sosyal ilişkilerinin pek çok alanında kendini göstermiştir. En yoğun olarak hissedilen alanın aile, özellikle de babası ile olan ilişkileri olduğu söylenebilir.

3.3. TANINMA VE YABANCILAŞMA SORUNLARININ ORTAYA ÇIKTIĞI SOSYAL İLİŞKİLER

Kafka, aile ilişkilerinde özelde babası ve kadınlarla olan ilişkilerinde duygusal biçimde bir tanınma problemi, iş yaşamında ve inanç dünyasında ise hem hukuki hem de dayanışmadan uzak olma şeklinde bir tanınma problemi yaşamıştır. Kafka ayrıca kendine, topluma ve dünyaya yabancılaşan bir bireydir. Bu bölümde Kafka'nın dile getirdiği tanınma ve yabancılaşma problemlerinin yaşandığı alanlar aile, baba, kadınlar, meslek ve din ilişkilerini içermektedir. Bu alanlardan kendi aralarında ilişkisel bir bütünlük oluşturmaları dolayısıyla aile, baba ve kadınlarla olan ilişkiler bir arada; toplumsal sistem ve düzenle ilgili bir ilişki ağı oluşturmaları bakımından da meslek ve din alanları bir arada ele alınmıştır.

¹¹⁵ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.82-84.

3.3.1. Aile İlişkileri

Çocuğun dış dünya ile olan ilişkisi ilk olarak toplumun en küçük yapı birimi olan aileyle başlar. Aile, çocuğun hayata dair ilk deneyimlerini edindiği ve fikirlerini oluşturduğu aynı zamanda psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşıladığı temel sosyal bir kurum olma özelliği taşımaktadır.

Çocuk, toplum denilen karmaşık dünyaya ailede başlayan bir sosyalizasyon ile adım atmaktadır. Ailede başlayan bu sosyalizasyonun niteliği çocukların toplumsal yaşamda başarılı, başarısız, mutlu ya da mutsuz olmalarını belirlemektedir.¹¹⁶ Aile ile başlayan sosyalizasyon, yani toplumun bir üyesi haline gelme dediğimiz süreçte çocuk, içinde bulunduğu toplumun hâkim değerlerini, normlarını ve davranış kalıplarını öğrenir. Bireyin yaşamının ilerleyen yıllarında sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi ve toplumsal hayat içinde sağlıklı roller üstlenebilmesi öncelikle içinde bulunduğu aile ortamına ve ailesinde gördüğü sevgiye, saygıya, güvene ve aitlik hissine bağlıdır.

Atalay Yörükoğlu'na göre uyumlu ilişkiler içinde, güvenli bir aile ortamında, sevgi ve anlayışla büyüyen çocuk olgunlaşır, kişilik kazanır, kendi kanatlarıyla uçmayı öğrenir. Sevildikçe güven duygusu pekişir, desteklendikçe özsaygısı artar. Anlayış gördükçe hoşgörülü olmayı, sorumluluk aldıkça bağımsız davranmayı öğrenir.¹¹⁷ Yörükoğlu'nun ailenin işlevi üzerine yapmış olduğu bu tanımda özellikle “sevildikçe güven duygusu pekişir, desteklendikçe özsaygısı artar.” ifadesi aslında bir bakıma duygusal tanınma biçiminin bir ifadesidir.

Bireyin sosyal bir varlık olduğunu ve yaşadığı sosyalleşme sürecini Alfred Adler kendi terminolojisinde “sosyal ilgi” kavramıyla ifade etmiştir. Adler'e göre insanlar diğerleriyle ilişki kurmak için doğuştan bir potansiyele sahiptir. Sosyal ilgi adını verdiği bu potansiyel toplumsal duygu, dayanışma duygusu, insanlığın bir üyesi olduğunu

¹¹⁶ Nilay Çabuk Kaya, “Aile ve Çocuk”, **Aile Sosyolojisi**, (s.107-127), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2011.

¹¹⁷ Atalay Yörükoğlu, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Özgür Yayınları, İstanbul 2007, s.85.

hissetme ve insanlıkla özdeşleşme anlamlarını içermektedir. Adler'e göre sosyal ilginin gelişimi sosyal bir çevrede gerçekleşir. İlk olarak anne ve ailenin diğer üyeleri daha sonra da ailenin dışındaki kimseler bu gelişim sürecine katkıda bulunurlar.¹¹⁸ O halde sosyal ilgi kavramıyla bağlantılı olarak tanınma problemi bireyin ilişki kurmak için doğuştan sahip olduğu potansiyeli kullanamamasıdır. Bunun temelinde bireyin ailesi ve toplumsal çevresi tarafından sayılmaması, onaylanmaması, duygusal bağdan ve toplumsal dayanışmadan uzak kalması vardır. Bu hem duygusal anlamda hem de topluma ait olarak hissedememenin neden olduğu bir tanınma problemidir. Kafka'nın eserlerinden yola çıkarak denilebilir ki Kafka, sosyal ilginin yokluğu nedeniyle hem duygusal hem de dayanışmacı uzlaşmaya dayalı bir tanınma problemi yaşamıştır. Tanınma probleminin etkisiyle insanlardan uzaklaşmış ve onlara yabancılaşmıştır. Birbirleriyle bağlantılı olarak yaşadığı bu yabancılaşma ve tanınma problemlerini Kafka şu sözlerle dile getirmiştir:

*“İnsanlarla yaşamaktan, konuşmaktan acizim. Halimi düşünmekten, kendime dalıp gittim. Duygusuz, akılsız, ürkek. Söyleyecek hiçbir şeyim yok hiç kimseye, hiçbir zaman.”*¹¹⁹

K. Horney'e göre kişiliğin biçimlenmesinde sosyal ve kültürel koşullar, özellikle de çocukluktaki deneyimler oldukça önemli bir role sahiptir. Çocukların içten bir sevgiye ve sağlıklı bir disipline ihtiyaçları vardır. Böylesi koşullar onların güvenlik ve doyum duyguları yaşamalarını ve kendi gerçeklikleri ile tutarlı bir şekilde gelişmelerini sağlar. Ancak ebeveynlerin çocuklarını sevme konusundaki yanlış tutumları ve isteksizlikleri ile sevgi, şefkat ve güven ihtiyacı karşılanmayan çocuklar ebeveynlerine karşı temel düşmanlık duyguları geliştirirler. Çocuklar bu düşmanlık duygularını çoğunlukla bastırırlar ve nadiren açık bir biçimde ifade ederler. Bu bastırılmış düşmanlık duyguları yoğun güvensizlik duygularına ve belirsiz endişe duygusuna yol açar. Horney

¹¹⁸ Yazgan İnanç ve Yerlikaya, **Kişilik Kuramları**, s.43-44.

¹¹⁹ Kafka, **Yalnızlık Bir Uçurumdur: Aforizmalar**, s.41.

bu durumu “temel kaygı” olarak adlandırmıştır. Horney temel kaygıyı “*potansiyel olarak düşmanca olduğu düşünülen bir dünyada hissedilen yalnızlık ve çaresizlik duyguları*” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca temel kaygı durumu bir öz-nefrete yol açarak kişinin kendini hor görmesine ve kendine yabancılaşmasına da neden olabilmektedir.¹²⁰ Horney’in bu düşünceleri tanınmanın ilk biçimi olan duygusal tanınmaya karşılık gelmektedir. Honneth’in özgüven eksikliği olarak ifade ettiği duygusal olarak tanınmamanın sonucunu Horney temel kaygı ve öz-nefret olarak kavramlaştırmıştır. Denilebilir ki çocukluk yıllarında ilk sosyal çevre olan ailede yaşanan sevgi ve ilgi eksikliği ile yüklü deneyimler bireyin kişiliğini, kendine dair algısını ve toplumun diğer üyeleriyle olan etkileşimini ve ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Duygusal tanınma bağlamında Kafka’nın aile yaşantısına bakıldığında yuva sıcaklığından uzak bir aile yapısı görülmektedir. Aile içinde sevgi, ilgi, huzur ve güvenden yoksun olarak büyüyen Kafka bu yetersizlikler nedeniyle aile kurumunun devamlılığını sağlamak istememiş ve dolayısıyla da bir aile kurmaya hep mesafeli yaklaşmıştır. “*Aile içinde yaşama yeteneğinden tümünden yoksunum, olsa olsa iyi bir gözlemci olduğumu söyleyebilirim. Aile duygusu yok bende, misafirler ise haince bir saldırıya uğruyormuşum gibi hissettiriyorlar bana*”¹²¹ sözleriyle aile kurumuna olan soğuk ve uzak duruşunu ifade etmiştir.

Kafka’nın ailesiyle en sık anımsadığı anısı gergin akşam yemekleri ve sonrasında anne ve babasının oynadığı iskambil oyunlarıdır. Ayrıca kendisini aile içinde bir yabancı gibi hisseden ve aralarında sadece kan bağına dayalı bir ilişkinin olduğunu düşünen Kafka Ocak 1912’de günlüğüne düştüğü notta düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“*Salondan gelen iskambil oyunun gürültüsü ayrıca babamın bugünkü gibi hasta olmadığı zamanlar hep duyulan tutarsız ve bağırarak konuşması. Sözler, belli bir biçimden yoksun gürültünün küçük çaptaki titreşimlerini sergiliyordu yalnızca. Kapısı*

¹²⁰ Yazgan İnanç ve Yerlikaya, **Kişilik Kuramları**, s.90-91.

¹²¹ Kafka, **Yalnızlık Bir Uçurumdur: Aforizmalar**, s.63.

açık duran hizmetçi odasında küçük Felix (Kafka'nın yeğeni), öbür baştaki odada da ben yatıyordum. Benim odamın kapısı, yaşım göz önünde tutularak kapatılmıştı. Hizmetçiyle aynı odada yatırılarak ayrıca yattığı odanın kapısı açık bırakılarak Felix'in aile ortamı içine çekilip alınmak istendiği üstü kapalı anlatılıyordu; oysa ben ailenin dışına itilmiştim artık.”¹²²

Kafka'nın aile içinde iyi bir ilişki kurabildiği tek kişi, tıpkı kendisi gibi babası ile olan ilişkilerinde problem yaşayan ve babasına dair ortak düşüncelere sahip olduğu küçük kız kardeşi Ottla'dır. Sık sık bir araya gelerek veya uzakta oldukları zamanlarda mektuplaşarak birbirlerine destek olmuşlardır. Ottla, özellikle Kafka'nın hasta olduğu dönemlerde onun tüm işlerine koşturarak ondan hiçbir şekilde yardımını esirgememiştir. Aynı şekilde Kafka da bir ağabey olarak kardeşinin eğitimi ve evliliği gibi birçok konuda Ottla'ya desteğini sunmuştur. Aralarında güzel ve destekleyici bir ilişki olan Kafka'nın kız kardeşine yazdığı bir kartta ona olan düşkünlüğü görülmektedir:

“Canım Ottla, hastalığın çıktı aklımdan. Aman dikkatli ol, önce sıkıca giyin sonra dağ havası içeren bu kartpostalı al eline. Unutmadan söyleyeyim, senin için bir armağan getireceğim gelirken; hasta oldun ya onun için.”¹²³

Çocuğun ailedeki deneyimleri zorlaştıkça çocuk yalnızca ebeveynlerine ve diğer çocuklara karşı nefret tepkisi geliştirmekle kalmaz, herkese karşı güvensiz bir tutum gösterir. Ve çocuk ailesine karşı öfkesini kendi içinde ne kadar gizlerse kaygısını o kadar çok dışarı yansıtır ve genelde dünyanın tehlikeli ve korkutucu bir yer olduğuna inanır.¹²⁴ Bu durum kişinin tüm insanlara ve dünyaya yabancılaşmasına neden olur. Bu yabancılaşma tepkisi aslında tanınmamış olmanın ve kabul görmemenin oluşturduğu bir tepkidir. Kafka da bu anlatılan duruma örnek olarak insanların ve dünyanın güvenilmez

¹²² Kafka, **Günlükler**, s.236.

¹²³ Kafka, **Ottla'ya ve Ailesine Mektuplar**, s.12.

¹²⁴ Horney, **Çağımızın Nevrotik Kişiliği**, s.61.

olduğuna hatta kendisinin bile güvenilmez olduğuna inanarak çatışmalı ve kaygılı bir biçimde hayatını sürdürmüştür.

Çocuğun yaşadığı temel çatışma, potansiyel olarak düşmanca olduğu düşünülen dünyada yalnız ve çaresiz olunmasından kaynaklanan bir duygudur. Bu türden bir güvensizlik duygusunun nedenleri: doğrudan veya alttan alta baskı kurulması, kayıtsız ve tutarsız davranılması, kişisel ihtiyaçlarına saygı gösterilmemesi, gerçek anlamda yol gösterilmemesi, aşağılayıcı ve küçümseyici davranışlar ve takdir g rmemedir. Bu koşullar ve duygular altında yaşamına devam etmek zorunda kalan  ocuk bu düşmanca dünyayla baş etmenin yollarını arar. Bu arayışlarında, insanlara yaklaşabilir, onların aksine gidebilir ya da onlardan uzaklaşabilir.¹²⁵ Bu doğrultudan bakıldığında Kafka, istek ve ihtiyaçları konusunda ailesinden destek ve saygı görememiştir özellikle de babası tarafından küçümsenmiş ve hep baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Buna bağlı olarak Kafka yaşadığı güvensizlik duygusunun etkisiyle bahsedilen    yönelimden insanlardan uzaklaşmayı tercih etmiştir. Kafka'nın kendi kabuğuna çekilerek kitaplara ve yazılarına s ğınması bunun bir kanıtı sayılabilir. Çünkü insanlardan uzaklaştığında kişi ne aidiyet ister ne de savaşmak; yalnızca bir başına olmak ister. Diğer insanların kendisini anlamadıklarını düşünür ve içinde doğanın, oyuncaklarının, kitaplarının ve düşlerinin olduğu kendine ait bir dünya kurar.¹²⁶ Bu türden bir uzaklaşma içsel bir tanınma mücadelesidir. Sosyal onay eksikliği ve kabul görmeme bireyin kendine biçtiği değerı olumsuz bir şekilde etkiler ve birey tıpkı Kafka gibi ötekilerden uzaklaşarak pasif bir mücadele içine girebilir.

Kafka'nın içinde bulunduğu problemlili durum ile ilgili olarak vermiş olduğu mücadelede aile faktörünün etkisinin yanında bu mücadelenin esas kahramanı olan 'baba'yı özellikle incelemek, Kafka'nın babası ile olan ilişkisini ve ona dair duygu ve düşüncelerini detaylı bir biçimde ele almak konuya açıklık getirmesi açısından

¹²⁵ Horney, **  sel Çatışmalarımız**, s.32-33.

¹²⁶ Horney, **  sel Çatışmalarımız**, s.33.

gereklidir. Çünkü Kafka'nın kişiliğini kaplayan korku, tedirginlik, güvensizlik gibi duygu durumlarının temelinde esas rol babasına aittir. Kafka eserlerinde bazen bizzat bazen de temsili bir şekilde babasına, babası ile olan ilişkilerine sıklıkla yer vermiştir. Bu nedenle çalışmada baba ile ilgili olan metinler daha detaylı olarak ele alınmış ve babasıyla ilgili en net bilgiler “Babaya Mektup” adlı eserde bulunabileceği için özellikle bu eser üzerinde yoğunlaşmıştır.

Baba figürü, toplumdan topluma değişse de çoğu zaman bir otorite temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber tıpkı Kafka'nın yaşantısında da görüldüğü gibi çocukluğunda otoriter bir babanın himayesinde yetişmiş bireylerin çocukluğunun silik geçtiği, çocukluğu silik geçen bireylerin de yetişkinliğinde birtakım kişisel ve sosyal problemler yaşadığı söylenebilir.

Çocuk gelişiminde, anne ve babanın çocukları ile kurduğu ilişki ve iletişim tarzı oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle anne ve babanın çocuk yetiştirmede kullandığı metotlar, demokratik veya baskıcı bir tutum izlemeleri, ilgisiz veya koruyucu olmaları, çocuğun davranışlarına ve isteklerine gösterdikleri tepkiler, ceza verip vermeme, onaylayıp onaylamama gibi durumları özellikle çocuğun kendine olan güveninin ve benlik saygısının oluşumuyla yakından ilgilidir. Çocuk, özellikle ailenin ona kattıklarıyla ve onda meydana getirdiği etkilerle kendini topluma hazırlar.

Adler'e göre çocukta sosyal ilginin gelişmesinde anneden sonra ikinci önemli kaynak babadır. Çocuğun sosyal ilgi potansiyelini sağlıklı bir biçimde geliştirebilmesi için babanın, eşine, işine ve topluma karşı olumlu bir tutum geliştirmiş olması gerekmektedir. Bunun yanında babanın gelişmiş sosyal ilgisi çocuklarıyla ilişkilerinde de kendisini göstermelidir. Adler'e göre ideal baba, çocuklarına değer veren, onların bakımına ve gelişimine anneye birlikte katkıda bulunan babadır. Ancak bu ideal baba modelinin aksine babaların sergilediği ve çocukların sosyal ilgilerinin gelişimini olumsuz yönde etkileyen iki önemli hatalı davranış biçimi vardır. Bunlar duygusal

uzaklık-ilgisizlik ve babaya özgü otoritedir.¹²⁷ Kafka'nın babasıyla arasındaki temel uzaklığın nedeni de babasının bu iki hatalı davranış biçimini uygulamasından kaynaklanmaktadır. Babası Kafka ile duygusal bir bağ kuramamakta ve bir otorite olarak sürekli karşısına dikilmektedir.

E. Fromm'a göre anne ve baba sevgisi birbirinden farklıdır. Anne sevgisi koşula bağlı olmayan bir sevgi iken baba sevgisi çocuğun bazı özel koşulları yerine getirmesi ya da özel bazı istekleri doyurması ile ilgilidir. İnsanın koşulsuz değil de bazı değerleri sayesinde, belirli koşullarla sevilmesi kişide kuşku ve sevginin yitirilebileceği korkusu meydana getirir. Ayrıca insanın kendisi için sevilmediği ve kullanıldığı duygusunu oluşturur. Bu nedenle insan ömrü boyunca anne sevgisine sarılmak ister ve bu sevgiyi doyuracak sevgileri arar durur.¹²⁸

Baba, anne gibi içinden çıktığımız doğal bir yuva değildir. Baba doğal dünyayı göstermese de insan varlığının diğer yüzünü oluşturur. Baba çocuğuna dünyaya açılan yolu gösteren öğretmenidir. Kurallar, düzen ve disiplin göstericidir. Bu ilişki biçimi, özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte babanın mülkü oğullardan birine bırakacak olması durumuyla daha koşullu bir sevgi ilişkisine dönüşmüştür. Çünkü baba kendisine en çok benzeyen, en çok sevdiği ve kendisine layık olan oğluna mirasını bırakmak istemektedir. Çocuk babanın sözünü dinlemeli, ona karşı çıkmamalı ve kendini ona sevdirmeli ve ona benzemelidir. Aksi takdirde babanın sevgisi kesilebilir.¹²⁹ Bu ifadeden anlaşılacağı üzere toplumda erkek çocuğuna biçilen cinsiyet rolleri ve bu rollerle bağlantılı çocuktan beklenen davranış kalıpları vardır. Çocuk bu beklentilere uygun eylemlerde bulunursa babası ile iyi ilişkiler kurabilir. Erkek çocuk babanın soyunu, saygınlığını devam ettirecek kişi olduğu için babasına layık, babasının isteklerine uygun kişilikte biri olmalıdır. Kafka'nın babasıyla yaşadığı temel problemlerden biri budur. Babasının isteklerine uygun bir yapıda olamayışı, aynı zamanda bedensel olarak güçlü

¹²⁷ Yazgan İnanç ve Yerlikaya, **Kişilik Kuramları**, s.45.

¹²⁸ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.45-46.

¹²⁹ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.46-47.

bir erkek görüntüsünden uzak oluşu babası ile sağlıklı bir ilişki kurmasının önüne geçmiştir. Kafka, babasının koşullara bağlı bu sevgisinden rahatsızlık duymaktadır. Babasının kuralları ve bakış açısı Kafka'nın ruhuna ters düşmektedir. Aynı şekilde baba da oğlunun ona uygun ve layık olmayan düşüncelerinden, davranışlarından ve hayat tarzından rahatsızdır. Aralarındaki bu gergin ilişki Kafka'nın kişiliğine ve yaşamına olumsuz bir şekilde yansımıştır.

Feminist yaklaşım, erkek çocukların sosyalizasyonunu erkeklere gündelik yaşamın her alanında hâkimiyet kuran ve denetleyen bir konumun atfedildiği “hegomonik erkeklik” idealinin öğretildiği bir süreç olarak görür. Fiziksel güç ya da akıl yoluyla denetim sağlama, söz sahibi olma ve ister şiddet yoluyla ister ikna yoluyla üstünlük kurma hegomonik erkeklik olarak ifade edilir.¹³⁰ Kafka bu hegomonik erkeklik idealinin uzağında kalarak babasının beklentisinin dışına çıkmıştır. Böylelikle toplumda onaylanan baskın erkek imgesini onaylamayarak düzeni de reddetmiştir. Buna bağlı olarak kendi farklılığı ile kabul görmeyi ve tanınmayı talep etmiştir.

Kafka, kendine dönüp baktığında ve babasıyla kendini karşılaştığında hem bedensel hem de zihinsel olarak babasıyla zıt bir yapıda olduğunun farkına varmıştır. Cooley, ayna benlik kavramı ile başka birinin zihninde kendi görünümümüz, eylemlerimiz ve karakterimiz hakkında birtakım düşünceler oluştuğunu algıladığımızı ve bunlardan farklı şekillerde etkilendiğimizi ifade eder. Bu yansımalar ile bireyde utanç veya gurur duyma durumlarından biri gerçekleşir. Kafka bu yansımalar ile babasının bedensel ve zihinsel üstünlüğü karşısında kendini oldukça güçsüz ve aşağılanmış hissederek kendinden utanç duymuştur. Çünkü Kafka babası gibi iri yapılı, güçlü, dayanıklı, kaba, kendinden emin, otoriter bir karakter değil; annesi gibi naif, ince ruhlu, kibar ve duygusal bir karakterdir. Baba Kafka'nın bu güçsüzlük ve zayıflığından dolayı oğlunu beğenmemekte, bazen bilinçli bazen de bilinçsiz onu hor görmekte ve küümsemektedir. Bu nedendir ki Kafka, kendini sürekli bir haşereye benzetmektedir.

¹³⁰ Kaya, **Aile Sosyolojisi**, s.119.

Dolayısıyla toplumsal yapının cinsiyet rollerine yönelik belirlediği erkek rolüne uygun biri olmayan Kafka, babası tarafından mevcut haliyle kabul görmemekte ve sayılmamaktadır. Bu da Kafka için bir tanınma problemi ve mücadelesine neden olmaktadır.

“Her halükarda biz öylesine farklı ve bu farklılığımızla birbirimiz için öylesine tehlikeliydik ki benim, yani yavaş yavaş gelişmekte olan çocuğun, seninle, gelişimini tamamlamış erkeklerle nasıl bir ilişki içinde olacağı önceden hesaplanabilseydi eğer beni, geriye benden hiçbir şey bırakmayacak şekilde ezip geçeceğin düşünülebilirdi. Evet, bu gerçekleşmedi, canlı olan hesaplanamaz çünkü ama belki de daha kötüsü gerçekleşti.”¹³¹

Adler, bedensel gelişimleri kusursuz çocukların genellikle ruhsal gelişimlerinde de pek aksaklık görülmeceğini ifade etmiştir.¹³² Burdan yola çıkarak denilebilir ki Kafka'daki kusurlu bedensel gelişim onun ruhsal gelişimini de olumsuz etkilemiştir. Çünkü bedensel gelişimindeki zayıflık toplum tarafından belirlenen ve istenen kriterlere uygun olmadığından özellikle oğlunu beklentiler çerçevesindeki erkek rolüne uygun bir şekilde yetiştirmek isteyen baba için bir hayalkırıklığı olmuştur ve Kafka bu duruma bağlı bir tanınma problemi yaşamıştır.

Çocukluk döneminde görülen en önemli gelişmelerden biri, kız çocuğunun anneye, erkek çocuğunun da babaya olan hayranlığı nedeniyle onları model alma ve kendini onlarla özdeş tutma eğilimidir. Kız çocuğu annesi gibi giyinmek, onun gibi davranmak; erkek çocuk ise babası gibi olmak, davranışlarını onunkilere benzetmek ister. Erkek çocuk babaya hayrandır, onun için dünyada babasından daha güçlü, becerikli, akıllı ve üstün bir kimse yoktur. Güçlü kuvvetli bir babayla kendisini özdeş

¹³¹ Kafka, **Babaya Mektup**, s.18.

¹³² Alfred Adler, **Çocuk Eğitimi**, Kamuran Şipal (çev.), Cem Yayınevi, İstanbul 2017, s.81.

tutması, çocuk için önemli bir güven kaynağıdır.¹³³ Çocuk bu eğilimleriyle sosyalleşme sürecinde rolleri öğrenmeye, taklit etmeye başlar. Fakat model alma başarılı bir şekilde gerçekleşmeyince çocuk aile içinde onaylanmayıp kabul görmeyince sosyalleşme süreci çocuk için bir hayal kırıklığına ve özgüven eksikliğine neden olmaktadır. Tıpkı ilk zamanlar babasının bedenine ve güçlü yapısına hayran olan Kafka’da bir süre sonra babasının bu üstünlüğünün, o üstünlüğe erişemediği için sıkıntı ve özgüven eksikliği meydana getiren bir durum oluşturması gibi.

*“Senin saf bedenselliğin bile eziyordu beni. Sık sık kabinde birlikte soyunduğumuzu hatırlıyorum sözgelimi. Ben sıska, güçsüz, ince; sen güçlü, iri, geniş. Kendimi acınılası bir halde görürdüm, üstelik yalnızca senin önünde değil, tüm dünyanın önünde, çünkü sen benim için her şeyin ölçütüydün.”*¹³⁴

Babasını her şeyin ölçüsü olarak gören Kafka’nın bu ölçütlere ulaşması imkânsızdır. Bu nedenle sürekli kendini babasıyla veya başkalarıyla kıyaslayan, eleştiren ve kendinden memnun olmayan biri olarak yaşamına devam etmiştir. Baba sadece bedensel olarak değil aynı zamanda kendinden emin duruşuyla, kendine olan aşırı güveniyle de Kafka’nın ondan geri kalmasına, kendini kötü ve yetersiz hissetmesine neden olmuştur.

“Senin zihinsel hâkimiyetin de bu duruma uygun düşüyordu. Sen yalnızca kendi gücünle bu kadar yukarılara çıkabilmiştin, bunun sonucunda kendi fikirlerine sınırsız bir güven duyardın. Bu, çocukluğumdan ziyade daha sonraları, yeni yetme genç bir insan olduğumda göz kamaştırıcı gelirdi bana. Koltuğundan dünyayı yönetirdin. Senin fikrin doğrudu, başka her fikir deli saçmasıydı, aşırıydı, anormaldi. Diğer

¹³³ Yıldız Kuzgun, “Ana-Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi”, **Aile Yazıları 3: Birey Kişilik ve Toplum**, (s.65-78), TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1991.

¹³⁴ Kafka, **Babaya Mektup**, s.21.

tarafından senin özgüvenin öylesine güçlüydü ki, tutarlı olmak zorunda bile değildin ve buna rağmen hep haklı çıkıyordun.”¹³⁵

Kafka, babasının sahip olduğu bu özellikleri kendinde barındırmadığı için içten içe bir suçluluk ve utanç duygusu yaşamıştır. Babanın özgüveni, son sözün hep kendisine ait olması, sürekli kendini haklı gören tavırları, başkalarının fikirlerine başvurmaması gibi bireyi saymayan davranışları çocuklarının, özellikle de Kafka’nın kendi fikirlerini değersiz görmelerine, fikirlerini açık yüreklilikle söyleyebilecek cesareten yoksun olmalarına, kendilerinden emin olamayıp dışadönük bir yapıda olamamalarına ve geri planda kalmayı tercih etmelerine sebep olmuştur. Baba sürekli olarak Kafka’nın düşüncelerine, tercihlerine, seçimlerine ve davranışlarına reddedici bir tavırla yaklaşmıştır. Kafka’yı hiçbir alanda desteklememiş ve onaylamamıştır. Baba, Kafka’nın çocuk veya genç oluşuna karşı hep bir duyarsızlık içinde olmuştur. Tüm bunlar Kafka’nın tanınmamasına ilişkindir. Bu tanınmama durumu da Kafka’nın kendi içine kapanmasına neden olmuştur.

“Zaten tüm düşüncelerimle senin ağır baskın altındaydım, seninkilerle örtüşmeyen düşüncelerimde bile, hatta özellikle bu noktada. Görünüşte senden bağımsız tüm düşüncelerim, baştan itibaren senin reddedici yargının baskısı altındaydı; bir düşünce eksiksiz ve kesintisiz bir biçimde uygulanıncaya kadar bu yargıya katlanmak neredeyse imkânsızdı. Burada herhangi bir büyük düşünceden değil, çocukluk çağının küçük girişimlerinden söz ediyorum. Herhangi bir şeyden mutluluk duymak, onunla dolu olmak, eve gelmek bunu dile getirmek yeterliydi, cevabın ironik bir iç geçirme, bir baş sallama, masayı parmaklarınla tıklatma olurdu: “Daha güzel şeyler de gördüm” ya da “Kafam o kadar dingin değil” ya da “Ne olay ama!” ya da “Bunun şerefine git kendine bir şeyler al!” Tabii ki bin bir güçlük içinde yaşarken, her çocukça ayrıntı karşısında coşkuya kapılman beklenemezdi senden. Söz konusu olan da o değildi zaten. Mesele

¹³⁵ Kafka, **Babaya Mektup**, s.21.

senin karşıt yapın gereği çocuğa bu tür hayal kırıklıklarını daima ve kökten yaşatmak zorunda oluşundu.”¹³⁶

Kafka özellikle babası ile olan bu olumsuz ilişkileri ile bir hiçlik ve yetersizlik duygusuyla yaşamını sürdürmüştür. Babasının Kafka’yı önemsemeyişi, ona karşı ilgisizliği, öfkeli halleri, ceza veren tavırları ve onu olduğu haliyle kabullenemeyişi gibi durumların hepsi ve benzerleri bir araya gelerek Kafka’da büyük yaralar açmıştır. Kafka onaylanmaması ile birlikte aldığı bu tepkiler karşısında yaşadığı tanınma ihtiyacını şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Biraz desteklenmeye, biraz dostça bir yaklaşıma, yolumun biraz açık tutulmasına ihtiyacım vardı, sen ise onun yerime yolumu kesiyordun, iyi niyetle tabii, başka bir yola girmem için. Ama buna yatkın değildim ben.”*¹³⁷

E. Fromm’a göre kişinin kendine ve varlığının sürekliliğine olan inancının yitirilmesi durumunda kişide varolma duygusu tehlikeye düşer ve kişi başkalarının boyunduruğu altına girer. Bu durumu engellemek için çocukluk döneminde çocuğun yaşamındaki en önemli insanlardan birinin çocukta varolan yeteneklere inanması ve onu geliştirerek eğitmesi gerekir. Eğer bu kişi eğitimin karşıtı olan yönlendirmeyi tercih ederse yani çocuktaki yeteneklere inanmaz, onu desteklemez, engellemeye çalışır ve onu adeta bir robota dönüştürürse çocuğun yaşamını yok etmiş olur.¹³⁸ Kafka’nın babası kendi isteği doğrultusunda ve beklenen erkek rolüne uygun davranışlarda bulunduğu zaman Kafka’yı onaylıyor ve destekliyordu. Her ne kadar yatkın olmasa dahi bir erkek gibi davranıp asker selamı verdiğinde, asker gibi yürüyebildiğinde, bira içebildiğinde, babasının sevdiği lafları söylediğinde babasının olumlayıcı tavırlarıyla karşılaşılıyordu. Kafka, kendisinden beklenen bu tarz davranışların hiçbirinin kendi geleceğinin bir parçası olduğunu düşünmüyordu ve buna rağmen babasının ona ait olmayan tavır ve

¹³⁶ Kafka, **Babaya Mektup**, s.22-23.

¹³⁷ Kafka, **Babaya Mektup**, s.20.

¹³⁸ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.116-117.

davranışları ondan istemesi, bunları yaptığında onu onaylaması yani Kafka'yı görmek istediği bir kalıpta yetiştirmeye çalışması Kafka'nın kendisine sunulan bu sınırlar içerisinde kendini yabancı hissetmesine, uzaklaşmasına ve kaçmak istemesine neden oluyordu. Oysa baba, çocuğun kendi güçlerine güvenmesini sağlayarak omuzlarına hayatın ne çok ağır ne de çok hafif yüklerini yükleyerek yetişkinlerin işlerinin bilincine ulaştırmalıdır. Çocuğa aksiyonu öğretecek olan kimse babadır. Babanın tasvipleri ve tasvipsizlikleri keyfi ve kaprisli olmamalıdır. Tasvipler ve tasvipsizlikler çocuğun yaptığı işlerin taşıdığı değere göre bir anlam kazanmalıdır. Çocukluğunda böyle bir baba etkisiyle karşılaşmayan yetişkin, hiçbir zaman gerçek bir aksiyona ulaşamamak tehlikesiyle karşılaşır ve hayatından memnun olmaz.¹³⁹ Kafka “*Öncelikle söz konusu ben değilsem, gelen desteğin bana ne faydası olacak*”¹⁴⁰ derken desteklenmek istediği asıl noktanın kendi mevcut haliye kabullenilmek olduğunu belirtmektedir. Babasının istediği biri olarak değil de kendi olduğu haliyle desteklenmeye ve onaylanmaya ihtiyacı olduğunu aynı zamanda bunun kendisinin iyiliği düşünülerek yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Başkaları ne der, başkaları ne bekler, olması gereken nedir gibi durumlardan uzak kendi halinde, kendi istekleri doğrultusunda yaşamak ve kabul görmek istemektedir.

Kafka'nın yaşadığı bu durumu E. Fromm, insanların kendi sorunlarını çocuklarına aktarması şeklinde ifade etmiştir. Ebeveynler yaşamlarını değerlendiremediklerini anladıklarında bu eksikliklerini çocuklarının yaşamlarına yön vererek onların yaşamlarını değerlendirerek gidermeye çalışırlar. Bu durumda çocuğun hayatı başkalarının elinde olacaktır. Bu da çocuğu başarısızlığa sürükleyip kendi içinde yenilgiye uğratacaktır.¹⁴¹ Yahudi bir tüccar olan baba özellikle çocukluğunda çok fazla maddi sıkıntılar yaşamış aynı zamanda Yahudi olmanın ve ezilmenin zorluklarını da

¹³⁹ Schwarz, **Cinsiyet Psikolojisi**, s.30.

¹⁴⁰ Kafka, **Babaya Mektup**, s.20.

¹⁴¹ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.97.

çekmiştir. Yaşadığı zorlukların etkisiyle kendi oğlundan beklentisi güçlü, saygın ve baskın bir birey olması yönündedir.

Çocukluğunda maddi olarak büyük zorluklar yaşayan baba, bulunduğu güçlü konuma kendi çabasıyla gelmiştir. Bir erkek çocuğu olarak Kafka'dan beklentisi de kendisi gibi çaba göstererek yükselmesidir. Ancak Kafka, babasının istediği bu çabayı göstermeyip onun gibi biri olamayınca babası ona sunduğu rahat hayatı sürekli başına kakıp onun gururunu kırmaktadır. Bu durum yine Kafka'da suçluluk bilinci oluşturan etkenlerden biridir. Babası çektiği eziyet ve yokluk hikâyelerini ve sıkıntılara göğüs germedeki başarılarını sürekli anlatarak örnek olmaya çalışmıştır. Tüm ailenin tek göz bir evde yaşadıklarını, zorlukla yiyecek bulduklarını, giysilerinin yetersiz olduğunu anlatarak çocuklarını etkilemeye çalışmıştır. Ama Kafka'ya göre Kafka'nın kendisini bu şekilde göstermek ve kanıtlamak zorunda olduğu bir durumu ve fırsatı yoktur ki bu fırsatın olabilmesi için evden kaçmak aklına gelen ilk yollardan biridir. Ancak buna da ne Kafka'nın gücü vardır ne de annesi varken bunu yapabilecektir. *“Senden kaçmak için, aileden de kaçmak zorundayım, hatta annemden bile”*¹⁴² şeklinde düşünse de buna cesareti yoktur aynı zamanda babasının istediği şey de tam olarak bu değildir zaten. Babası böyle bir evden kaçma olayını ihanet olarak nitelendirecektir.

Babası Kafka'nın çocukça hallerine hiç sabır göstermeyerek ona en büyük kötülüğü yapmıştır. Kafka, babasının bu tarzını Kafka'yı da kendi gibi istenilen erkek rolüne uygun bir karakter olarak -dayanıklı, güçlü, azimli ve kararlı- yetiştirmek istemesine bağlamaktadır.

“Ürkek bir çocuktum, buna rağmen kuşkusuz tüm çocuklar gibi inatçıydım da kuşkusuz annem de şımartmıştı beni ama özellikle uyumsuz olduğuma inanmam, arkadaşça bir sözün, sessiz bir elden tutmanın, tatlı bir bakışın benden istenilen her şeyi alamayacağına inanmam mümkün değil. Evet, sen temelde iyi kalpli ve

¹⁴² Kafka, **Babaya Mektup**, s.38.

yumuşak bir insansın (birazdan söyleyeceklerim bununla çelişmiyor, ben yalnızca bir çocuğun üzerindeki etkinden bahsediyorum) ama her çocuk o iyiliği bulana kadar arayacak sabır ve korkusuzluğa sahip değildir. Senin yaradılışın nasılsa bir çocuğa da ancak öyle davranabilirsin güçle, gürültüyle ve ani öfkelerinle ve bu durumda tüm bunlar sana özellikle uygun görünüyordu üstelik çünkü beni güçlü, cesur bir delikanlı olarak yetiştirmek istiyordun.”¹⁴³

Kafka, babasının onun eğitiminde uyguladığı yanlış yöntemleri sıklıkla dile getirip eleştirmektedir. Aslında bu bağlamda Kafka’nın eserlerinin önemli pedagojik gözlemler içerdiği ileri sürülebilir ve bu açıdan da okunmaya elverişli olduğu söylenebilir. Kafka’nın babasının çocuk eğitiminde gözardı ettiği noktayı Adler uygun bir biçimde ifade etmektedir. Adler’e göre çocuklardan, erişkinlerdeki mantık ve sağduyu ile davranmaları beklenmemelidir. Kendi durumlarını kavramaya çalışırken onların hata yapabilecekleri gerçeği kabullenilmelidir.¹⁴⁴ Çocukların çocukça tavırlarına izin verilmelidir.

“Bir keresinde gece vakti durmadan su diye mızırdanıyordum, kuşkusuz susuzluktan değil, belki kısmen sinirlendirmek, kısmen de kendimi oyalamak için. Birkaç sert tehdit fayda etmeyince, beni yatağımdan almış, sahanlığa taşımış ve geceliğimle kapalı kapının önünde kısa bir süre yapayalnız bırakmıştın. Bunun doğru olmadığını söylemek istemiyorum, belki de gece huzuru sağlamak o sırada ancak bu yolla mümkündü ancak burada senin eğitim yöntemlerini ve bunların üzerimdeki etkilerini açıklamak istiyorum. O zaman herhalde uslu durmuştum sonrasında bu olay içimde bir tahribata yol açtı. Anlamsızca su isteyip durmanın bana göre doğallıyla dışarı taşınmanın olağandışı korkutuculuğunu kendi doğam gereği hiçbir zaman doğru ilişki içine sokmayı başaramadım. Yıllar sonra bile o dev adamın, babamın, en yüksek merciin neredeyse hiçbir neden olmaksızın geleceğini ve gece yarısı beni yatağımdan çıkarıp

¹⁴³ Kafka, **Babaya Mektup**, s.18-19.

¹⁴⁴ Adler, **Çocuk Eğitimi**, s.76.

sahanlığa taşıyacağını yani onun gözündeki böylesi bir hiç olduğumu düşünerek azap çektim.”¹⁴⁵

Bu durum bize çocukluk yaşantılarının özellikle aile-çocuk ilişkisinin bireyin yetişkinlik dönemi üzerinde silinmeyen önemli bir etkiye sahip olduğunu gösterir. Yetişkinliğimiz, çocukluğumuzun temelleri üzerine inşa edilmektedir. Bununla bağlantılı olarak Adler’e göre aşırı derecede sert davranılıp gereği gibi sevecenlik gösterilmeyen çocuklarda yetersizlik, değersizlik ve aşağılık duyguları kendini hissettirmeye başlar. Yaşam ve kişiliğin kendine özgü birlik ve bütünlüğü olduğu için çocuklukta böylesi duygular yetişkinlikte de duygu ve davranışlara yansır. Çocuğun bütün ruhunu zehirleyen bu olumsuz duygular onu sürekli bir hoşnutsuzluğun kucasına iter.¹⁴⁶ Adler’in ifade ettiği sevecenlikten uzak ve değersiz hissettiren bu yanlış çocuk yetiştirme tarzı bireyin yetişkinlik döneminde sevgiye, ilgiye ve güven duygusuna doyamayıp duygusal bir tanınma problemi yaşamasına neden olabilmektedir.

Babanın Kafka’yı eğitirken izlediği yol onun çocuk oluşunu göz ardı eden bir yapıda olduğu için Kafka’yla babası arasında yabancılaşmanın tohumları atılmıştır. Kafka’nın aklının almadığı asıl durum babasının ona küçük bir çocuk gibi davranmaması, ona şefkatle, sevecenlikle yaklaşmaması, onun yapmış olduğu çocukça hareketleri ve istekleri kabul etmemesiydi. Çünkü bir çocuk yetişkin gibi davranamazdı. Babasının ya da annesinin ilgisini çekmek için mızıldanabilir, şımarıklık yapabilirdi. Bu durum çok doğaldı ama Kafka’nın babası bu tarz durumlara hiç açık kapı bırakmamıştır. Yetişkinlik döneminde de yine aynı şekilde Kafka’yı olduğu gibi kabul etmeyerek, ondan ona ait olmayan şeyleri bekleyerek, olmayınca da Kafka’ya sürekli olarak beklentilerini karşılamaması nedeniyle duyduğu memnuniyetsizliği belli ederek aralarındaki uçurumu derinleştirmiştir.

¹⁴⁵ Kafka, **Babaya Mektup**, s.19-20.

¹⁴⁶ Adler, **Çocuk Eğitimi**, s.9-11.

Babası, Kafka'nın öne sürdüğü her fikirde, kalkıştığı her girişiminde başarısız olacağını vurgulayarak onun kendine olan güvenini kaybetmesine, kendisini değersiz, beceriksiz hissetmesine neden olmuştur. Kafka, başarısızlık düşüncesine kendini inandırarak bu durumu içselleştirmiş ve atacağı her adımda, vereceği her kararda yine başarısız olacağına dair otomatik düşüncelere sahip olmuştur. Bir 'kendini gerçekleştiren kehanet' örneği olarak da bu başarısızlığı hep beklemiş ve zaman geçtikçe başarısız oluşlarına dair yaşadığı örnekler artmıştır. Bunun sonucu olarak da her defasında babasının gerçekten de haklı çıktığını düşünmüştür. Yine de bu durumun kendi yaradılışında/özünde potansiyel olarak var olduğunu ve babasının bunu sadece körüklediğini ve zirveye ulaştırdığını söyleyerek kısmen de olsa tek sorumlunun babası olduğunu çoğu zaman reddetmiştir.

Kafka'nın babası kendi bildiği doğrulara göre hayatını yaşayan, başkalarının ne dediğini önemsemeyen, insanlara emirler yağdırmayı seven buyurgan kişilikte biridir. Çocuklarını eğitirken de bu hallerinden hiç taviz vermemiştir. Hatta Kafka, babasının ona yönelttiği her sözü Tanrı emri olarak nitelendirmektedir. Kafka'ya göre babasının bu tarz eğitimi belki babasının kişiliğine benzer birinde çok daha etkili ve güzel sonuçlar verebilecekken Kafka'nın bu tarza uygun olamayışından dolayı sonuçsuz kalmıştır.

“Bu yüzden dünya benim için üç bölüme ayrıldı: benim, yani kölenin, yalnızca benim için icat edilmiş ve üstelik bilmediğim bir nedenle asla tümüyle yerine getiremediğim yasaların boyunduruğu altında yaşadığı bir bölüm. Sonra senin yöneterek, emirler yağdırarak ve bunlara uyulmadığında öfkelenerek yaşadığın ve benimkinden alabildiğine uzak bir ikinci dünya ve nihayet tüm diğer insanların, emirler ve itaatten bağımsız, mutlu yaşadıkları üçüncü bir dünya.”¹⁴⁷

Kafka babasının otoritesi ve daha sonrasında toplum içindeki diğer tüm otoritelerin baskısından olumsuz etkilenecek kendine dair algısını küçültmüş,

¹⁴⁷ Kafka, **Babaya Mektup**, s.24-25.

değersizleştirmiş dünyaya dair algısını da güvensiz ve adaletsiz bir yer olarak tanımlamıştır. Tüm bunlar Kafka'da duygusal bir tahribata yol açmıştır. Her halükarda içinden çıkamadığı, çıkmasının mümkün olamayacağı bir utanç çemberinin içine hapsolmuş biri olarak görmüştür kendini.

“Daima utanç içindeydim, ya senin emirlerine uyuyordum ki utanç vericiydi bu, çünkü bu emirler yalnızca benim için geçerliydi ya da dik kafalıydım ki bu da utanç vericiydi, çünkü sana karşı nasıl dik kafalı olabilirdim veya emirlerini yerine getirmeyi beceremiyordum, çünkü söz gelimi senin gücüne, senin iştahına, senin becerine sahip değildim. Yine de sen bunları sanki sıradan bir şeymiş gibi talep ediyordun benden; tabii ki en büyük utanç da buydu. Çocuğun düşünceleri değil ama duyguları böyle etkileniyordu.”¹⁴⁸

Kafka, yaşamında suskun oluşunun ve iç kapanmasının temel nedeni olarak babasının ona kendini bir türlü ifade etmesine izin vermeyişlerini gösterir. Babası ile aralarında açık bir iletişim yoktur çünkü babanın tutumu tamamen otoriter bir tutumdur.

“Konuşmayı unuttum. Belki zaten büyük bir hatip olamayacaktım ama insanların sıradan akıcı konuşmasına hâkim olabilirdim. Ama sen daha çok küçükken sözü bana yasakladın, “Tek bir itiraz yok!” tehdidi ve yanı sıra kalkan el, o zamandan beri bırakmıyor peşimi. Senin karşında –kendi meselelerin söz konusu olduğu sürece mükemmel bir hatipsindir- tıkanan, kekeleyen bir konuşma tarzı edindim, bu kadarı bile çok fazlaydı senin için, sonunda sustum. Önceleri belki inattan, daha sonra ise senin karşında ne düşünebildiğim ne de konuşabildiğim için. Ve benim asıl eğitmenim sen olduğun için de hayatımın her alanını etkiledi bu.”¹⁴⁹

Babasının tüm öfkeli ve sert hallerinin yanında nadir de olsa bazı duygusal, sakin halleri Kafka'yı yumuşatmak yerine babasına ve hayata karşı dengesizliğini artırmıştır.

¹⁴⁸ Kafka, **Babaya Mektup**, s.25.

¹⁴⁹ Kafka, **Babaya Mektup**, s.26-27.

Babasına karşı hissettiği olumsuz duygular, babasının bu iyi halleri karşısında Kafka'nın suçluluk hissini pekiştirmiş ve düşüncelerini bulanıklaştırmıştır.

*“Senin çok seyrek görülen, özellikle güzel, sessiz, hoşnut, olumlayıcı bir gülümseme tarzın da vardır ki, yöneldiği kişiyi çok mutlu edebilir. Çocukluğumda bu gülümsemelerden payımı aldığımı çok açık bir biçimde hatırlayamıyorum ama almış olmalıyım, çünkü sana henüz masum göründüğüm ve senin büyük umudun olduğum bir zamanda bunu benden niye esirgemiş olarsın ki? Ayrıca bu tür dostça izlenimler de uzun vadede suçluluk bilincimi derinleştirmek ve dünyayı benim açımdan daha da anlaşılmasız kılmak dışında bir sonuç vermedi.”*¹⁵⁰

Kafka'nın babası otorite aracılığı ile kurduğu ilişkilerinde hiçbir zaman fiziksel şiddet uygulamasa da Kafka üzerinde oluşturduğu korku ve bu korkuyu hissettirmek için gözdağı niteliğinde kullandığı sembolik iletiler Kafka için son derece anlamlı ve etkili olmuştur. Bu da bize fiziksel olmayan şiddetin bireyde sosyal-duygusal anlamda büyük tahribatlara yol açabileceğini göstermektedir.

*“Bana bir kere bile gerçekten vurmadığın da doğru. Ama bağırman, yüzünün kızarması, pantolon askılarını telaşla çözmen, bunların iskemlenin sırtında hazır beklemesi benim için neredeyse daha da kötüydü. Sanki birinin asılması gibiydi. İnsan gerçekten asılırsa ölür ve her şey biter. Ama asılması için yapılan bütün hazırlıkları yaşamak zorunda bırakılır ve ancakilmek yüzünün önünde sallanırken affedildiğini öğrenirse, bütün hayatı boyunca bunun eziyetini çekebilir. Ayrıca senin açıkça gösterdiğin düşüncene göre dayacağı hak ettiğim ama senin bağışlayıcılığın sonucu bundan ucu ucuna kurtulduğum bu pek çok olay sonucunda yine yalnızca büyük bir suçluluk bilinci birikiyordu. Sana karşı her bakımdan borçluydum.”*¹⁵¹

¹⁵⁰ Kafka, **Babaya Mektup**, s.31.

¹⁵¹ Kafka, **Babaya Mektup**, s.33.

Kafka özellikle babasının istekleri doğrultusunda adımlar atmıyarak ve onun istediği kişilikte biri olmaya çalışmayarak bir nevi babasına tepki niteliğinde yaşantısına yön vermiştir. Babasının ondan beklediği şeyler zamanla kaçtığı şeyler haline dönüşmüştür. Artık bilinçli olarak ters istikamette ilerleyerek yoluna devam etmiştir. *“Tüm bu eğitimin bir sonraki görünür sonucu bana uzaktan bile olsa, seni hatırlatan her şeyden kaçmamdı”*¹⁵² ifadesiyle babası ile özdeşleştirdiği her şeyden uzaklaşmasını babasının onu yetiştirirken, onu eğitirken uyguladığı yanlış yöntemlere bağlı olduğunu dile getirmiştir.

Kafka’nın babası ile uzlaşmadığı konulardan biri de evliliktir. Evlilik, toplumda kadın-erkek ilişkilerini meşru bir temele oturtarak aile kurumunun devamlılığını sağlamaktadır. Evlilik, Kafka için kimi sebeplerle istediği, özlem duyduğu ve kimi sebeplerle de direniş gösterip kaçtığı çelişkili bir olgudur. Evlilik, Kafka’nın hayatında hem tanınmamanın ruhunda açmış olduğu duygusal boşluğu doldurma hem de babasından bir kaçış yolu olarak görmesi anlamında önemli bir rol oynamıştır. *“Gerçekte evlilik girişimleri, senden kaçmak için en görkemli ve umut verici çabaya dönüştü, ne ki, ardından gelen başarısızlık da aynı ölçüde görkemli oldu.”*¹⁵³ Ama yine de Kafka kendine olan güvensizliğinden, umutsuzluk hissinin çok derin olmasından ve içten içe mutsuzluğu istemesinden dolayı hayatının son zamanlarına kadar evlenmemiştir.

Kafka kadınlarla olan ilişkilerini kendine koyduğu engeller ile uzaktan ve mesafeli bir şekilde yaşamıştır. Onlarla yüz yüze görüşmeye pek yanaşmayarak yakınlığı önlemeye çalışmış ve duygularını mektuplar aracılığı ile ifade etmeyi tercih etmiştir. Çoğu zaman görüşme fırsatı olsa bile bunu bir şekilde ertelemeye, geçiştirmeye çalışmıştır. Kafka ilk nişanlısı Felice Bauer ile iki kez nişanlanmış ve Kafka’nın edebiyatı ve yalnızlığını tercih etmesiyle ayrılmışlardır. Felice ile ayrıldıktan sonra Julie

¹⁵² Kafka, **Babaya Mektup**, s.35.

¹⁵³ Kafka, **Babaya Mektup**, s.55.

Wohryzek ile tanışan Kafka'nın bu seferki nişanlılığı da evlilik ile sonuçlanmamıştır. Julie'nin babası ayakkabıcılık ile uğraşmaktadır, bu da çocuklarının evlenecekleri kişilerin ve ailelerinin toplumda kabul gören, saygın bir aileden gelmesi gerektiğine inanan Kafka'nın babasının tepkisine neden olmuştur. Babasının sınıf farklılıkları konusundaki katı tutumu ve baskılarıyla nişan bozulmuştur. Üçüncü ilişki Milena Jesanka iledir. Milena ile bir nişanlanma söz konusu değildir. Çünkü zaten Milena evlidir. Milena ile en büyük ortak özellikleri ikisinin de babalarından nefret etmeleridir. Kafka son ilişkisini ise ölümüne az bir zaman kala Dora Diamont'la yaşamıştır

Kafka'nın kadınları olarak edebiyat tarihinde kendi özel yerlerini alan Felice de Milena da, Babaya Mektup'taki çatışmaya konu olan Julie Wohryzek'in aksine, eğitilmiş, yetenekli ve kendilerine yeten kadınlardır. Bu nedenle Kafka'nın Felice ile yapmayı düşündüğü evlilik ve Milena ile olan ilişkisi Kafka'nın kendisini yetersiz hissetmesine yol açmaktadır. Böyle bakınca, bu iki ilişki de tersinden bir baba görüntüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Felice de Milena da burjuva toplum yapısının erkek egemen kültürü içinde tipik olmayan kadınlardır ve Kafka'nın duygusal hayatında, tıpkı aile içinde babasının oynadığı role benzer baskın bir rol oynamaktadırlar. Erkek kültürün kadın doğasına atfettiği zayıf olabilecek özellikler onlarda yoktur. Soruna bu açıdan yaklaşıldığında, Franz Kafka'nın kendine ait kuracağı olası bir ailede, baba Hermann Kafka'nın rolünü çalacaklarına kesin gözüyle bakılabilecek bir konumdadırlar.¹⁵⁴ Dolayısıyla toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında Kafka bu kadınlarla ilişkisini devam ettirdiği takdirde kendisini baskın bir erkek olarak hissedemeyecektir. Zaten babasının yanında kaldığı müddet içerisinde kendini, ondan beklendiği şekliyle güçlü bir birey gibi hissetme sorunu yaşayan Kafka olası bir aile kurma durumunda aynı sorunu devam ettirmiş olacağından bu ilişkilerini sonlandırmayı tercih ettiği söylenebilir.

¹⁵⁴ Şebnem Sunar, "Babalar ve Oğulları, Oğullar ve Sevgilileri: Franz Kafka ve Babaya Mektup", **İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 21, s.37.

Çağdaş Batı toplumlarında E. Fromm'a göre sevgi veya evlilik yalnızlıktan kurtulma biçimidir. Ayrıca kişilerin kendilerine göre biçim verdikleri birçok hasta sevgi türü vardır. Bunlardan biri ve hasta sevgiyi doğuran başlıca neden kişinin anne ya da babaya bağlı kalması, bir zamanlar annesine ya da babasına karşı hissettiklerini, onlardan umduklarını, korkularını büyüdüğünde sevdiği kimseye aktarmasıdır. Bu durum çocukça bağılılıktan kurtulamayıştır ve bu duygusal gerilik kişinin hem kendi küçük çevresinde hem de toplumsal bakımdan etkili olmasının önüne geçmektedir.¹⁵⁵ Sevgi ilişkilerinde bir duygusal tanınma problemi yaşayan Kafka ailesinden yeteri kadar ilgi göremeyince ve onlarla yakın bir bağ kuramayınca aile ilişkisindeki bu olumsuz etkileri kadınlarla olan ilişkisine de taşımıştır.

Evlenmeyi özgürleşmek olarak gören Kafka tüm girişimlerinde başarısız olmuştur ve nasıl ki çoğu başarısızlığında temel sorumlu olarak babasını görüyorsa bu konuda da düşüncesinden vazgeçmeyerek kısmen babasını suçlamaya devam etmiştir. Kafka babasının evlilik fikrini desteklediğini ancak bazen doğrudan itirazlarıyla bazen de Kafka üzerinde oluşturduğu çocukluktan kalma olumsuz etkilerle dolaylı olarak buna engel olduğunu düşünmektedir.

“Her iki evlilik girişiminin ardındaki temel düşünce de tümüyle doğrudu: bir ev açmak, bağımsızlaşmak. Senin de sıcak baktığın bir düşünce zaten, yalnız bu bir çocuk oyunu gibi yürüyor sonradan; biri diğerinin elini tutuyor, sıkıyor hatta ve bu sırada bağılıyor: ‘Haydi git işte, gitsene, neden gitmiyorsun?’ Ne ki, sen bu ‘Gitsene!’yi eskiden beri dürüstçe söylediğin için bizim durumumuz karmaşık bir hal alıyor, çünkü aynı biçimde eskiden beri farkında olmadan, yalnızca varlığının gücüyle beni tuttun ya da daha doğrusu, ezdin.”¹⁵⁶

Evlilik aslında Kafka'ya göre babası ile arasındaki bir iç hesaplaşma/çatışma ve yaşadığı tanınma problemine belki de bir çözüm yoludur. Aile kurmak aynı zamanda,

¹⁵⁵ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.90-91.

¹⁵⁶ Kafka, **Babaya Mektup**, s.61.

babasına denk bir konuma gelip babasının yıllarca ona tattırdığı utanç ve eziyete dur diyebilmenin de bir yoludur. Ancak evlilik birçok artısına rağmen babası ile yakın ilişkisi olan bir olgu olduğu için Kafka, bağımsızlaşma yolunda çıkışı burada aramaktan kaçınmıştır çünkü elde edeceği bir kurtuluşun babası ile ilişkisi olmayan bir şey olmasını istemektedir. Evlenmek babasının yolundan gitmeyi ve aile kurumunun devamlılığını sağlamayı da beraberinde getireceği için Kafka, evliliğin gerisinde durmayı tercih etmiştir.

“Tam da bu yakın ilişki, beni kısmen evliliğe de çekiyor. Aramızda böylelikle oluşacak denkliği ve senin bunu herkesten daha iyi anlayabilecek olmanı bu yüzden böylesine güzel hayal ediyorum, çünkü o zaman ben daha özgür, daha minnettar, daha masum, daha samimi bir oğul olabilirdim. Sen ise sıkıntı yaşamayan, zorbalık etmeyen, duygudaş, hoşnut bir baba. Ama bu hedefe varabilmek için tüm geçmişin geriye sarılması, yani kendimizi silmemiz gerekirdi.”¹⁵⁷

Kafka'nın yukarıdaki alıntısında ifade ettiği özgürlük, toplumsal bir beklentiyi yerine getirmenin oluşturacağı bir özgürlüktür. Birey toplum tarafından istendik yönde davranışlarda bulunduğu ölçüde kabul görür ve kabul gördüğü için de üzerinden kalkan baskı ile özgür olduğunu sanır. Durkheim'a göre haklar ve özgürlükler bireyin doğasına ait şeyler değildir; birey hak ve özgürlükleri toplum içerisinde edinir. Bireyin özgürleşmesi işbölümü ile toplumla kurduğu bağı güçlendirmesi ile olanaklıdır. Toplumsal bağlardan sıyrılmak ise özgürlük değil bencilliktir.¹⁵⁸ Durkheim, toplumsal bilinci ön plana çıkarmış ve bireysel olanı göz ardı etmiştir. Oysa bireylerin toplumda varolan kuralları anlama, yorumlama ve uygulama biçimleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle bireyin duygu, düşünce ve isteklerini de anlamak önemlidir. Kafka da evlilik gibi toplumca onaylanan bir kurumun işlevini devam ettirme konusunda kendince sorgulamalar ve çözümlemeler yapmaktadır. Burada Durkheim'ın aksine Giddens'ın

¹⁵⁷ Kafka, **Babaya Mektup**, s.63.

¹⁵⁸ Ebru Sevgili, **“Sosyolojik KuramdaYapı-Fail Sorunu ve Vicdani Red”**, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015), s.90-91.

düşüncesi Kafka'ya daha yakındır. Giddens, bireyi kendi davranışına dair düşünömsel anlamda gözetim becerisine sahip olarak görmektedir. Birey, toplumsal düzenin etkisindedir ancak düzeni üretme veya değıştirme potansiyeline de sahiptir.¹⁵⁹ Kafka da deneyim ve yaşantıları sonucu gerek ailesiyle gerekse de toplumla kurduğı negatif bağların etkisiyle kendi çapında mevcut düzene karşı durmuştur. Özellikle yaşadığı olumsuzluklardan sorumlu tuttuğı babasını da evlenerek ödüllendirmek istememiştir. Bu şekilde bir nevi babasından intikam almıştır. Kafka, kendisine babasını anımsatan ve onun etki alanına girebilecek hiçbir şeyi yapmak istememektedir. Bu da Kafka'nın babasına karşı verdiği mücadelenin bir yansımasıdır. Babasının olumsuz tutum ve davranışlarına karşı verdiği bir cevaptır.

*“Ama şimdiki halimizle, evlilik, tam da senin asli alanın olduğı için bana kapalı. Bazen dünya haritasının önüne serilmiş olduğunu ve senin boylu boyunca bu haritanın üzerine uzandığını hayal ediyorum. Ve o zaman benim hayatım açısından, yalnızca senin kaplamadığın ya da ulaşabileceğin mesafenin dışındaki bölgeler değerlendirilebilir görünüyor. Ve bunlar da, senin heybetine ilişkin düşünceme uygun olarak pek fazla sayıda ve pek huzurlu bölgeler değil; özellikle de evlilik bu bölgeler arasında bulunmuyor.”*¹⁶⁰

Üç nişanlılık dönemi geçiren Kafka'nın her üç nişanının bozulmasının sebebi kendisi olmuştur. Kendi içinde tutarsızlıklar yaşayan Kafka'nın bu tutarsız hallerinin yoğun olduğı alanlardan biridir evlilik. Bir yandan evlenip bağımsızlığını kazanarak özgürleşip özellikle babasının etki alanından kurtulmayı umarken, diğer yandan evliliğe dair her adımı ya da her yaklaşımı vazgeçişle sonlanmıştır. Bu kaçışlarının bir nedeni de nişanlandığı kadınlara değeri vermemesi ya da sevgi beslememesi değildir. Kendinden söküp atamadığı ve peşini bir türlü bırakmayan iç huzursuzluk, güvensizlik ve kararsız ruh halidir. Yaşadığı bu ruh halinin temelinde de babası ve toplumun diğer üyeleri

¹⁵⁹ Sevgili, **Sosyolojik Kuramda Yapı-Fail Sorunu ve Vicdani Red**, s.83.

¹⁶⁰ Kafka, **Babaya Mektup**, s.63.

vardır. Tüm bu kişi ve kurumlar Kafka'yı olduğu haliyle kabul etmeyerek Kafka'nın kendine ve topluma yabancılaşmasına neden olmuştur.

“Asıl engel, benim zihinsel açıdan açıkça evliliğe yatkın olmamam. Evlenmeye karar verdiğim andan itibaren uyuyamaz olmam biçiminde ortaya çıkıyor bu, kafam gece gündüz yanıyor, umarsız bir halde ortalıkta yalpalayıp duruyorum. Buna neden olan şey, kaygılar değil aslında, gerçi ağırkanlılığım ve aşırı titizliğime uygun olarak, sayısız kaygı da eşlik ediyor bu duruma, ama belirleyici olan bu kaygılar değil onlar da ceset üzerinde çalışan böcekler gibi işlerini tamamlıyorlar gerçi ama beni belirleyici bir biçimde etkileyen başka bir şey. Korkudan, zayıflıktan, kendime yönelik horgörüden kaynaklanan genel bir baskı bu.”¹⁶¹

Evlilik fikrinden her vazgeçişinde aslında kadınların ondan kurtulduğunu düşünmektedir. Çünkü kendi mutsuzdur ve birlikte olacağı insanlara da mutsuzluktan başka bir şey veremeyecektir. Mutlu olmak gibi bir çabası da yoktur zaten. Kendisini mutlu olmak için gereken yaşam gücünden yoksun biri olarak gördüğü için mutluluk için atacağı herhangi bir adımda her defasında kırık cesaret örneği sergilemiştir.

Belli bir yaşa erişen bireylerin evlenmesi toplumlar tarafından beklenen ve istenen bir durum iken Kafka evlenmeyerek kuralların dışında kalmıştır. Bu durumun kural dışı olarak görülmesi toplumun bireyi belirli kalıplara bırakan beklentilerinin olduğunu göstermektedir. Kafka aslında bir yandan da evlenmeyerek kendini bir ödülünden mahrum kalmış gibi hissetmektedir. Çünkü Kafka'nın deyişiyle “Çevre bir bekârın mutsuzluğunu ister görünürde, ister gerçekten öylesine kolay sezip keşfedebiliyor ki, bekâr sır saklamanın hazzından ötürü bekâr kalmışsa bu kararını kuşkusuz lanetleyecektir.”¹⁶² Bekâr olmak Kafka'da derin bir üzüntüdür, her ne kadar bunu çevresine belli etmemeye çalışsa da bekâr olmanın mutsuzluğunu en derinlerde

¹⁶¹ Kafka, **Babaya Mektup**, s.62.

¹⁶² Kafka, **Günlükler**, s.179.

hissetmektedir ve bu ister istemez onun ruhen ve bedenen kendini ele vermesine neden olmaktadır.

Kafka'nın hayatında özellikle etki bırakan iki kez nişanlılık dönemi geçirdiği Felice Bauer'dir. Ona karşı duyguları çok yoğun olmasına rağmen bazen içinde tutarsızlıklar barındırmaktadır. “*F. de bana karşı, benim kendisine karşı duyduğum nefreti duyuyorsa aramızda bir evliliğin gerçekleşme olasılığı yok demektir.*”¹⁶³ 8 Mart 1914'te günlüğüne düştüğü bu notu, Felice için uykusuz geceler geçiren, baş ağrıları yaşayan, acılar çeken Kafka'nın yazdığı düşünüldüğünde tutarsızlığın boyutunun pek yükseklerde olduğu görülmektedir. Bir gün sonra 9 Mart 1914'te günlüğüne düştüğü notta Felice'yi unutmayacağından bahsetmiştir. Unutamayacak oluşunu da bağımlı yaşama karşı normalin üstünde bir eğilimi olmasına bağlamaktadır. Kafka'nın yolu bağımsız bir hayat değil, bağımlı bir hayatı kabullenıştır artık. Kafka'nın Felice ile olan ilişkisi, Felice'yi evliliğe ikna etme, evlilikten vazgeçme, sonrasında pişmanlık, tekrar ısrar çabaları, boş verme ve umutsuzluk çizgisinde ilerlemiştir. Ayrıca Kafka zaman zaman Felice'nin ona olan sevgisinden de emin olamadığı için tereddütler yaşamaktadır. Bu da Kafka için başka bir üzüntü kaynağıdır.

Horney'e göre nevrotik kişinin içinde yaşadığı çatışmanın bir yansıması da davranışlarındaki tutarsızlıktır. Nasıl vücut ısısının yükselmesi fiziksel bir rahatsızlığın işaretiyse tutarsızlıklar da çatışmanın kesin bir göstergesidir. Hayatta en çok istediği şey evlenmek olan bir kadının, herhangi bir erkeğin kendisine yaklaşması halinde geri çekilmesi bir tutarsızlık örneğidir. Kişi burada kiminle evleneceğini ya da evlenip evlenmemesi gerektiğini, ilişkisini sürdürmesi mi yoksa beraberliğine nokta koymasını gerektiğini bilmiyordur.¹⁶⁴ Horney çatışmaların, nevrotik kişinin herhangi bir şeyi bütün kalbiyle isteme yeteneğini kaybetmesinden ve isteklerinin kendi içinde bölünmesinden,

¹⁶³ Kafka, **Günlükler**, s.307.

¹⁶⁴ Horney, **İçsel Çatışmalarımız**, s.27-28.

yani birbiriyle uyuşmamasından kaynaklandığını ifade eder.¹⁶⁵ Kafka da yaşadığı tanınma ve yabancılaşma problemine karşı içsel bir çatışma halinde olduğu için istek ve kararlarında çok kesin ve net tavırlar sergileyememektedir. Bu da bir karar almadan önce gelgitler yaşayıp çelişkide kalmasına, karar aldıktan sonra da bir şekilde pişman ya da mutsuz olmasına sebep olmaktadır.

Kafka için edebiyat hayati bir öneme sahip uğraş alanıdır. Yazı yazmak ona heyecan veren belki de tek eylemdir. Kafka'nın yazma eylemine sığınması insanlardan bulamadığı huzuru ve sıcaklığı bulma yöntemidir ve Kafka çoğunlukla evliliğin edebiyat ile ilgilenmesinin önünde bir engel oluşturacağını da düşünmektedir. Bu da evliliğe karşı temkinli yaklaşmasının nedenlerinden biri olmuştur.

*“F. 'yi çok seviyor idiysem de, içimdeki her şey böyle bir girişime karşı ayaklanmıştı. Özellikle edebiyat alanında yapacağım çalışmaları düşünmem böyle bir şeyden beni alıkoymuştu; çünkü evliliğin söz konusu çalışmalar için bir sakınca oluşturacağına inanıyordum.”*¹⁶⁶

Edebiyata düşkünlüğü ile birlikte Kafka yalnız kalması gerektiğine de inanmaktadır. Çünkü az da olsa elde ettiği başarılarla yalnızlığı sayesinde ulaştığını düşünmektedir. Başka insanlarla kurduğu ilişkiler ona gereksiz ve yavan gelmektedir. Eğer birine bağlanırsa ve evlenirse bir daha yalnız kalamayacağı için yalnızlığın onda oluşturduğu o hazzı ve başarıyı tekrar yakalayamayacağına dair bir korkuya sahiptir.

“Edebiyatla ilişkisiz her şeyden nefret ediyorum. Onun bununla konuşmak, edebiyata ilişkin olsa da sıkıyor beni; onu bunu ziyaret etmek sıkıyor, akrabaların acı ve sevinçleri ruhumun derinliklerine kadar beni sıkıntıya boğuyor.

¹⁶⁵ Horney, **İçsel Çatışmalarımız**, s.30.

¹⁶⁶ Kafka, **Günlükler**, s.310.

Konuşmalar düşündüğüm her şeyin önemini, ciddiliğini ve gerçekliğini silip götürüyor.”¹⁶⁷

Evlilik ile ilgili tüm bu olumsuz düşüncelerine rağmen Kafka bir yandan da hayat karşısındaki zayıf ve güçsüz duruşunu bir başkasının varlığını ve desteğini yanına alarak güçlü ve dik bir konuma getirmeyi de istemektedir. Çünkü aile ve toplumla olan gerilimi onu kalabalıklar arasında yalnız bırakmıştır.

“Hayata tek başına katlanmanın güçsüzlüğü, tek başına yaşama güçsüzlüğü değil, tam tersine, bir kimseyle yaşayabilmem hatta belki olanaksız; kendi yaşamımın üzerime çullanmasına, kendi şahsımın gereksinimlerine, yaş ve zamanın saldırısına, içimdeki yazma hevesinin beni belli belirsiz sıkıştırmasına, uykusuzluğa, yakın bir cinnetin sezgisine, işte bütün bunlara tek başıma katlanacak güçten yoksunum. Bakarsın, diye eklemem gerekiyor kuşkusuz, F. ile hayatımı birleştirmem varlığıma daha çok direnç sağlayabilir.”¹⁶⁸

Milena ile olan ilişkisinde Kafka, Milena’yı içinde bulunduğu yalnızlığa katlanmak için bir fırsat olarak görmüştür. Kafka yaşadığı dünyaya yabancıdır ve Milena, Kafka için bir tür dünyaya ve doğaya geri dönüştür. Şehirlere küs olan Kafka, Milena’ya aşkı sayesinde onun yaşadığı şehir olan Viyana ile barışmıştır. Mekânlara tutunarak, doğayla barışarak yabancılıktan kurtulmaya çalışmıştır.¹⁶⁹

Tüm çelişkiler içinde Kafka bir yuva kurma ve Tevrat’ın emirlerine uygun bir yaşam sürme olanağı bulamamıştır. Çünkü Tevrat, Yahudilere evlenip çoluk çocuğa karışmayı emretmektedir. Yahudi anlayışına göre kadınsız erkek, erkek değildir.¹⁷⁰ Ancak babasının katı tutumu, yaşadığı yabancılaşma ve tanınma problemleri ve bunların

¹⁶⁷ Kafka, **Günlükler**, s.356.

¹⁶⁸ Kafka, **Günlükler**, s.356.

¹⁶⁹ **Arka Kapak**, “Genç Kafka’nın Acıları”, Sayı 10, s.24-25.

¹⁷⁰ Yurtsever, **Franz Kafka ve Peter Weiss’in Eserlerinde Güven Arayışı Sorunu**, s.35.

beraberinde getirdiği korkular, güvensizlikler ve kararsızlıklar Kafka'nın bir yuva kurmasına engel olmuştur ve böylelikle o da bu emrin gereğini yerine getirememiştir.

3.3.2. Din Meslek ve Hukuk İlişkileri

Din, tarih boyunca insanları ve toplumları etkileyen, belirleyen en önemli olgulardan biri olmuştur. İnsanların dine bakış açıları yaşayış biçimlerine bağlı olarak zaman içinde ve kültürden kültüre farklılık göstermiştir. Önceleri doğadan kopamayan insan, tanrılarını çeşitli gök cisimleri veya hayvanlar şeklinde düşünmüş, sonraları madenciliğin, el sanatlarının gelişmesiyle çeşitli maddelerden yapılan putlara tapmış ve daha sonra da tanrılarını insan şeklinde düşünmüşlerdir.

E. Fromm'a göre tanrıların insan gibi düşünülmesi sürecinde tanrı sevgisi dinin anaerkil ve ataerkil olma durumuna göre değişiklik göstermiştir. İlk evrede anaerkil bir din yapısının bulunduğu ağırlıklı olarak söylenmektedir. Bu evrede en üstün varlık annedir. Tanrı sevgisi de anne sevgisi gibi koşulsuzdur, koruyucudur ve sevilen kişiye mutluluk verir. İkinci evre ise ataerkil evredir. Bu evrede hem toplumda hem de dinde en üstün varlık baba olmuştur. Tanrı sevgisi de baba sevgisi gibi isteklerde bulunan, ilkeler, kurallar koyan koşullu sevgi formuna dönüşmüştür. Tanrı, baba gibi sözünün dinlenmesini ister, karşı gelindiği zaman kızar, ödüllendirir ve cezalandırır.¹⁷¹

Kafka'nın ailesi ataerkil bir yapıya sahiptir. İlk olarak Eski Roma'da ortaya çıkan ataerkil aile tipi Yahudi ailelerinde sıklıkla görülmektedir. Ataerkil ailede sonsuz ve mutlak baba otoritesi hâkimdir. Erkek yani baba, aile içinde üstün bir konuma sahiptir. Baba ve aile üyeleri babanın atasının dinine bağlıdır. Baba da otoritesini dinden almaktadır.¹⁷² Aynı zamanda Tevrat'ta yazılı on emirden biri de ana babaya boyun eğmektir.¹⁷³ Bu şekilde anne ve baba otoritesi kutsal kitap aracılığıyla güvence altına

¹⁷¹ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.66-70.

¹⁷² Birsen Gökçe, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", **Aile Yazıları 1: Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç**, (s.205-223), TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1990.

¹⁷³ Yörükoğlu, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, s.22.

alınıp meşrulaştırılmıştır. Ancak kastedilen sınırsız ve zalimce kullanılan bir otorite değildir. Fakat Kafka'nın babası sahip olduğu otoriteyi sonuna kadar ve dilediğince kullanarak hayata problemle bakan bir çocuk yetiştirmiştir.

Yahudi kökenli olan Kafka'nın eserleri incelendiğinde Kafka'nın hayatına yön veren ve dünyaya bakışını etkileyen olgulardan birinin de din olduğu görülmektedir. Özellikle Kafka'nın içinde yaşadığı topluma yabancılaşmasında, kendini yalnız hissetmesinde, ruhunda büyüttüğü korkularında ve endişelerinde Yahudi oluşunun rolü büyüktür. Evet, Kafka bir Yahudi'dir fakat tam bir Yahudi gibi de yaşamamaktadır. Bunda babası Hermann Kafka'nın Yahudi olmanın zorluklarını bizzat yaşaması nedeniyle çocuklarını Yahudi olma duygusundan uzak büyötmeye çalışmasının etkisi büyüktür. Yine de her şeye rağmen yaşadığı dönem gereği Kafka Yahudilerin dışlanmışlıklarına, baskı altında oluşlarına şahit olmuş ve ister istemez bu durumdan etkilenmiştir. Bazen kendisi, ailesi ve arkadaşları doğrudan Yahudi oldukları için hedef görölmüşlerdir bazen de dolaylı olarak Kafka bir Yahudi oluşunun potansiyel ağırlığını ve zorluğunu aklının ve hayatının bir köşesinde saklı tutmuştur. Bunun yalnızlığını ve sıkıntısını manevi açıdan hep hissetmiştir.

Kafka'nın yaşadığı yer olan Prag'da milliyetçiliğin etkisiyle Yahudilerin yaşadığı sorunlar artmaya başlamıştır. Yahudiler toplum tarafından kabul görmemiş, ötekileştirilmiş ve yaşamlarını kısıtlayan birçok katı kurala maruz bırakılmışlardır. Yaşamlarına ikamet etme, mülk edinme, meslek sahibi olma, evlenme ve eğitimle ilgili getirilen kısıtlamalarla çeşitli haklardan mahrum bırakılarak hukuki bir tanınma problemi yaşayan Yahudiler toplum tarafından baskı altına alınmış, aşağılanmış ve hayat şartları zorlaştırılmıştır. İstenmeyen bireyler olarak Yahudiler toplumsal hayattan dışlanarak ve zaman zaman Yahudi karşıtı eylemler yapılarak yıldırılmaya çalışılmış ve Prag'dan göç ettirmek istenmiştir.

Hukuki tanınma problemi ile ilişkili bir yıldırma ve aşağılama örneği olarak Yahudiler için soyadı edinme uygulaması verilebilir. Yahudiler ancak 17. yüzyıldan

itibaren soyadı almaya başlamışlardır ve Kafka'nın ailesinin soyadı alması da bu süreç içinde gerçekleşmiştir. Böylece Çekoslovakya'daki Yahudiler yeni bir kimlik ve isim edinmeye başlamışlardır. Yahudilere soyadı verilmesi bir lütuf gibi algılansa da aslında bir aşağılama içermektedir. Çünkü soyadları saygın olmayan, övgü, kahramanlık ve cesaret simgesi içermeyen hayvan isimlerinden seçilebilmiştir. Kafka ismi de bunlardan biridir. Kafka'nın eserlerinde geçen hayvan isimleri bu durumla ilişkili olarak, Yahudilere reva görülen isimlerdir. Bu, Yahudilerin adeta insan olarak sayılmamaları ve hayvanlarla özdeşleştirilmeleri demektir. Bu onur kırıcı durum aile içinde babanın olumsuz tavırlarıyla da birleşince Kafka'da kendini hayvanlarla bir tutma duygusu ortaya çıkmış ve Kafka eserlerinde sıklıkla kendini bir böcek, bir maymun ya da fare gibi bir kemirgenle özdeşleştirmiştir.¹⁷⁴ Dini kimliğinden dolayı tanınmama durumu ile karşı karşıya kalan Kafka hak ve hukuk anlamında ötelenmenin doğal bir sonucu olarak da toplumla bütünleşme sorunu yaşamıştır. Kendini toplumdan uzak tutması, değersiz ve sığıntı biri olarak görmesi bu olumsuz ayırmadan kaynaklanmaktadır.

Baba Hermann Kafka Yahudi kökeninden nefret ederek yükselmeyi amaçlamıştır. Hermann Kafka'nın kariyeri 1900'lerde Avusturya'da yaşayan Yahudiler için bir örnektir. Bu kariyer basamaklarını tırmanması Yahudi kimliğini yok saymasıyla mümkün olmuştur. Bu dönemde asabılık Yahudiliğin belirgin bir hastalığı olarak görülür. Bu durumu yaşayanlar, Avrupa'ya yerleşmiş ve asimile olmuş Yahudilerdir. Bu ruhsal durumun kaynağı sürdürdükleri getto yaşamındadır. Asimilasyon onların kariyer basamaklarını tırmanmalarına imkân verse de çocuklarında psikolojik sorunlar doğurmuştur. Aslında Franz Kafka'nın kişiliği buna iyi bir örnektir.¹⁷⁵ Kafka her ne kadar inançlı bir birey olsa da çocukluk döneminde dine karşı uzak bir tavır içinde olmuştur. Bu durum o dönemlerde din ile babası arasında kurduğu bağdan kaynaklanmaktadır.

¹⁷⁴ Yurtsever, **Franz Kafka ve Peter Weiss'in Eserlerinde Güven Arayışı Sorunu**, s.8-9.

¹⁷⁵ Yurtsever, **Franz Kafka ve Peter Weiss'in Eserlerinde Güven Arayışı Sorunu**, s.26.

Her zaman için babasının manevi, görünmez otoritesinden rahatsızlık duyan Kafka'nın, Musevilik dininin bir mensubu olarak ilk kez babasını görmesi ve dinle babası aracılığı ile tanışması Kafka'da din konusunda olumlu görüşlerin oluşmasını engellemiştir.¹⁷⁶ Yetişkinlik döneminde ise Kafka'nın dinle ilgili sorgulamalar yapmaya başladığı ve dine yakınlaştığı görülmektedir. Bu dönemde Yiddiş tiyatrosuna ilgi göstermiş, oraya sıklıkla giderek arkadaşlar edinmiştir. Ancak babası Yahudi oldukları için kurduğu bu arkadaşlıkları kesinlikle tasvip etmemiş ve Kafka'nın hiç görmediği arkadaşlarını bile küçümsemiştir.

Kafka, hayatının bir döneminde, babasının baskısından bir nebze de olsa sıyrılabilmek için dine sığınmak istemiştir. Ama yine de umduğu özgürlüğe kavuşamamıştır. *“Senden kurtuluşu Yahudilikte de bulamadım. Aslında burada bir kurtuluş düşünülebilirdi ya da dahası, her ikimizde kendimizi Yahudilikte bulabilir veya hatta orada uzlaşabilirdik. Ama senden aldığım Yahudilik ne mene bir şeydi ki!”*¹⁷⁷ Kafka, babasının Yahudilikle ilgili az çok bir bilgisi olduğunu, ama bunu bir çocuğa aktarabilecek kadarına sahip olmadığını ve babası için de bu bilgilerin yeteri kadar bir değer ifade etmediğini dolayısıyla bu bilgileri aktarmakta da başarılı olamadığını düşünmektedir. Aynı zamanda babanın Kafka'nın gözünde korkulan bir varlık olması Kafka'nın din öğrenimini güçleştirmiştir. Çünkü Kafka eğer babasının Yahudiliği daha güçlü olsaydı bunu öfkeyle, tehditle, korkutarak aktarmak yerine örnek bir hayat oluşturarak ona aşılayacağını düşünmektedir.

Kafka, hayatının Yahudi olmanın verdiği zorluk nedeniyle normalden daha uzun geçtiğini düşünür. Milena'ya yazdığı bir mektupta *“geride bıraktığım o 38 senelik (hatta Yahudi olduğum için, bir o kadar daha uzun) yolculuğu”*¹⁷⁸ ifadesiyle Yahudi olmanın hayatına olan bozucu ve yorucu etkisi görülmektedir. Kafka Yahudi olmanın

¹⁷⁶ Faik Öcal, **“Franz Kafka'nın Romanlarında Devlet-Birey İlişkisi”**, (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2004), s. 14.

¹⁷⁷ Kafka, **Babaya Mektup**, s.46.

¹⁷⁸ Kafka, **Milena'ya Mektuplar**, s.53.

tedirginliğini ve sıkıntısını Haziran 1920’de Milena’ya yazdığı mektupta şu şekilde dile gelmiştir:

*“Düşün ki 38 yaşındasın ve insanın muhtemelen sırf yaşı ilerlediği için olamayacağı kadar yorgunsun. Daha doğrusu şöyle: Yorgun filan da değilsin, huzursuzsun, bu ayak-kapanlarla dolu dünyada adım atmaya korkuyorsun, o yüzden sürekli iki ayağın birden havada; yorgun değilsin yalnızca bu müthiş huzursuzluğun arkasından gelecek ve (bu arada Yahudi’sin ve korku nedir bilirsin) gözünü anlamsızca bir noktaya dikmene –en iyi ihtimalle Karl Meydanı’nın arkasındaki tımarhanenin bahçesinde- neden olacak o müthiş yorgunluktan korkuyorsun.”*¹⁷⁹

Günlük hayatında toplum tarafından dışlanmışlığın, ötelenmişliğin, aşağılanmanın ve ait olamama duygusunun yoğunluğu hep onunla olmuştur.

*“Bütün öğle sonlarını sokaklarda geçiriyor ve Yahudi düşmanlığının içinde yüzyorum. Bir keresinde, Yahudilere ‘uyuz ırk’ denildiğini duydum. Doğal olan, insanın bu kadar nefret edildiği bir yerden çekip gitmesi değil mi (Siyonizm ya da milliyetçilik duygusu gerekmiyor mu bunun için)? Buna rağmen kalmanın yarattığı kahramanlık, hani o banyodan def edilmesi mümkün olmayan hamamböceklerinin kahramanlığı.”*¹⁸⁰

Eserlerinde sıklıkla metoforik anlatıma yer veren Kafka, kendini ironik bir şekilde kahraman bir hamamböceğine benzeterек yine insan türüne ait olmadığını ve içine hapsediğı aşağılık hissinin boyutunun derinliğini ifade etmiştir. Bu hissin oluşmasında babanın rolü olmakla birlikte diğеr yandan da din ve toplumun etkisinin olduğu söylenebilir. İstenmediğı bir toplumda ısrarla kalmanın, sürekli dışlandığı halde orayı terk etmemenin onur kırıcılığını yaşamaktadır.

¹⁷⁹ Kafka, **Milena’ya Mektuplar**, s.49.

¹⁸⁰ Kafka, **Milena’ya Mektuplar**, s.279-280.

Kafka, kendini toplumsal işleyişin bir parçası olarak görememektedir. Zıt yönde ilerleyen iki araç misali giderek toplumdan, dünyadan uzaklaşıp kopmaktadır. Toplum tarafından bir Yahudi olarak ona verilen hiçbir şey yoktur ve bir tarihsizlik söz konusudur. Belki bir şeyleri değiştirmek için harekete geçebilir, ama Kafka bunu yapacak gücü kendinde bulamayıp kendi içine çekilmeyi tercih etmektedir. Kafka Yahudi olmanın hayati zorluğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bana huzur içinde geçecek bir saniye bile bağışlanmış değil, her şeyi dişimle tırnağımla elde etmek zorundayım sadece şimdiyi ve geleceği değil, geçmişi de, belki de her insanın doğal bir biçimde sahip olduğu şeyi, evet, onu da elde etmek zorundayım, belki de en zor iş bu. Yeryüzü sağa dönerse – bunu yapıyor mu bilmiyorum- benim geçmişi telafi etmek için sola dönmem gerekiyor. Ama şimdi bütün bu yükümlülükleri yerine getirecek bir gıdım gücüm yok, dünyayı omuzlarımda taşıyamam, paltomu bile taşıyamıyorum.”¹⁸¹

Durkheim’e göre toplumdaki birlik ve dayanışma kolektif bilinç ile mümkündür. Kolektif bilinç toplumdaki insanların sahip oldukları ortak inanç, duygu, düşünce ve heyecanlardan oluşmaktadır. Bu bilinç aynı zamanda bireyin davranışlarını düzenleyen ve kontrol eden bir yapıya sahiptir. Din de kolektif bilinci oluşturan unsurlardan biridir. Bu bağlamda toplumun içinden bakmak, ötekiler gibi düşünmek, algılamak ve tepkiler vermek bireyde toplum bilincinin içselleştiğini gösterir. Toplumsallaşma sürecinde, bireyler toplumun değerlerini ve normalarını tanıyarak ona uygun hareket etmenin yollarını öğrenirler. Bu süreçle birlikte toplum üyeleri arasında kolektif bir bilinç oluşur. Bu açıdan bakıldığında sağlıklı bir toplumsallaşma süreci yaşayamayan Kafka, ötekiler tarafından tanınmamanın olumsuz etkisiyle mevcut değerleri özümsememiştir. Bireyin aidiyet duygusuyla yakından ilgili olan toplumsal bilinçlenme aidiyet duygusunun eksikliği nedeniyle Kafka’da gelişmemiştir. Bu nedenle Kafka için toplumdan bir kopuş gerçekleşmiştir.

¹⁸¹ Kafka, **Milena’ya Mektuplar**, s.286.

Kafka güçlünün güçsüzü ezdiği ve aşağıladığı bir toplumda insanlık için ve kendi adına üzülmektedir. Hayat onun için bir korku kaynağıdır. Hayata bir anlam yükleyememektedir. Ve sanki bu korku ve mutsuzluk durumunu değiştirmeye çalışmak daha büyüklerine yol açacaktır. Bu nedenle kendini değişime kapatmıştır. Hiçbir şekilde mutlu olmak için çaba harcamak istememektedir. Aynı zamanda kimse için hiçbir şey ifade etmediğini de bilir ve o, artık yaşayan bir ölü gibidir. Somut anlamda ölmesi de bir şeyi değiştirmeyecektir. Bu içinde bulunduğu dünyaya yabancılaşmadır. Kafka'nın dünya ile kurduğu ilişki bozulmaya uğramıştır ve bu nedenle Kafka, yaşadığı toplumdan ve dünyadan kendini uzaklaştırmıştır. Temelde bakıldığında Kafka, kendi varlığını ortaya koyamadığı için kendine yabancılaşmıştır. Marx'a göre insanın kendi varlığına yabancılaşması sonucu insan, diğer insanlara da yabancılaşmaktadır. Bu yansımali bir durumdur. Çünkü insanın kendisiyle ilişkisi başka insanlarla ilişkileri yoluyla nesnel ve gerçek olmaktadır.¹⁸²

Kafka, yaşadığı toplumsal düzenin gereklerinden ve bireye dayattıklarından rahatsızdır. Düzenin sunduğu çalışma koşullarının bireyi sömürdüğünü ve hazzardan uzak bir yaşama süreklediği kanısındadır. Prag İşçi Kaza Sigortasında memur olarak çalışan Kafka bir memur olarak çalışmaktan memnun değildir. Kafka'nın çalışması gönüllü değil zorlamadır. Çalışırken kendini olumlu bir şekilde göremez ve mutsuzdur. Bu da Marx'ın ifadesiyle bireyin emeğine yabancılaşmasıdır. Kafka kendisini böyle bir düzenle bütünleştirememiştir ve bu bütünleşme sorunu da yaşadığı yabancılaşma duygusunun artmasına sebep olmuştur. Zamanla mesleki deneyimi, onun, teknik ilerlemenin karanlık arka yüzünü görmesine, iş kazalarının artan sayısını bilmesine neden olmuştur. Bu durum Kafka'yı, modern teknoloji karşısında güvensizliğe sürüklemiş ve bunun bir sonucu olarak da emekçileri, yani kaza kurbanlarını savunmaya yöneltmiştir.¹⁸³ Kafka gelişen teknoloji ve makineleşmeyle birlikte insanın

¹⁸² Emine Aydoğan, "Marx ve Öncüllerinde Yabancılaşma Kavramı", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 54, s.279-280.

¹⁸³ Löwy, **Kafka: Boyun Eğmeyen Hayalperest**, s.54.

değersizleştığının farkındadır ve bu durum karşısında endişe duymaktadır. Özellikle işçiler üzerindeki acımasız uygulamalar Marx'ın görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Marx da yabancılaşan bu yeni dünyada işçinin bir insan olarak görülmeyip adeta bir makine gibi acımasızca sömürülmesine karşıdır.

E. Fromm' a göre çağdaş düzende insanlar yalnızlığın yarattığı huzursuzluğu azaltmanın bir yolu olarak sürü psikolojisiyle topluma katılmakta ve çoğunluğun tercih ettiği ya da onlara dayatılan çalışma ve eğlenme düzenini benimsemektedirler. Bu düzende insan dokuzdan beşe çalışan bir işçidir ve kendi isteğine göre seçebileceği şeyler çok azdır; görevleri, işin yönetmeliğiyle kararlaştırılmıştır. Üst düzeyde çalışanlarla küçük işleri yapanlar arasında pek fazla ayrım yoktur. Hepsi yönetmeliğin kararlaştırdığı görevleri, kararlaştırılan hızla ve yöntemle yürütürler. Aynı zamanda duygular da ısmarlamadır. Eğlenme düzeni bile önceden belirlenmiştir. Sinemalar, kitap kulüpleri, televizyon saati, kâğıt oyunları, arabayla pazar gezintileri... Doğumdan ölüme, sabahdan akşama her şey önceden belirlenmiştir. Böylesine belirlenmiş bir ağda kişi insan olduğunu, tek bir birey olduğunu, yaşamın eline yalnız bir kez geçtiğini unuttur.¹⁸⁴ Tam da bu yüzden, tüm bunların farkına vardığı için bu düzenden kendini soyutlamaya karar veren Kafka ve eserlerindeki kahramanlar Dönüşüm'deki G. Samsa gibi insan olmaktan vazgeçmişlerdir. Bu aynı zamanda Blauner'in daha önce yer verilen yabancılaşmanın, kendine yabancılaşma boyutuyla ilgilidir. Bu boyutta iş, çalışanın kendini ifade etmesine ve gerçekleştirmesine izin vermez. Kendini gerçekleştirme yolunda engellerle karşılaşan birey böylelikle de kendinden uzaklaşmış olur. Kafka'nın da kendini sürekli olarak insandışı varlıklarla özdeşleşmesi yabancılaşmanın bir göstergesi olmakla birlikte mevcut düzene-işleyişe de bir tepkidir. Yine Blauner'in ifadesiyle toplumdan yalıtılmışlık yani toplumla özdeşleşememe, topluma ait hissedememe durumu söz konusudur. Tüm bunların etkisiyle Kafka'nın toplumsal

¹⁸⁴ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.24.

dayanışmadan uzak olmanın neden olduğu tanınmama biçimiyle de bir onur duygusu eksikliği yaşadığı için kendini insan dışı varlıklara benzettiği söylenebilir.

Dönüşüm adlı romanda bir sabah böcek olarak uyanan G. Samsa, böcek olarak uyanmasını hiç yadırgamamış ve hiçbir şekilde korku hissetmemiştir. Ancak onu kaygılandıran durum esasen işe geç kalacak olması olmuştur. Çünkü yabancılaşmış bir düzende insan işini kaybetmemek için korkuyla dahi olsa çarkın bir parçası olmaya devam eder ve devam ettikçe de bireyselliğini, özgürlüğünü kaybeder. G. Samsa da işini hiç sevmemesine ve mutsuz olmasına rağmen işe gidemeyeceği için korkuya kapılmıştır. Çünkü işe gidemeyecek olması onun aileye maddi gelir sağlama görevini yerine getirememesi demektir. Ailesinin geçimini sağlamak onun hayatının önceliğidir ve bunun için her şeye katlanmak zorundadır. Böcek olarak uyandıktan sonra henüz hiç kimse onu görmemişken odasından çıkmaya hazırlandığında dışardakilerin onu görünce verecekleri tepkiyi çok merak ediyor ve kendince bir hesap yapıyordu. Ondan korktukları takdirde Gregor da sorumluluktan kurtulacaktı ve o zaman artık sakinleşebilirdi. Ama her şeyi soğukkanlılıkla karşıladıkları takdirde de Gregor'un heyecanlanmasına gerek yoktu, işe yetişmek için gara gidebilirdi. Yine hayatının kalan kısmına nasıl devam edeceği ötekiler tarafından belirleniyordu.

Böceğe dönüştüğünü öğrendikten sonra ailesi Gregor'a sırt çevirmiştir. Onu bir odaya hapsederek ondan uzak bir hayat yaşamaya başlamışlardır. Bir süre sonra da artık onunla olamayacaklarını anlayıp ondan kurtulmayı düşünmüşlerdir. Bu düşünce, özellikle de bu düşünceyi dile getiren ilk kişinin çok sevdiği kız kardeşinin olması G. Samsa'yı oldukça yaralamıştır. Oysa o, ailesi için gece gündüz çalışırken ailesi karşılaştığı bir zorlukta onu hemen yalnız bırakmıştır. Bu da ailenin Gregor'a olan sevgisinin koşullu ve faydaya dönük olduğunu göstermektedir. Zaten G. Samsa'yı insan dışı bir varlık olmaya iten de birey olarak görülmemesi ve bir araç olarak kullanılmasıdır. İşini kaybedip ailenin geçimini sürdüremeyince aile tarafından değersizleşmiş ve aile bireyleri ondan uzaklaşmışlardır. Toplumsal düzendeki görevini yerine getiremeyince dışlanmışdır. Ölümü de aileyi çok fazla etkilememiştir. Çünkü işe

yaramayan birinden kurtulmuşlardır; mevcut düzende işe yararlılık sistemin bir parçası olmak ve atfedilen görev ve sorumlulukları yerine getirmekle eş değer tutulmuştur.

Yukarıdaki çözümlemeyle bağlantılı olarak Marx'ın "Felsefe Yazıları"nda dile getirdiği şekliyle bireyin gücü, paranın gücü kadar büyüktür. Paranın nitelikleri, para sahibi olarak bireyin nitelikleri ve potansiyelidir. Bu durumda bireyin ne olduğu ve neler yapabileceği bireyselliği tarafından belirlenmiş olmamaktadır. Para, bireyin tüm çirkinliğinin ve kötülüğünün üstünü örtmektedir. Para sahibi olan bireye her türlü eksikliğine rağmen saygı gösterilir. Onu çekilir kılan sahip olduğu parasıdır. Bireyi insan hayatına ve topluma bağlayan bütün bağların bağı olan para aynı zamanda yokluğu ile de bireyi insandan ve toplumdan ayıran bir güçtür. Para, insanın yabancılaşmış yeteneğidir. Birey bir insan olarak yapamadıklarını, bireysel yetileriyle başaramadığı her şeyi sahip olduğu para ile yapabilir hale gelebilmektedir.¹⁸⁵ Kafka da sahip olduğu parasal gücü kaybedince ailesiyle kurduğu bağ çözülmüştür, paranın ona kattığı değeri ve saygınlığını yitirerek yalnız kalmıştır. Çağdaş kapitalist düzenin gözünden insana biçilen değer bu şekilde duygusallıktan yoksun maddi bir değerdir.

Kafka yaşadığı dünyada toplumsal düzenin, hukukun ve adaletin mevcut durumuna da eleştirel bir biçimde yaklaşmıştır. Toplumsal düzenin insana sundukları ve insandan bekledikleri, adalet sisteminin belirsizliği, hukukun işleyişindeki aksaklıklar ve bürokrasinin insanı boğan yönü Kafka'yı rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlıklarını Kafka özellikle Dava adlı romanında çarpıcı bir biçimde dile getirmiştir.

Dava adlı romanda da tıpkı Dönüşüm'de olduğu gibi roman kahramanı Joseph K. bir memurdur ve bir sabah uyandığında hiçbir kötülük yapmadığı halde kendini tutuklanmış olarak bulur. Bu olağandışı bir durum olmasına rağmen tıpkı Dönüşüm'de G. Samsa'nın böcek olarak uyanmasını olağan karşılaması gibi Joseph K. da bu durumu soğukkanlılıkla karşılamıştır. Çünkü içinde yaşadığı toplumsal düzende kendine ve

¹⁸⁵ Marx, **1844 Felsefe Yazıları**, s.149-151.

dünyaya yabancılaşan insan başına gelen her türlü tuhaf durumu normal karşılar hale gelmiştir.

Joseph K.'nın hiçbir suçu yoktur; ama suçlu olduğu iddiasıyla kendini savunmaya mecbur bırakılmaktadır ve tutuklu olmasına rağmen günlük yaşamına normal bir şekilde devam etmektedir. Bu durum insanların günlük yaşamlarında aslında özgür olmadıklarını ve birer tutuklu gibi hayatlarına devam ettiklerinin kanıtı sayılabilir. İnsanların toplumsal düzen ve kurallar içerisinde özgür olduklarını sanmaları aslında bir yanılsamadan ibarettir.

*“K. bir hukuk devletinde yaşıyordu, her yerde barış hüküm sürüyordu, tüm yasalar işliyordu, böyle olduğu halde ona evindeyken baskın yapmaya kim cesaret edebilirdi?”*¹⁸⁶ ifadesinde ironik bir şekilde hukuki kuralların keyfi işleyişini eleştirmektedir. Aslında işleyiş bu ifadelerin tersi biçiminde haksızlık ve adaletsizliklerle doludur.

Joseph K.'nın ne için ve kim tarafından tutuklandığı belli değildir. Davanın nasıl ilerleyeceği ile ilgili bir yordama da yapılamamaktadır. Tam bir bilinmezlik söz konusudur. Normal bir mahkeme süreci de işlememektedir. Herkes davadan haberdardır ve herkes bu davanın çok önemli olduğunu, K.'nın bir şeyler yapması gerektiğini söyler. Dava için gezdiği her yer ya birer mahkeme alanı veya mahkeme kaleminin koridorlarına çıkar ya da mahkeme ile bağlantısı olan kişilerin olduğu yerlerdir. Bu şekilde yayılmış bir dava olayı bireyin yaşadığı toplumun hemen her alanında sorgulandığı, kendini savunmak ve ispatlamak zorunda kaldığı bir yaşamı olduğunu göstermektedir.

K., karşılaştığı diğer tutukluların davalarının çok uzun sürdüğünü, dilekçelerinin okunmadığını ve dosyalarının kapanmadığını öğrenir. Bu, modernleşen dünyanın katı bürokratik kurallar içerisinde, insanı nasıl çaresiz, huzursuz ve sürüncemede bıraktığına

¹⁸⁶ Kafka, **Dava**, s.4.

kanıt sayılabilir. Belirli kurallar, prosedürler vardır ve buna bağılı olarak sanki adalet varmış gibi görünür ama aslında insanlar birer kurbandırlar. Otorite ve güç tarafından ezilen kurbanlar... Bireyin kendi davasına ait bilgileri bile öğrenemeyeceğı kadar tanınmadığı ve insanı yabancılaştıran bir düzen vardır. K. bu düzeni ve yargılanma nedenini anlamlandırmak için bir süre çaba harcamıştır ancak bunun bir sonunun olmadığını anlamış ve en sonunda da düzenin gereğıne teslim olmuştur. Bir akşam kendini evinden gelip alan görevlilere direnmeyerek sistemin kendisini yok etmesine izin vermiştir.

SONUÇ

Modern insanın hayatının merkezinde yer alan tanınma ve yabancılaşma problemleri bireyin sosyal ilişkilerini, kendine ve dünyaya dair algısını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu problemler bireyin kendini gerçekleştirmesi için atacağı adımlarda özgür olmasını engelleyerek bireyin öznelliğine zarar vermektedir. Bu noktadan bakıldığında 20. yüzyılın dünyaca ünlü yazarlarından biri olan Franz Kafka'nın gerek hayatı gerekse de eserleri tanınma ve yabancılaşma ile ilgili durumlar ve olay örüntüleri içermesi bakımından sosyolojik açıdan önem taşımaktadır.

Kafka, yapıtlarına olan ilginin güçlü bir biçimde devam etmesi ile güncelliğini yitirmeyen bir yazardır. Çünkü Kafka tıpkı kendi gibi toplumun-ötekilerin etkisiyle sosyal-duygusal problemler yaşayan günümüz bireylerinin içinde bulunduğu durumlara tercüman olmaktadır. Bireyler sıklıkla Kafka'ya ait alıntılar vasıtasıyla kendilerini ifade etmektedirler. Hatta bu yoğun ilginin farkında olan birçok kişi Kafka adına sosyal medya hesapları, kitapevleri ve kafeler açmaktadırlar. Kafka ayrıca araştırmacılar ve eleştirmenler tarafından da dikkate değer bulunmuş ve bu sebeple birtakım edebi ve sosyolojik incelemelere konu olmuştur. Fakat Kafka üzerine yapılan tez çalışmaları ağırlıklı olarak Alman Dili ve Edebiyatı, Batı Dilleri ve Edebiyatı gibi alanlarda ele alınmıştır. Kafka'yı sosyolojik açıdan ise ele alan az sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların da özellikle bürokrasi, otorite ve yabancılaşma kavramları ekseninde ele alındığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise diğer çalışmalardan farklı olarak yabancılaşma kavramının yanı sıra “tanınma” sorunu üzerinde durulmuştur. Sosyal bilimlerde tanınma ile ilgili tez çalışmaları da özellikle siyaset bilimi ve hukuk alanında ele alınmıştır. Bu çalışmalardan birkaçı sosyoloji ile ortak incelenmiştir. Bu

çalışmada ise tanınma sorunu, eleştirel kuram ve sembolik etkileşimcilik yaklaşımları açısından tartışılmıştır. Tanınma sorunu ile ilgili özellikle A. Honneth önemli kavramsal katkılar sunmuştur ve çalışmada tanınma kavramı Honneth üzerinden detaylandırılmıştır. Çünkü Kafka'nın eserlerinde verilen sosyal ilişkiler ağı Honneth'in tanınma kavramıyla önemli paralellikler göstermektedir. Bu bağlamda çalışmada tanınma kavramı bir analiz aracı olarak kullanılarak Kafka'nın eserlerinde betimlediği tanınma sorunu tartışılmıştır.

Sosyolojide yabancılaşma kavramı eleştirel kuramsal yaklaşımlar tarafından geliştirilmiştir. Kafka'nın eserlerinde yer alan sosyal ilişkilerin aynı zamanda yabancılaşma kavramının etkisi üzerinden şekillendiği görülmüştür. Ve ilişkilerde hissedilen yabancılaşma, sebep sonuç ilişkiselliği içinde tanınma kavramı ile de bağlantılı örnekler içermektedir. Bu nedenle çalışmada tanınma kavramının yanında yabancılaşma kavramı da bir analiz aracı olarak çalışmanın çerçevesine dâhil edilmiştir.

Bireyin kendisi ile ilgili bilinci diğerlerinin onun hakkında sahip olduğu olası fikirleri düşünerek gelişmektedir. Bireydeki ben duygusun oluşumu ve aldığı şekil diğerlerinden bağımsız değildir. Bireyin sosyal yaşam içerisinde kendi benliğini ve kimliğini oluşturmasının doğal bir sonucu olarak birey sosyal olanın yani ötekilerin varlığının etkisiyle oluşturulan algılar ve atfedilen anlamlar üzerinden bir duygu ve düşünce dünyasına sahip olur ve buna uygun eylemlerde bulunur. Bireyin eğilimleri ve eylemleri toplumun beklentileri doğrultusunda olabileceği gibi aksi yönde de olabilmektedir. Kafka'da aksi yönde bir eğilim ve davranış biçiminin söz konusu olduğu görülmektedir. Kafka her ne kadar herkes gibi olmayı ve sürüye katılmayı reddetse de farklı olmanın, çizginin dışında olmanın bir sonucu olarak kendisi ile ilgili sürekli bir suçluluk, değersizlik bilincine-duygusuna sahip olmuştur. Bu onu tanımayan, onaylamayan ötekiler tarafından oluşturulmuş bir bilinçtir.

Kafka sahip olduğu birtakım özellikler ve statüler nedeni ile –ki bunlardan bazıları mensubu olduğu ırk ve din doğuştan, bedensel zayıflığı ise biliçdışı ve

fizyolojiktir- ne Hegel'in belirttiği sevgi ilişkilerini ne de Kant'ın ifade ettiği saygı duyulma ihtiyacını olumlu anlamda yaşayamamıştır. Doğal olarak bu olumsuz geri dönütler Kafka'nın kendini yorumlama biçimini de olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuz etkiler ile aynı zamanda da ailenin ve toplumun önceden tanımlamış olduğu değerlerin, belirlediği cinsiyete özgü olan ve olmayan rollerin Kafka'ya uygun olmaması Kafka'nın diğerleriyle ilişki kurabilme potansiyelinin önüne geçmiştir. Bu nedenle Kafka içedönük bir yaşamı tercih etmiştir.

Kafka, Honneth'in sınıflandırmasıyla aile içinde ve kadınlarla olan ilişkilerinde bir duygusal tanınma ve toplumun diğer üyeleri ve kurumlarıyla hukuki tanınma problemi yaşamıştır. Aynı zamanda toplumsal dayanışmadan ve toplum ile birlik olmaktan uzaktır. Bu tanınma problemlerinin etkisiyle Kafka'da bir özgüven, özsaygı ve onur duygusunun eksikliği görülmektedir. Koşulsuz sevgi ile büyütülmediği için bir özgüven problemi; kendini topluma ait hissedemediği için ve çeşitli haklardan mahrum bırakıldığı için de bir özsaygı ve onur duygusunun eksikliği veya yokluğu ile ilgili problemler yaşamıştır. Bu nedenle tüm ilişkileri güvensizlik ve kuşku üzerine kurulmuştur. Ailesi ile birlik olmaktan uzaktır. Özellikle babasının otoritesi, babası tarafından onaylanmaması ve aralarındaki duygusal uzaklık nedeniyle babasına karşı düşmanca duygular içindedir. Kadınlarla kurduğu ilişkiler de sürekli olmaktan uzaktır. Tüm ilişkilerinde mutsuzluk ortak özelliktir. Ayrıca çalıştığı iş ile bütünleşememe ve dini kimliği nedeniyle toplum tarafından dışlanma ve bu nedenle aitlik duygusundan yoksunluk söz konusudur.

Kafka, modern dünyada kapitalist sistemin de etkisiyle insanların özne olma özelliğini kaybederek nesne konumuna gelip aynılaştığının farkındadır. Farkında olmanın hayalkırıklığını, umutsuzluğunu ve çaresizliğini yaşamaktadır. Bu nedenle yaşadığı topluma ve dünyaya karşı ilişkilerinde bir yabancılaşma durumu söz konusudur. Kendini toplumun diğer üyeleriyle özdeşleştirememekte ve mevcut düzene anlam verememektedir. Tüm anlamsızlıklar içinde sıkışıp kalan Kafka, tek çareyi insanlara ve hayata sırtını dönmekte bulmuştur. *“Aklımı kaçırana kadar her şeye kapayacağım*

*kendimi. Herkesle bozuşacak, kimselerle konuşmayacağım.”*¹⁸⁷ Bu tanınmamanın ve insanlara yabancılaşmanın bir ifadesidir. İnsanlar bu tarz sorunlar karşısında bir çatışmanın içinde bulurlar kendilerini ve her insanın çatışmalar karşısında verdiği tepki birbirinden farklıdır. Bununla ilgili olarak K. Horney’in “İçsel Çatışmalarımız” adlı eserinde ifade ettiği üzere insan, çatışma durumları karşısında üç çözüm girişiminde bulunur. Bu girişimler: insanlara yaklaşma, insanların aksine gitme ve insanlardan uzaklaşma şeklindedir. Kafka içinde bulunduğu durumun etkisiyle ilişkilerinde bu çözüm girişimlerinden insanlardan uzaklaşmayı, onlarla arasına mesafe bırakarak kendini onlardan soyutlamayı tercih etmiştir. Bu Marx’ın ifadesiyle de insanın insana yabancılaşmasıdır.

Çalışmanın ilgilendiği ana tema toplumda varolan tanınma ve yabancılaşma problemlerinin Kafka’nın metinlerinde nasıl yansıtıldığıdır. Okur, Kafka’nın eserlerini okurken karanlık bir dünya ile karşı karşıyadır ve kendisi de o karanlığa çekilmektedir. Günlüklerinde ve mektuplarında yaşamına kök salmış umutsuzluk ve yalnızlık yoğun bir biçimde hissedilmektedir. Özellikle babasına yazdığı “Babaya Mektup” adlı eserde yaşadığı olumsuzlukların sebebini temelde babası olarak göstermektedir. Babasının çocuk yetiştirmedeki başarısızlığını ve uyguladığı yanlış yöntemleri eleştirmiştir. Bu eserde bireyin ilk sosyal ortamı olan ailenin bireyin benlik oluşumu üzerindeki ve bireyin aile içindeki deneyimlerinin onun diğer sosyal ilişkilerinde hem kendine hem de başkalarına duyduğu güven duygusuna etkisi görülmektedir

“Dönüşüm” ve “Dava” adlı her iki romanında da olağandışı bir şekilde romana giriş yapan Kafka bu olağandışılığı olağan bir şeymiş gibi okura aktarmıştır. Bu da bozuk düzenin sıradanlaşması ve Kafka’nın bu düzene olan uyumsuzluğu ile ilgilidir. Her iki eserin roman kahramanı da aslında kendisidir. Dönüşüm’de bir böcek, Dava’da ise bir tutsaktır. Kendini sürekli çıkmazda, aşağılık bir varlık olarak görmektedir. Ve ortak bir son olarak toplumdaki öteki üyeler aracılığı ile hayatı son bulmaktadır.

¹⁸⁷ Kafka, **Günlükler**, s.362.

Dönüşüm’de ailesi tarafından onaylanmayan, sadece işe yarar olduğu zamanlar kabul gören, koşullu bir biçimde sevilen ve toplumsal düzene ait olmak istemeyen birey konu edilmiştir. Çünkü mevcut sistemde işe yararlılık toplumda kabul görebilmenin bir önkoşuludur ve Dönüşüm adlı eser de bunun bir eleştirisidir.

Dava adlı eserde özgür olamayan, kendisine dayatılan düzende belirsizlikler içinde yaşayan, hukuki hiyerarşi arasında sıkışıp sürüncemede kalan ve sonunda çaba harcamayı bırakıp kaybetmeyi kabullenen bireyi ele almıştır. Eserde adalet ve özgürlük kavramlarının bir eleştirisi söz konusudur. Adalet bireyleri yok etmektedir. Yargılanan insanların yargılanmaları ile ilgili tüm soruları cevapsızdır ve insanlar bu cevapsızlıklar içinde bir çıkış yolu arama çabasıdadır. Ancak bu çabaları sonuçsuzdur ve teslimiyetle son bulmaktadır. Bu durum yaşadığımız dünyanın bireyi nasıl çaresiz ve güçsüz bırakarak teslimiyete neden olduğunu açık seçik gösteren bir örnektir. Bu düzende insanlar ruhlarını otoriteye teslim eden ya da teslim etmek dışında bir çaresi kalmayan kurbanlardır.

Sonuç olarak, Kafka bir birey olarak toplumsal yapı ve bu yapı içindeki gruplarla özdeşleşememiş ve kendini bir grubun parçası olarak görememiştir. Bu durum Kafka’da kolektif bilincin gelişmemesi ve toplum ile arasındaki etkileşimin olumsuz durumlar üzerine kurulu olmasından kaynaklanmaktadır. Ona atfedilen değer ve tüm yadırgamalara, yargılanmalara rağmen toplumda uyumu yakalaması mümkün değildir. Toplum tarafından onaylanmayan, tanınma ve yabancılaşma problemleri yaşayan Kafka tepkisini ötekilerden uzaklaşarak ki bu uzaklaşma K. Horney’e göre toplumsal kaynaklı bir nevrotik uzaklaşmadır. Toplumsal kaynaklıdır çünkü nevrotik kişilik, bozuk insan ilişkileri, çağın ve kültürün zorlukları tarafından üretilmektedir. Kendini kültürel yapı içinde sosyal ilişkiler aracılığı ile keşfeden bireyin yaşadığı çatışmalar ve nevrozlar bir tanınma ve yabancılaşma problemi içermektedir. Kafka, nevrotik durumlar üzerinde etkili olan çocukluk döneminde yaşanan temel kaygının etkisiyle kendini güvensiz ve saldırgan bir dünyada çaresiz ve yalnız hissetmektedir. Yetişkinlik döneminde de sevilme, korunma ve onaylanma ihtiyacını karşılayamayınca güvensizlik ve yetersizlik

duyguları daha da derinleşmektedir. Kafka yaşadığı tüm problemler karşısında vermiş olduğu günlük yaşamın sorunlarından, toplumdan kaçma eğiliminin yanı sıra tepkisini yazarak da ortaya koymaya çalışmıştır. Yazmak Kafka için onu baskı altına alan ve engelleyen bir toplum içerisinde kendini gerçekleştirebilmenin bir yolu ve aynı zamanda sürekli yakındığı toplumsal koşulların olumsuzluğuna kafa tutmanın, direnmenin bir aracıdır.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred, **Çocuk Eğitimi**, (çev.) Kamuran ŞİPAL, Cem Yayınevi, İstanbul 2017.
- AKYILDIZ, Hüseyin, “Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:3, 163-176.
- ALTINOLUK DÜZTAŞ, Duygu, “**Franz Kafka Romanlarında İnsan Doğası Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme**”, (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir 2013.
- ALTINTAŞ, Semih, “**Siyaset Teorisinde Hegelyen Tanınma Kavramı**” (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2015.
- Arka Kapak**, “Kafka’nın Günü, Güncesi”, Sayı:10, 30-31.
- Arka Kapak**, “Genç Kafka’nın Acıları”, Sayı 10, s.24-25
- ARON, Raymond, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, (çev.) Korkmaz ALEMDAR, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2006.
- AYDOĞAN, Emine, “Marx ve Öncülerinde Yabancılaşma Kavramı”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:54, 273-282.
- BALCI, Umut, “Franz Kafka’da Mekân ve Yabancılaşma”, **International Journal of Social Science**, Cilt No: 5, 35-41.

BİLGİN, Vejdi, **Bizi Kuşatan Toplum**, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2010.

BOZKURT, Veysel, **Değişen Dünyada Sosyoloji**, Aktüel Yayınları, İstanbul 2005.

DELEUZE, Gilles ve Felix GUATTARİ, **Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin**, (çev.) Işık ERGÜDEN, Dedalus Kitap, İstanbul 2015.

FROMM, Erich, **Sevme Sanatı**, (çev.) Yurdanur SALMAN, Payel Yayınevi, İstanbul 1995.

GÖKÇE, Birsen, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, **Aile Yazıları 1: Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1990, 205-223.

GÜNDÜZ, Uğur, “Kafka Metinlerinde İletişim, İletişimsizlik ve Yabancılaşma Olgusu Üzerine”, **Selçuk İletişim Dergisi**, Sayı yok, 83-95.

HONNETH, Axel, **Tanınma Uğruna Mücadele: Sosyal Çatışmaların Ahlaki Grameri Üzerine**, (çev.) Özgür AKTOK, İthaki Yayınları, İstanbul 2016.

HORNEY, Karen, **İçsel Çatışmalarımız**, (çev.) Zeynep KOÇAK, Sel Yayıncılık, İstanbul 2017.

HORNEY, Karen, **Çağımızın Nevrotik Kişiliği**, (çev.) Başak KICIR, Sel Yayıncılık, İstanbul 2017.

İYİGÜNGÖR, Vildan, “Karl Popper ve Jürgen Habermas’ın Üç Dünya Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı:23, 49-59.

KADIOĞLU KABAN, Zeynep, “Kitle İletişim Araçlarının Şekillendirdiği Sosyal Kimlikler ve Aidiyet Duygusu Ekseninde Tüketici Davranışları”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:45, 101-114.

KADIPINAR, Ufuk, “**Yabancılaşmanın Diyalektiği; Hegel, Marx ve Kafka Üzerine Bir Araştırma**”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2001.

KAFKA, Franz, **Babaya Mektup**, (çev.) Cemal ENER, Can Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

KAFKA, Franz, **Dava**, (çev.) Gülperi SERT, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

KAFKA, Franz, **Dönüşüm**, (çev.) Ahmet CEMAL, Can Sanat Yayınları, İstanbul 2013.

KAFKA, Franz, **Günlükler**, (çev.) Kamuran ŞİPAL, Cem Yayınevi, İstanbul 2015.

KAFKA, Franz, **Mavi Oktav Defterleri**, (çev.) Yekta MAJİSKÜL, Altıkırkbeş Yayın, İstanbul 2013.

KAFKA, Franz, **Milena’ya Mektuplar**, (çev.) Esen TEZEL, Can Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

KAFKA, Franz, **Ottla’ya ve Ailesine Mektuplar**, (çev.) Kamuran ŞİPAL, Cem Yayınevi, İstanbul 2013.

KAFKA, Franz, **Yalnızlık Bir Uçurumdur: Aforizmalar**, (çev.) Gözde KARALÖK, Aylak Adam Yayınları, İstanbul 2017.

KARA, Esra, “Korkuyu Beklerken İle Yuva Hikâyelerinde Mekânla İlişkisi Açısından Korku ve Paranoya”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt No:5, 168-177.

KARAHALİL, Fatma, “**Siegfried Lenz ve Franz Kafka’nın Eserlerindeki Baba Motifinin İncelenmesi**”, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sakarya 2013.

KARAMAN, Fatma, “**Franz Kafka’nın Güncelerinde Din Olgusu**” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Erzurum 2012.

KARAŞAR, Burcu, Selahiddin ÖĞÜLMÜŞ, “Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Onay İhtiyacının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:29(2), 469-495.

KAYA ÇABUK, Nilay, “Aile ve Çocuk”, **Aile Sosyolojisi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2011, 107-127.

KAYA, Ufuk ve Neslihan SERÇEOĞLU, “Duygu İşçilerinde İşe Yabancılaşma: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı:2013/1, 311-345.

KUZGUN, Yıldız, “Ana-Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi”, **Aile Yazıları 3: Birey Kişilik ve Toplum**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1991, 65-78.

KÜMBETOĞLU, Belkıs, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2012.

LÖWY, Michael, **Kafka: Boyun Eğmeyen Hayalperest**, (çev.) Işık ERGÜDEN, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018.

MARX, Karl, **1844 Felsefe Yazıları**, (çev.) Murat BELGE, V Yayınları, Ankara 1986.

MOLLAER, Fırat, “Kimlik Politikasını Yeniden Düşünmek: Çağdaş Tanınma Tartışmasının Birikimi”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16(4), 1135-1147.

ORALIŞ, Meral, “Bedende Açan Çiçekler: Franz Kafka’nın Yara İmgesi”, **İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı yok, 13-30.

ÖCAL, Faik, “**Franz Kafka’nın Romanlarında Devlet-Birey İlişkisi**”, (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sivas 2004.

ÖKTEM, Emin, “**Franz Kafka ve Romanlarındaki Kahramanların Duygu Durumlarının Nitel Analizi**”, (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Van 2006.

ÖZGENLİ, Merve, “**Türk Toplumunun Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi**”, (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sivas 2014.

POLOMA, Margaret M., **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, (çev.), Doç. Dr. Hayriye ERBAŞ, Eos Yayınevi, Ankara 2007.

SANKIR, Hasan, “**Sembolik Etkileşimci Yaklaşım Çerçevesinde Plastik Sanatlarda Kadın Sanatçı Kimliği**”, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2010.

SCHWARZ, Oswald, **Cinsiyet Psikolojisi**, (çev.) Dr. Halis ÖZGEN, Özgü Yayınevi, İstanbul 1971.

SEVGİLİ, Ebru, “**Sosyolojik Kuramda Yapı-Fail Sorunu ve Vicdani Red**”, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2015.

SLATTERY, Martin, **Sosyolojide Temel Fikirler**, (çev.) Özlem BALKIZ ve diğerleri, Sentez Yayıncılık, Ankara 2012.

Sosyoloji Sözlüğü, “Ayna Benlik ve Sembolik Etkileşimcilik”, Bilim Sanat Yayınları, Ankara 2005.

SUNAR, Şebnem, “Babalar ve Oğulları, Oğullar ve Sevgilileri: Franz Kafka ve Babaya Mektup”, **İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı:21, 31-39.

ÜREK, Ogün, “Kant’ta Etik Değerler Olarak Özgürlük ve Saygı”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:13, 189-197.

YAVUZER, Nurgül, “İnsanın Saldırgan ve Yıkıcı Doğasını Anlamak”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:23, 43-57.

YAZGAN İNANÇ, Banu ve Eşef E. YERLİKAYA, **Kişilik Kuramları**, Pegem Akademi, Ankara 2016.

YILDIRIM, Ali ve Hasan ŞİMŞEK, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006.

YILDIRIM, Yılmaz, “Jürgen Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2, 249-267.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Özgür Yayınları, İstanbul 2007.

YURTSEVER, Mahmut, “**Franz Kafka ve Peter Weiss’in Eserlerinde Güven Arayışı Sorunu**”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2011.